

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı

ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA BURSA KENTİNİN KURULUŞUNUN ARAŞTIRILMASI

Muhammet YAZAR

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA BURSA KENTİNİN KURULUŞUNUN
ARAŞTIRILMASI

Muhammet YAZAR

Kapadokya Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü
Kent, Çevre ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TEŞEKKÜR

Arkeolojik Veriler Işığında Bursa Kentinin Kuruluşunun Araştırılması tez çalışmasının şekillenmesinde ve tez sürecinde desteklerinden dolayı Bursa Müze Müdürlüğü uzmanları; Arkeolog, Ebru DURLUPINAR ve Arkeolog, Gökçen OVACIK'a teşekkürlerimi sunuyorum. Tez araştırması için gerekli kolaylığı gösteren Bursa Müze Müdürü Çiğdem DURAKOĞLU ve Bursa Müze Müdürü Yardımcısı Eylem TUĞUTLU'ya teşekkür ederim.

Tez çalışmamda danışmanlık yapan Prof.Dr.Ruşen KELEŞ hocama ve tez jüri üyeleri Prof.Dr.Yusuf ERBAY ile Dr. Öğr. Üyesi Berk İlke DÜNDAR'a kıymetli katkıları için teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Aygöl AKKUŞ'a teşekkürü borç bilirim.

Tez çalışmamın hazırlanmasında büyük fedakarlık ve sabır gösteren eşim Halime BAHAT YAZAR'a minnettarlığımı ifade etmek isterim. Ayrıca oğullarım Berat YAZAR ve Melih YAZAR'a kucak dolusu sevgilerimi sunuyorum.

ÖZET

YAZAR, Muhammet. *Arkeolojik Veriler Işığında Bursa Kentinin Kuruluşunun Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2023.

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesi ile ortaya çıkan kentlerin oluşumunun Sümerler ile başladığı düşünüldüğünde günümüze kadar uzun soluklu bir süreç göze çarpar. Ülkemizin önemli kentleri arasında bulunan Bursa'nın kuruluşu sınırlı sayıdaki yazılı bilgilere dayanmaktadır. Günümüze ulaşan bu bilgilere göre Bursa yaklaşık olarak M.Ö 200'lerde kurulduğu kabul görmektedir. Arkeolojik açıdan bakıldığında Bursa'da Ilıpınar Aktopraklık, Menteşe, Barçın Höyük ve Hacılartep'e'de yapılan bilimsel kazı çalışmalarında elde edilen verilerin değerlendirilmesi ile Bursa ve çevresinin bölgesel olarak Çanakkale, İzmir, Aydın, Denizli, Eskişehir, Yalova, Kocaeli, İstanbul ve Kırıkkale'de yer alan yerleşimlerle Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağları'nda kültürel etkileşim halinde olduğu görülür. Bu etkileşim örneklerini Balkanlar'da da görmek mümkündür. David French'in yapmış olduğu yüzey araştırmasında ve kazısı yapılan höyüklerde elde edilen bulgulara göre Bursa'da, Fikirtepe Kültürü'nden başlamak üzere Geç Tunç Çağı sonuna kadar kesintisiz bir kronolojiyi görebilmek mümkündür. Bursa kent merkezi doğudan ve batıdan Neolitik Dönem höyükleri ile çevrelenmiştir. Bursa kent merkezine yakın konumda bulunan İTÇ 3'e tarihlenen Çayırköy Höyüğü ve İTÇ 2'e tarihlenen Demirtaş Höyüğü Tunç Çağ'ında Bursa'nın içinde bulunduğu kültürel etkileşim ağına dair önemli ipuçları vermektedir. İlk Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da, nüfus önemli oranda artarken güçlü bir kentleşme eğilimi görülür. Bursa kent merkezini oluşturan Hisar Bölgesi, Eskişehir- İnegöl/ İznik Ovaları üzerinden Bursa'ya uğrayarak Balıkesir üzerinden Troya'ya ulaşan Büyük Kervan Yolu aksı üzerinde konumlanmıştır. Kent tanımları arasında olan uzak mesafe ticaret alt yapısına sahip olunması ve uzak mesafe ticaretin yapılması gibi önemli unsurlar akla getirildiğinde Hisar Bölgesi'nde kazı çalışmalarında ele geçen İTÇ'ye ait hilal biçimli tutamaklı çömlek, hemde M.Ö 1.bin yıla ait çömleğin bölgenin stratigrafisi ve Kuzeybatı Anadolu kültürü içindeki etkileşimini göstermektedir. Bursa kent merkezinin sürekli bir yerleşime maruz kalması İTÇ ve ardından gelen dönemlere ait verilerin önemli oranda tahribatına sebep olmuştur. Çalışma, yazılı kaynakların Bursa kentinin kuruluşunu açıklamada yetersiz kaldığı ve

sınırlı bilgileri günümüze ulaştırmış olduğunu göstermektedir. Bunlara ilave olarak tez çalışması arkeolojik kazıların kentlerin kuruluşlarını açıklamadaki önemini de ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Hisar Arkeopark, Bursa, Hannibal, I.Prusias, Bursa Tophane, Arkeoloji, Tunç Çağı

ABSTRACT

YAZAR, Muhammet. *Investigation of the Founding Bursa in the Light of Archaeological Data*, Master's Thesis, Nevşehir, 2023.

First settlement had been founded by human beings, After started to develop that first cities founded in Sumerians. From first cities founding to nowadays shown long period. Bursa is among the important cities in Turkey. While we are explaining that when Bursa had been founded we have to use limited written sources. According to this sources Bursa was founded approximately in 200 BC. Archaeological evidence shows us Bursa has many mounds, that some of them excavated. We can give some examples those mounds; Ilıpınar, Aktopraklık, Menteşe, Barçın Höyük and Hacılartepi. Excavations results show us Bursa interaction start from Neolithic to Late Bronze Age with Çanakkale, İzmir, Aydın, Denizli, Eskişehir, Yalova, Kocaeli, İstanbul and Kırıkkale on the other hand the interaction shown in Balkan. David French surveyed in Bursa that survey result had been shown that from Fikirtepe Culture to Late Bronze Age chronology in Bursa.

In Bursa city center which is surrounded mounds one of the name is Çayırköy Mound that dated Early Bronze Age 3 period an other mound is Demirtaş that dated to Early Bronze Age 2 both of them have shown that Bursa is interaction surround. Bursa located on the great caravan route which start from Mesopotamia along the Anatolia which road across from İznik /İnegöl through Balıkesir end in Troy (Çanakkale).

When explaining city that need to long distance trade Bursa city center showed that Bursa Museum experts found archaeological materials in Hisar Region that material dated Early Bronze Age and 1 st millenium Period. Those pottery showing that Bursa interaction in northwest Anatolia.

Bursa city center is surrounded from east Demirtaş Mound and from west Çayırköy Mound. Those mounds give cultural interaction network that Bursa was in during the Bronze Age. Archaeological evidence shows us that history of Bursa. going back B.C 200. Unfortunately Bursa is permanently settled so that many artifacts have destroyed. This thesis study shows that written sources are insufficient to explain to founding of

Bursa, on the other hand this study shows archaeological excavations are very important to explain about founding.Bursa.This study is an example about urban archaeology.

Keywords: Hisar Archaeological Park, Bursa, Hannibal, I.Prusias, Hisar Region, Archaeology, Bronze Age

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii
 GİRİŞ.....	 1
 BİRİNCİ BÖLÜM.....	 6
1.1. ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI:.....	6
1.1.1. Kent.....	6
1.1.2. Kent Arkeolojisi.....	11
1.1.3. Bursa Kent Tarihi.....	15
 İKİNCİ BÖLÜM.....	 18
2.1. BURSA ŞEHİRİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	18
2.2.BURSA’DA YAPILAN BİLİMSEL AMAÇLI KAZI ÇALIŞMALARI.....	19
2.2.1. Aktopraklık Höyük.....	20
2.2.2. Ilıpınar Höyüğü.....	22
2.2.3. Menteşe Höyüğü.....	24
2.2.4. Barçın Höyük.....	25
2.2.5. Hacılartepe.....	27
2.3 BURSA MÜZE MÜDÜRLÜĞÜ KAZILARI	28
2.3.1. Osmangazi İlçesi,Kavaklı Mahallesi H22d07a4b pafta,5370 ada 18-19-20-22 ve 23 Parseller.....	28

2.3.2.Mollagürani Mahallesi,5009 ada, 1-26 parseller (Hisar Arkeopark).....	32
2.4 BURSA’DA YAPILAN YÜZEY ARAŞTIRMALARI.....	35
2.4.1.Çakırca Höyüğü.....	35
2.4.2.Çardak Höyük.....	36
2.4.3. Çayırköy Höyüğü.....	37
2.4.4.Demirtaş Höyüğü.....	37
2.4.5.İnegöl1 Cuma Tepe Höyüğü	38
2.4.6.İnegöl 2 Höyüğü.....	39
2.4.7.Karadin Höyüğü.....	40
2.4.8.Söylemiş Höyüğü.....	40
2.4.9.Üyücek Höyük /İznik.....	41
2.4.10.Yeniköy Höyük.....	42
2.4.11.Yenişehir Bostin Boş Tepe Höyük.....	43
2.4.12.Marmaracık Höyük.....	44
2.4.13.Arpa Tepe /Orhaneli Merkez.....	45
2.4.14.Menteşe -Kaynarca Höyük.....	45
2.4.15.Köprühisar Höyüğü.....	46
2.4.16.Kurşunlu Höyüğü.....	47
2.4.17.Karasil 1 Höyüğü.....	47
2.4.18.Karasil 2 Höyüğü.....	48
2.4.19.Asar Tepe ve Yarardı Yerleşimleri Nalbant Köyü.....	49
2.4.20.Kepekdere Övecik Höyük ve Nekropolü Kepekdere Köyü.....	50
2.5 ANADOLU COĞRAFYASINA GÖÇ, SAVAŞ VE TİCARET AÇISINDAN GENEL BAKIŞ.....	50
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	55
3.1. BATI ANADOLU’DA YAPILAN ARKEOLOJİK KAZILAR.....	55
3.1.1. Yalova Göztepe Kazısı.....	56
3.1.2. Kocaeli- Dilovası.....	57
3.1.3. Troya.....	58
3.1.4. Liman Tepe.....	60
3.1.5. Ulucak Höyük.....	61

3.1.6. Panaz Tepe.....	63
3.1.7. Aşağı Pınar.....	64
3.1.8. Fikirtepe.....	65
3.1.9. Demircihöyük.....	66
3.1.10. İzmir Yeşilova Höyüğü.....	67
3.1.11. Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea)Kazısı.....	69
3.1.12. Çine Tepecik Höyüğü.....	70
3.1.13. Şarhöyük.....	72
3.1.14. Küllüoba Höyüğü.....	73
3.1.15. Maydos Kilisetepe Höyüğü.....	74
3.1.16. Çeşmebağlararası Höyüğü.....	75
3.1.17. Gökçeada Yenibademli Höyük.....	77
3.1.18. Smyrna Eski izmir Kazısı.....	78
3.1.19. Ekşi Höyük Kazısı.....	79
3.1.20. Badem Gediği Tepe Kazısı.....	80
3.1.21. Kanlıgeçit Höyüğü.....	82
3.1.22. Beycesultan Höyüğü.....	83
3.1.23. Uğurlu Zeytinli Höyük.....	84
3.1.24. Seyitömer Höyüğü.....	85
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	92
EK 1. Orijinallik Raporu.....	115

KISALTMALAR DİZİNİ

B.B.M.A	: Bursa Müze Müdürlüğü Arşivi
GTÇ	: Geç Tunç Çağı
H.G.M	: Harita Genel Müdürlüğü
İTÇ	: İlk Tunç Çağı
K.V.M.G.M	: Kültür Varlıkları ve Müzeler genel Müdürlüğü
M.Ö	: Milattan Önce
M.S	: Milattan Sonra
OTÇ	: Orta Tunç çağı

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Bursa, Hisar Bölgesi ve çalışma kapsamında incelenen yerleşmeler.....	2
Şekil 2. Bursa ve çevre iller.....	18
Şekil 3. Aktopraklık Höyük.....	20
Şekil 4. Ilıpınar Höyüğü.....	22
Şekil 5. Menteşe Höyüğü.....	24
Şekil 6. Barçın Höyük.....	25
Şekil 7. Hacılarteppe Höyüğü.....	27
Şekil 8. Kavaklı Mah.5370 ada,18,19,20,21,22 ve 23 Parseller.....	29
Şekil 9. Hilal Biçimli, Tutamaklı Çömlek.....	29
Şekil 10. Hilal Biçimli Tutamaklı Çömlek.....	30
Şekil 11. Bayraklı (Smyrna) Kazısında Hilal Tutamaklı Çömlek.....	30
Şekil 12. Hilal Tutamaklı Çömlek Demircihöyük.....	31
Şekil 13. Hilal Tutamaklı Çömlek Troya.....	31
Şekil 14. Hilal Tutamaklı Çömlek Beycesultan.....	32
Şekil 15. Hilal Tutamaklı Çömlek Küllüoba.....	32
Şekil 16. Mollagürani Mah.5009 ada,1-26 Parseller.....	33
Şekil 17. M.Ö 2- 1.Bin Yıla Ait Pişmiş Toprak Çömlek.....	34
Şekil 18. M.Ö 2- 1.Bin Yıla Ait Pişmiş Toprak Çömlek.....	34
Şekil 19. Çakırca Höyük.....	35
Şekil 20. Çardak Höyük.....	36
Şekil 21. Çayırköy Höyüğü.....	37
Şekil 22. Demirtaş Höyüğü.....	37
Şekil 23. İnegöl 1 Cuma Tepe Höyüğü.....	38
Şekil 24. İnegöl 2 Höyüğü.....	39
Şekil 25. Karadin Höyüğü.....	40
Şekil 26. Söylemiş Höyüğü.....	41
Şekil 27. Üyücek Höyük /İznik.....	41
Şekil 28. Yeniköy Höyüğü.....	42
Şekil 29. Yenişehir Bostin Boş Tepe Höyüğü.....	43
Şekil 30. Marmaracık Höyük.....	44

Şekil 31. Arpa Tepe, Orhaneli Merkez.....	45
Şekil 32. Menteşe Kaynarca Höyüğü.....	45
Şekil 33. Köprühisar Höyüğü.....	46
Şekil 34. Kurşunlu Höyüğü.....	47
Şekil 35. Karasil 1 Höyüğü.....	48
Şekil 36. Karasil 2 Höyüğü.....	48
Şekil 37. Asar Tepe ve Yarardı Yerleşimleri.....	49
Şekil 38. Kepekdere-Övecik Höyük ve Nekropolü, Kepekdere Köyü.....	50
Şekil 39. Bursa ve Çalışma Kapsamında Değerlendirmeye Alınan Şehirler.....	55
Şekil 40. Yalova /Göztepe.....	56
Şekil 41. Kocaeli Dilovası.....	57
Şekil 42. Troya Höyüğü.....	58
Şekil 43. Limantepe Höyüğü.....	60
Şekil 44. Ulucak Höyüğü.....	62
Şekil 45. Panaztepe Höyüğü.....	63
Şekil 46. Aşağıpınar Höyüğü.....	64
Şekil 47. Fikirtepe Höyüğü.....	66
Şekil 48. Demircihöyük.....	67
Şekil 49. Yeşilova Höyüğü.....	68
Şekil 50. Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea)	69
Şekil 51. Çine Tepecik Höyüğü.....	71
Şekil 52. Şarhöyük.....	72
Şekil 53. Küllioba Höyüğü.....	73
Şekil 54. Maydos Kilise Tepe Höyüğü.....	74
Şekil 55. Çeşmebağlararası Höyüğü.....	75
Şekil 56. Gökçeada-Yenibademli Höyük.....	77
Şekil 57. Smyrna /Eski İzmir (Bayraklı).....	79
Şekil 58. Ekşi Höyük.....	80
Şekil 59. Bademgediği Tepesi Höyüğü.....	81
Şekil 60. Kanlıgeçit Höyüğü.....	82
Şekil 61. Beycesultan Höyüğü.....	83
Şekil 62. Uğurlu Zeytinli Höyüğü.....	84

Şekil 63. Seyit Ömer Höyüğü.....	85
Şekil 64. Bursa Merkez ve Çevresinde Kazısı Yapılmış Höyükler ve Yüzey Araştırmalarında Tespit Edilen Höyükler.....	87

GİRİŞ

Kentlerin kuruluşları hakkında bilgiler belli başlı antik yazılı kaynaklar esas alınarak açıklanmaktadır. Bizlere ulaşan bu yazılı bilgiler, günümüzde gelişen bilim karşısında teyit edilmesi gerektirmektedir. Son yüzyılda bilim dalı olarak ortaya çıkan ve gelişen arkeoloji bilimi bizlere ulaşan bu bilgileri teyit etmede önemli bir parametredir. Çalışma ile yazılı bilgilerin kentlerin kuruluşları hakkında sunduğu bilgilerin yeterli olup olmadığı araştırılarak, arkeolojik kazı çalışmalarının kentlerin kuruluşlarını açıklamadaki yeri ve önemi ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bu çalışma ile ülkemizin dördüncü büyük kenti olan Bursa'nın yazılı kaynaklarda kuruluşu yaklaşık olarak M.Ö 200'lerden daha eskiye gidip gitmediği Bursa'da yapılan arkeolojik kazı çalışmaları bulgularının sonuçları ile değerlendirilecektir.

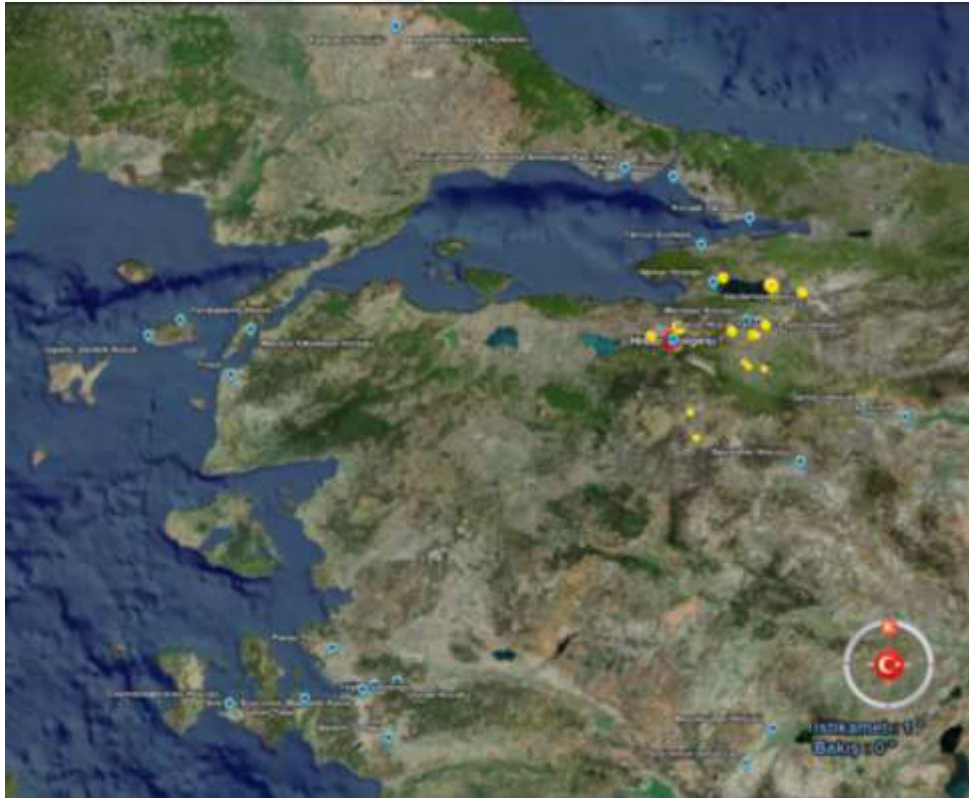
Tez çalışması ile günümüze ulaşan antik yazılı belgelerin kentlerin kuruluşu hakkında bizlere sunduğu bilgilerin sınırlı olup olmadığı ortaya konulacaktır. Arkeolojik kazı çalışmaları ile elde edilen somut bulguların kentlerin kuruluşlarının açıklanmasındaki önemine değinilecektir.

Tez'in Amacı

Ülkemizde, kentlerin kuruluşları günümüze kadar ulaşan sınırlı sayıdaki yazılı kaynaklara dayanılarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu yaklaşım ise bilimsel araştırmaların ilerlemesi ve yeni bilim dallarının ortaya çıkması, özellikle arkeoloji bilimi karşısında kentlerin kuruluşlarını açıklamada son derece yetersiz kalmaktadır. Tez çalışmasında arkeolojik veriler ve yüzey araştırmaları ile elde edilen somut verilerin değerlendirilerek ulaşılan sonuçlar doğrultusunda kentlerin kuruluşlarına dair günümüze ulaşan yazılı bilgilerin yeniden değerlendirilmesi gerektiği önemini vurgulamayı amaçlamaktadır. Yazılı kaynakların kentlerin kuruluşlarını açıklama da yeterli olup olmadığı araştırılırken kentlerin kuruluşu hakkında günümüze aktarılan yazılı bilgilerin doğruluğunu test etmeyi amaçlamaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda günümüzde

Türkiye'nin önemli sanayi kenti olan Bursa'nın yazılı kaynaklarda kuruluşu yaklaşık olarak M.Ö 200'den geriye gitmemektedir. Arkeolojik Veriler Işığında, Bursa Kentinin Kuruluşunun Araştırılması tez çalışması ile Bursa'nın kuruluş tarihi kabul edilen M.Ö 188 tarihinden önceye gidip gitmediğinin araştırılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Bursa'da bilimsel kazı çalışması yapılan höyüklerde elde edilen bulgular ve Bursa'ya olan konumları nedeniyle önemli olan; İstanbul, Yalova, Kocaeli, Eskişehir, İzmir, Çanakkale, Aydın, Kırklareli, Denizli ve Kütahya illerinde bilimsel kazı çalışmaları yapılan höyüklerde elde edilen verilerin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi ile Bursa kentinin kuruluşunun araştırılması yapılacaktır. Bursa'nın kuruluşu hakkında yazılı belgelerin ne derece doğru olduğu araştırılırken, kentlerin kuruluşlarının araştırılması için arkeolojik kazıların önemi vurgulanacaktır.

Çalışmanın Kapsamı

Şekil 1. Bursa, Hisar Bölgesi ve Çalışma Kapsamında İncelenen Yerleşmeler (H.G.M Küre)

Çalışmanın yer kapsamı açısından çekirdeği Marmara Bölgesi'nde yer alan Bursa'dır. Çalışmanın daha anlaşılır hale gelmesi için Anadolu'nun batı kısmında yer

alan bazı bölgeleri; Ege Bölgesi, İç Batı Anadolu'da yer alan bazı iller de ele alınacaktır. Bu kadar geniş alanın içinde, bazıları Bursa'ya yakın bazılarının uzak olan bu kadar sayıda ilin tez kapsamında ele alınmasının temel nedeni prehistorik dönemden Roma dönemine kadar olan uzun zaman diliminde savaş, göç, ticaret gibi olguların Bursa'nın kuruluşuna etkisini tespit etmek, yerleşmeler arasındaki kültür alışverişini göstermek için geniş bir projeksiyondan inceleme ihtiyacı gerektirmiştir.(Şekil:1) Çalışma alanı geniş bir bölge kapsamında değerlendirilirken çalışmanın ilerleyen aşamasında Bursa kent merkezinde yer alan ve günümüzde Osmangazi ve Orhangazi türbelerinin olduğu ve Bursa merkezin en eski yerleşim yeri olarak kabul edilen Hisar Bölgesi çalışma alanının odak noktasını oluşturmaktadır. Çalışmanın zaman kapsamını ise Neolitik Dönemden başlayarak Bursa'nın M.Ö 188'de kurulduğu kabul edilen zaman dilimi aralığı araştırılacaktır. Ancak bu geniş zaman diliminde Bursa'nın kuruluşuna dair verilere ulaşılan tarihsel aralık üzerinde yoğunlaşarak zaman aralığında daraltma yapılacaktır. Neolitik Dönemden başlanmasının nedeni ise bu dönemin insanlık tarihinde hem yaşam hemde geçim tarzında geçici doğal barınaklardan kalıcı köysel yaşama geçiş şeklinde değişikliklerin bu dönemde olmasıdır. (Sevin,1997:19) Ayrıca Marmara Bölgesi, Boğazlar konumu nedeniyle Neolitik kültürün Yakın Doğu'dan batı yönde Avrupa'ya yayılmasındaki ana yollardan birisidir.(Özdoğan,2018:10) Dolayısıyla Marmara Bölgesi'nde yer alan Bursa konumu itibariyle önemle üzerinde durulması gereken yerlerden biri olarak durmaktadır. Bursa'da 1980'li yılların sonundan itibaren Neolitik tabakalara sahip höyükler; Ilıpınar, Menteşe, Aktopraklık ve Barçın höyükte yoğun ve sistemli arkeolojik kazı ve araştırma çalışmaları yapılmıştır.(Alpaslan&Roodenberg, 2021:22) Bursa merkeze yakın konumları nedeniyle Ilıpınar, Aktopraklık, Menteşe ve Barçın Höyük gibi yerler gerek yerel düzeyde gerekse bölgeler arası etkileşimin olup olmadığını ve boyutlarını gösterebilecek potansiyel yerleşmelerdir. Neolitik Dönem'den sonra çalışma kapsamında önemi nedeniyle üzerinde durulan Tunç Çağı başında küçük boyutlu basit yerleşmeler görülürken, sonraki süreçte daha karmaşık bir sosyo ekonomik düzene sahip daha büyük boyutlu yerleşimler de karşımıza çıkmaktadır. Bu yerleşim modelleri ve bunun geri planında yer alan üretim, sosyal organizasyon, hiyerarşik yapılanma ve tüm bunların tetikleyicisi metal hammaddelerinin gerek bölge içerisindeki gerekse uzak bölgelere uzanan ticareti, Batı Anadolu'nun siyasi görünümünü de değiştirmiştir.

Buralarda bulundukları bölgenin ekonomik ve siyasi kontrolünü elinde tutan kentler mevcuttur. (Türkteki vd,2021:106) Dolayısıyla bu değişim ve gelişim nedeniyle ilk şehirleşmelerin görüldüğü Tunç Çağları üzerinde de durulması gerekmiştir. Anadolu, coğrafya açısından doğu ve batıdan dışa açık olması nedeniyle Anadolu’da oluşmuş medeniyet ve kent kültürü, çoğu kez çevredeki yüksek medeniyetlerden etkilenmiştir.(Kılıç,2015:120) Anadolu’nun bu özelliği de göz önüne alındığında Bursa’nın kuruluşunun araştırılmasında Tunç Çağı ve Demir Çağı’na ait elde edilen veriler üzerine yoğunlaşılacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma yönteminin temelini nitel araştırma yöntemi oluşturacaktır. Çalışmanın özünü arkeolojik kazı çalışmaları, yüzey araştırmaları ve müze kurtarma kazıları oluşturduğundan çalışma alanı olarak belirlenen yerlerde yapılan kazı ve yüzey araştırmalarına dair literatür taraması yapılacaktır. Literatür taraması için öncelikle Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından ülkemiz genelinde yapılan kazı çalışmalarının yayınlandığı kazı sonuçları kitaplarından çalışmaya dahil olan yerlere ait kazı sonuçlarının temini sağlanacaktır. Aynı şekilde çalışma alanında kalan illerde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından yapılmış olan yüzey araştırmalarının sonuçlarının temini sağlanacaktır. Yine çalışma kapsamına giren alanlara ait göç, savaş ve ticaret gibi sosyal olaylara ait yazılı literatürden istifade edilecektir. Tez konusunun odak noktasını Bursa oluşturduğu için Bursa’da, Bursa Müze Müdürlüğü tarafından yapılan kazı çalışmalarına ait kazı raporlarının taranması ve elde edilen verilerin diğer kentlerde bulunan arkeolojik materyaller ile karşılaştırması yapılarak ulaşılan sonuçlar doğrultusunda değerlendirme yapılacaktır. Bunların yanında Bursa kentinin oluşum veya şekillenmesi için önemli olan savaş, göç ve ticaret gibi olgulara ait literatür taraması ile elde edilen bulgular tez aşamasında değerlendirilecektir.

Çalışma kapsamına dahil edilen kentler ve bu kentlerdeki yerleşmelerin birbirleri ile olan ilişkilerinin analiz edilmesi göç, ticaret gibi olguların şematik olarak gösterilmesi için harita programına ihtiyaç duyulmuştur. Kullanılacak harita programının tercih edilmesinde harita temelli bir program olması ve benzerlerine göre

yüksek çözünürlüğe sahip hava fotoğrafı sunması, ihtiyaç duyulduğunda uydu fotoğrafı çekim taleplerini ücretsiz olarak sağlayan Harita Genel Müdürlüğü tarafından geliştirilerek milli bir yazılım olarak kullanıcıların hizmetine sunulmuş olan Hgm Küre programından faydalanılmıştır. Hgm Küre programı üzerine çalışma kapsamına dahil edilen yerleşmeler işaretlenmiş bu sayede, yerleşimlerin geniş bir bakış açısı ile görülmesine olanak sağlamıştır.

Çalışmanın Literatür İçindeki Yeri

Arkeolojik Veriler Işığında Bursa Kentinin Kuruluşunun Araştırılması tez çalışması ile kent tarihlerinin günümüze ulaşan belirli yazılı kaynakları esas alarak açıklamanın yetersizliğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tez çalışması ile kent tarihlerinin kuruluşu hakkında günümüze ulaşan yazılı kaynakların arkeolojik kazılar sonucunda elde edilen verilerle değerlendirilmesi yapılarak yazılı bilgilerin doğruluğu araştırılırken yazılı bilgilerin kentlerin kuruluşları hakkında yeterli olup olmadığına açıklık getirilecektir. Ayrıca arkeolojik kazıların kentlerin kuruluşları ve kent tarihlerinin açıklanmasında önemini de ortaya koyacaktır. Bu sebeple Bursa Roma döneminde ayrıcalıklı bir kent olma özelliği taşıırken Osmanlılar döneminde de kısa sürede olsa başkentlik yapmış ve İpek Yolu ticaretinin ise önemli bir durağı olmuştur. Günümüzde ise Türkiye'nin 4.büyük şehri olan Bursa'nın (TÜİK Kurumsal, 2023) kuruluş tarihi hakkında belli başlı yazılı kaynaklar esas alınarak açıklanmaya çalışılmaktadır. Bursa şehir merkezinde yer alan Hisar Bölgesi'nde ve Bursa ilçelerinde çok sayıda arkeolojik kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Bursa'da yapılan arkeolojik kazılar ile elde edilen bulguların değerlendirilerek tez çalışması ile Bursa kentinin kuruluşunun araştırılması yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bu bölümde çalışmanın çalışmanın temel kavramlarını oluşturan; kent, kent arkeolojisi, Bursa kent tarihi hakkında bilgiler verilecektir.

1.1 ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI

Çalışmanın temel kavramlarını; kent, arkeoloji, kent arkeolojisi ve kent tarihi gibi kavramlar oluşturacaktır. Kent kavramının ne olduğu kentin özellikleri anlatılırken kentlerin nasıl olduğu ve geliştiği Anadolu’da kentlerin gelişimi gibi sorulara cevap aranacaktır. Kent kavramı Bursa kenti özelinde değerlendirilecektir. Arkeoloji kavramı ile arkeoloji bilimin özellikleri ve bilim dalının tez çalışmasındaki öneminden bahsedilecektir. Kent arkeolojisi kavramında kent arkeolojisi tanımına açıklık getirilirken Bursa kentinde yapılan arkeolojik kazı çalışmalarına değinilecektir.

Kent tarihi kavramı ile kavrama açıklık getirilirken günümüze ulaşan yazılı bilgiler dahilinde Bursa kentinin kuruluşu üzerinde durulacaktır.

1.1.1 Kent

Kent tanımı üzerinde tam bir fikir birliğine varılmış olmasa da “Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun; yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük topluluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi” şeklinde tanımlanmıştır.(Keleş,1998:75) Dolayısıyla kentin tanımlamasını yaparken bu yerlerde bazı özelliklerin olması gerektiğini sayabiliriz.1) Nüfus olarak yoğun olması 2) zanaatkarlar, rahipler gibi tarım dışında uğraşıya sahip bir sınıf ile tarım ve balıkçılık gibi besin üretimi sağlayan sınıfın beraber yaşaması.3) Fazla üretim denilen artı ürünün tanrı yada kral gibi tek bir güç tarafından idare edilmesi 4) yapılar arasında anıtsal yapıların da olması 5)alt ve üst sınıf ayrımının olması alt sınıf beden gücü işlerle uğraşırken üst sınıftakilerin bu işlerden muaf tutulması ve alt sınıftakilerin güvenliğini sağlamaları 6) günlük yaşama dair kolaylaştırıcı bilginin gelişmesi 7) yazının kullanılması 8) sanatın önemli olması ve gelişmesi 9) uzak mesafelere ticaret alt yapısına sahip olunması ve uzak mesafe ticaret

yapılması 10) meslek ve akrabalık bağı gözetilmeksizin birlikte hareket edilmesi (Naiboğlu,2019:213) gibi belli başlı özellikler sayılabilir. Tarihteki ilk kentlere dair bilgiler arkeolojik kazılar sonucu elde edilen kalıntılarda yapılan tetkik ve yorumlara dayalıdır. Terminolojik olarak medeniyet kelimesi Arapça kökene dayanmaktadır. Medeniyet anlamı ise “kentli olan-kentte türetilen” anlamına gelmektedir. (Eser & Kılıç, 2017:414) Kent tanımının diğer bir ifade ediliş şekli de “şehir” dir. Bu kelime Farsça kökenli olup kökeni Farsiyi Bastanî denilen kadim dönem Farsça’sına kadar geriye gider. Temelde xşçora kavramına dayanan bu kavram güç, kudret, egemenlik, hâkimiyet anlamı taşımaktadır. Partça ile Orta Farsçada şehir şekline dönüşen kelime ülke, vatan, yurt, şehir, medine ve dünya anlamında kullanılmıştır.(Söylemez,2018:381) Batı dillerinde ise kent ve uygarlık için kullanılan terimlerin kökü, Latince civis (yurttaş) ile civitas (topluluk, devlet, kent, yurttaşlık)tır. Latince kent tanımı için “urbs” sözcüğü de kullanılmaktadır.Dolayısıyla İngilizcedeki urban ve urbanism kavramları buradan gelmektedir.Romalılar ise yerleşim yerlerini genişlik, nüfus ve örgütlenme düzeylerindeki karmaşıklığına göre kent (urbs), kasaba (oppidum) ve köy (vicus) olarak ayrı ayrı ifade etmişlerdir.(Çıvgın,2015:82) Kent olgusunun belirgin özelliğinden birisi de savunma yapısıdır.Bir yerin savunma yapısına sahip olması kent olduğu anlamına gelmemektedir.Ancak kent sayılabilmesi için savunma yapısına ihtiyaç duyulmaktadır.(Naiboğlu,2018:42) Bu genel tanım çerçevesinde tez konusu Bursa kentinin oluşum ve gelişim sürecini açıklamak için genel bir bakış açısıyla Anadolu ve çevresindeki kent oluşum süreçlerini inceleme ihtiyacına gerek duyulmuştur.Kentlerin oluşumlarına ilişkin ilk inceleme bölgesi Anadolu’nun güneyinde kalan Mezopotamya dır. Antik yazarlar Mezopotamya’yı günümüzde Irak topraklarının Fırat ve Dicle nehirlerinin arasındaki bölümü için kullanmışlardır ,mesos (orta) ve potamos (ırmak) kelimelerin birleşiminden türemiş bir addır. Başlangıçta bölge tek bir adla anılmaz; güney bölümü Sümer ve sonrasında Babil kentinden dolayı Babilonya, kuzeyi ise Asur ülkesi olarak adlandırılmıştır.(Köroğlu, 2012:12) Anadolu’nun Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri kentsel gelişmenin ilk evresinde kökeni Güney Mezopotamya olan Ubaid Kültürü etkisi altındadır.(Eraslan,2004:313) Kentleşmenin öncülerinden birini oluşturan Ubaid kültürü M.Ö 5000-3900 arasında Güney Mezopotamya’da görülür. Bölgenin, kereste, maden ve değerli taşlar gibi hammadde açısından yoksun olması nedeniyle Ubaid’li tüccarlar bu maddelerin yoğun olduğu bölgelerle ticari

ilişkiler kurmasına sebep olmuştur. Bu duruma örnek olabilecek yerleşmelerden birisi de Malatya Değirmentepe yerleşmesidir. (Erarslan & Kolay, 2005:81-82) M.Ö 4.bin yılın ikinci yarısına tarihlenen Uruk Dönemi'nde politik ve ekonomik bakımdan kurumsallaşma diğer bir ifade ile merkezileşme, ürün ve işgücü üzerinde denetim sosyal ve ekonomik açıdan eşitsizlik yüksek dereceli uzmanlaşmaya ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak organize olmuş ticaret gibi kentleşme açısından çok önemli olan ekonomik ve toplumsal olayların temelleri atılmıştır. Bu dönemde Güney Anadolu Bölgesi'nde Uruk yerleşme modeli koloni ve istasyonlar bulunurken Doğu Anadolu Bölgesi'nde sosyo-politik düzen olarak Uruk modelinden etkilenmesine rağmen yerel özelliklere sahip erken bir kent devleti olan Arslantepe VIA yerleşmesi bulunur.(Eraslan,2004:313) Mezopotamya'da Kalkolitik dönemin sonlarına doğru M.Ö 3500'lerde kültür değişimi başlar. Sümerler'in bölgeye gelmesi ile köy toplumundan kent toplumuna geçişi sağlayan unsurların başında gelen yazının icadı gibi çok fazla yeniliğin oluşmasına zemin hazırlayacaktır.(Memiş, 2015:20-21)Sümerler Ziggurat adını verdikleri tapınak etrafında şehirler kurarken kurdukları şehirlerin etrafını surlarla çevrelemişlerdir. Şehir devletleri birbirinden bağımsız siyasal örgütlenme şeklinde olup şehir yönetiminin başında "Ensi" adında bir rahip-kral bulunurdu.Belli başı şehirleri; Eridu, Uruk, Umma, Lagaş, Kiş ve Ereğ'tir.Şehirlerin aralarında çözüme kavuşturamadığı sorunlar olduğunda birbirleri ile savaşmışlardır. (Akarsu, 2008:14)Farklı disiplinlerdeki bilim insanları ilk kentin kuruluşunu Uruk'tan başlatma geleneğini değiştirmezler. Örneğin, siyaset bilimi konusunda ünlenmiş G. Modelski'nin 'Dünya Kentleri' (World Cities) adlı kitabında kullandığı kronoloji M.Ö. 3000 ile M.S. 2000 arasını kapsamaktadır. Modelski bu eserinde de ilk kentin Uruk olduğunu ifade etmiştir.(Çıvgın,2015:81)Geniş bir alana yayılan Uruk kentinin nüfusu oldukça yoğun dur. Kent ile köyler arasında açık bir "yerleşim hiyerarşisi" vardır. Silindir mühürler malların sevkiyatı ve tahıl depolarının denetiminde kullanılıyordu. Seçkin zümrenin statülerini daim kılmak istemesi ve besin depolamanın hiyerarşik bir vergilendirme düzenine dönüşmesi Güney/Aşağı Mezopotamya'da erken uygarlığın ve erken devletin öncü gelişmeleridir.Dolayısıyla Uruk, İnsanlık Tarihi'nin ilk gerçek kenti sayılabilir. (Çıvgın,2020:52)M.Ö 3.bin yılın ortası ile sonunda hem Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hemde Doğu Anadolu'da farklı özelliklerde kentsel gelişim görülür. Bu dönemde her iki bölge de merkezi ekonomiye sahip değildir.Farklı şekilde Doğu ve

Güneydoğu Anadolu kent Modeli oluşmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki model İTÇ 1 ve İTÇ 2 dönemlerinde gelişmeye başlamış; küçük, etrafları surludur. Evler kerpiçten yapılmış bir ya da iki dikdörtgen odalı konut yapılarına sahip olup dar sokaklara açılmaktadır. Mezopotamya'nın aksine toplumsal yapı ise çekirdek aileye dayanmaktadır. Politik bir kurumu ifade eden merkezi otorite ile idari özellikteki kamu yapısı buna paralel olarak merkezi ekonomi ve sosyal tabakalaşmadan yoksundur. Uzmanlaşmada yüksek seviyeye ulaşılmış olsa da yapılan üretim lokal düzeyde olup bölgeler arası uzak mesafeli dış ticarete yönelik değildir. Mezopotamya ile ilişkiler seramik alanında ithalat ilişkisine sahip iken genel olarak bakıldığında kapalı bir toplum yapısına sahip bir kent modelidir. Güneydoğu Anadolu bölgesi'nde ise yoğun nüfuslu merkezi yerleşmeler ve etrafındaki küçük köy ve kasabaların oluşturduğu bir bölgesel yerleşme hiyerarşisi ve kent devletleri bulunmaktadır. Akropol ve aşağı şehir gibi bölümlerin bazılarının etrafı surla çevrilidir. Anıtsal kamu yapıları bulunsa da Kuzey Suriye ve Mezopotamya kentlerindeki gibi merkezi ekonomiyi içeren bir yönetim yoktur. Yüksek seviyeli uzmanlaşma ve çevre bölgelerle ithalata yönelik ticaret ilişkisine sahiptir. (Eraslan, 2004:313) Mezopotamya ile Anadolu ilişkilerine bakıldığında Orta Kalkolitik Çağ'da Orta ve İç Anadolu'nun Güneydoğu Anadolu-Suriye Mezopotamya yok denecek kadar az kısıtlı bir ilişki vardır. Bu dönem Orta ve İç Anadolu kültürleri Güneydoğu Avrupa ile benzer özellikler göstermektedir. (Özdoğan, 2002:122) Anadolu bir yandan iki kıta arasında köprü görevi üstlenirken diğer yandan Akdeniz ortasında ulaşım yolu durumunda olmak gibi ikinci bir vasfı taşımaktadır. Üçüncü olarakta Mezopotamya, Filistin ve Suriye'yi içine alan Mısır-Girit gibi üç büyük uygarlığın eşiğinde olması nedeniyle Anadolu'nun siyasal tarihini etki eden unsurlar olmuştur. (Naumann, 2019:15) M.Ö 3.binyılda düzenli ticari ilişkilerin Orta Asya'dan Ege'ye kadar olan geniş bir alan da sürdürüldüğü bir dönemdir. (Naiboğlu, 2018:27) M.Ö 3.binyılın 2.yarisında Anadolu'da kentlerin ortaya çıkışı olarak kabul görür; buna rağmen bu dönem için Anadolu'nun geneli için standart, özgün kültürel bütünlüğün olduğu bir yerleşim kent modelinden bahsetmek imkansız olduğu düşünülmektedir. (Eraslan, 2008:183) Eskişehir'de bulunan Demircihüyük kazılarını 1975-78 yılları arasında yürüten M. Korfmann, İTÇ mimarisi hakkında çalışma yapmıştır. (Fidan, 2013:113) Bu çalışmasında Korfmann, Demircihüyük'te, Anadolu'nun başka yerlerinde de var olan Anadolu yerleşimlerinin genel yapısal formu

olup farkedilmemiş olan bir yerleşim planını ilk kez fark ederek bu yerleşim şekline “Anadolu Yerleşim Planı” (anatolisches Siedlungsschema) olarak adlandırarak bilim dünyasına tanıtmıştır.(Korfmann, 1983:222) Anadolu Yerleşim Planı’nda konutlar yerleşimin dış hattı boyunca yan duvarları birbirine bitişik inşa edilirken bu sayede fazladan bir duvara ihtiyaç duyulmadan doğal bir koruma sağlanır. Anadolu’da Kalkolitik Çağ’dan beri yaygın şekilde kullanılan bu plana göre; çatıların üstü, dışarıdan gelebilecek saldırganların gözlenmesi ve duruma uygun önlem alınması açısından uygundur. Yerleşimlerin ortasında bir avlu vardır ve tüm bu yapıların kapıları avluya açılmaktadır.(Naiboğlu, 2018:45) M.Ö III. binyılın ilk yarısında İTÇ’de Batı Anadolu toplumu ağır ve yavaş gelişim görülürken özellikle binyılın ortalarından sonra ani ve hızlı bir değişim görülür. Bu dönemde uzun mesafeli ticaret yoğunlaşırken gösteriş amaçlı tüketimin işareti ekzotik nesnelerin varlığı kendisini belli eder. Batı Anadolu İTÇ yerleşmelerinde anıtsal mimari, aşağı- yukarı kent ayrımı gibi mekân kullanımı ve tasarımına dair yenilikler ortaya çıkar. (Ünlüsoy,2018:106) Anadolu’da Ege kıyısındaki yerleşimler arasında olan Troia ve Liman Tepe’de aşağı yerleşim vardır. Troia’da aşağı yerleşim II. tabakasında M.Ö 3.binyılın ortalarından başlayarak Geç Roma dönemine denk gelen IX tabakaya kadar devam etmektedir. (Naiboğlu,2018:109) Çanakkale’de yer alan Troya’da ise İTÇ III’ün başlangıcı IIb evresinde yerleşmede bir değişiklik gözlenmezken bir üst kat Troya, IIc katında gerçek anlamda bir kent yerleşimi özellikleri görülür. Bu dönemde aşağı ve yukarı şehir oluşarak höyüğün bulunduğu kesim yerleşimin kalesi yani yukarı şehirdir. Kalenin çevresi taştan bir sur ile çevrilidir. Aşağı şehrin çevresini saran bir savunma sistemi bulunmaktadır. Troya IIg’de (M.Ö 2570-2470) yerleşim planında esaslı değişiklikler yapılmıştır. Bu dönemde kale dar sokaklarla çevrelenmiş insulalardan meydana gelen tam linear plan özellikleri taşımaktadır.(Sarı, 2012:126) Troya D8 plankaresinde Troia IV Dönemi’nde yan yana yapılan megaron özellikli yapılardan oluşan evrelerden meydana geldiği anlaşılmıştır. (Korfmann,1995: 240-241) İTÇ III’ün geç evresi olan Troya’da IV-V yerleşmeleri OTÇ’ye geçiş evresi olarak da bilinmektedir. Bu tabakada Anadolu Yerleşim Planı’nda olduğu gibi evler yan yana dizilmiştir. (Sarı, 2012:130) İzmir’de bulunan Bakla Tepe’de uzunlukları 20 m ye genişliği ise 4-5 m olan evlerin içleri zaman zaman ara duvarlarla bölünmek suretiyle başka mekanlar elde edilmiştir.Bakla Tepe’de bu uzun evlerin taş döşeli sokaklara açılmasıyla oluşan bir yerleşim söz konusudur.Az bir kısmı

kazılmasına rağmen, muhtemelen Bakla Tepe'de yerleşimi radial sisteme uyum sağlamaktadır. Bu yerleşim modeli Batı Anadolu ve Ege adalarında çeşitli yerlerde temsil edilmektedir. (Erkanal & Özkan:1997:266) Batı Anadolu'da; Demircihöyük, Küllüoba, Troia ve Bakla Tepe'ye bakıldığında Manfred Korfmann tarafından ileri sürülen Anadolu Yerleşim Planı özellikleri görülmektedir.

1.1.2 Kent Arkeolojisi

Arkeoloji sözcüğü Yunanca iki kelimenin birleşiminden meydana gelmektedir. Arkhaios (eski) ve logos (bilim) kelimelerinin birleşimidir. Anlamı ise eskinin ilmidir. (Akarca,1998:3) Kazı çalışmaları gerçekleştiren arkeoloji bilimi, kazılar sonucu elde ettiği somut verilerin değerlendirilmesi ile insanlığın uzak geçmişine dair bilgi verir. (Şimşek,2011:919) Arkeoloji bir bilim dalı olmasa bile bir kavram olarak ilk defa Rönesans ile başlatmak yerinde olacaktır. Rönesans'ta Batı, Klasik Çağ diğer bir ifade ile eski Yunan ve Latin kültürlerini yeniden anlama ve uygarlığını bunlar üzerine inşa etmeye başlamıştı. (Sevin;1999:19) Dolayısıyla arkeoloji bilimine bakıldığında genelde, antik tarih yazarlarının belgelere dayalı anlatımları başlangıç olurken, 16.-17.yüzyıl Avrupası'nda antika toplama merakı ile temellendirilmiştir. (Gölbaş;2016:302) Bunların yanında arkeolojinin bilim dalı haline gelmeye başlaması, yani insanın geçmiş yaşamına dair kalıntılarının bütün açıklığıyla ortaya çıkarılması amacıyla gerçekleştirilen ilk kazılar XVIII.yüzyılda başlamıştır. (Sevin;1999:20) 18.yüzyılda, Avrupalı aristoklar ve yüksek rütbeli siyasilerin antika merakı bu gruba hizmet eden seyyahlar tarafından eski uygarlıklardan kalan eserler prestij ve hobi amaçlı olarak toplanmıştır. (Can&Işıklı;2013:171) Johann Joachim Winckelman (1717-1768) tarafından arkeoloji gerçek bir bilim dalı olması için önemli adım atılmıştır. 1764 yılında *Geschichte der Kunst des Alterhums* adlı eserinde, fiolojik çalışmaların insanoğlunun geçmişini araştırmada öğrenmede yeterli olamayacağını; eskiden yaşamış insanların yaşam ve kültürlerini öğrenmek için onların toprak altında kalan yapıtlarının kazı yapmak suretiyle aydınlığa çıkarmanın gerekliliğini vurgulamıştır. (Sevin;1999:21) Ülkemizde arkeolojik kazı çalışmaları Osmanlı döneminde 1871 yılında Troia kazıları ile başlar. Bu tarihten sonra batı Anadolu'da, yabancı heyetler tarafından başlayan kazılar takip eder. Bilimsel disiplinden yoksun kazı tekniği ve kültür bilincinin

oluşmamış olduğu bu yıllarda, tarihi eserlerin yağmalanıp eserlerin Avrupa'ya taşındığı dönem olmuştur. Kültür bilincinin oluşması ve kanunlarla tanınması ile 1881 tarihinde Osman Hamdi Bey Müze-i Humayun Müdür-ü Umumisi olmuştur. (Can & Işıklı;2013:172) XIX.yüzyılın sonu ve XX.yüzyılın başı gerçek anlamda bilimsel yaklaşım bunun yanında modern arkeolojinin başlangıcı olmuştur. İlk ortaya çıkan değişiklik, kazıların eser bulma amacıyla değil, bilgi edinmeye doğru dönüşmeye başlamış olmasıdır. İngiliz Egiptologu Sir Flinders Petrie (1853-1942) arkeolojik kazılar üzerine 1904 yılında yayın yapmıştır. Bu yapıtında Petrie bir kazıda “.....planlar ve topoğrafik bilgi ile taşınabilir eserleri elde etmek.....”olduğunu bildirmiştir. (Sevin;1999:23)Günümüzde arkeolojik araştırmalar sadece kazı olarak düşünülmemekte kazı yanında farklı yöntemler kullanılarak veri elde edilmesi sağlanmaktadır. Arkeolojik araştırmalarda fen doğa bilim dallarının matematiksel ölçme ve analiz yöntemleri uygulanması ve kullanılmasına arkeometri olarak açıklayabiliriz. (Esin;1985:1) Arkeometrik yöntemlerde kullanılan başlıca yöntemler ise; dendrokronoloji (ağaçların yaşını saptama), palinoloji (çiçek tozu analizleri), Öz direnç (resistivite), radyokarbon, termoluminesans, arkeobotani ve arkeozooloji gibi yöntemler kullanılarak kazılarda ortaya çıkartılan materyaller değerlendirilmektedir. (Sevin;1999:114-116) Günümüzde arkeoloji, kentlerin geçirdiği katmanlaşma süreçlerinin anlaşılması için de kullanılmaktadır. Kentsel arkeoloji veya “kent arkeolojisi” terimi ilk defa II. Dünya savaşında yıkıma maruz kalmış Avrupa kentlerinin savaş sonunda yeniden inşa edilmeye başlanması ile kent alanlarında yapılan arkeolojik çalışmaları ifade edilmesi için kullanılan bir terimdir. Süreçle gelişen terim kentlerin katmanlaşmış kültürel yapısını anlamaya ve kentin tarihsel süreç içinde gelişimini ortaya koymaya çalışan disiplin halini almıştır. (Belge,2004:48) Genel bir tanım olarak arkeolojik katmanlaşmayı, şehirlerin kuruluşlarından günümüze kadar geçen süreçte oluşan ve arkeolojik kazılar ile ortaya çıkartılan maddi kültür birikimleri olarak ifade edebiliriz. Geçmişten gelen süreç içinde oluşan katmanlaşmada önceki dönemler sonra gelen dönemlerde tahribata uğrayabilmekte bu sebeple daha eskiye dair veriler zarar görebilmektedir. Örneğin; Kalkolitik Çağ dönemine ait kalıntılar sonra gelen Tunç Çağı döneminde tahribata maruz kalmaktadır. Katmanlaşmanın görüldüğü kentlerde, her katmanın korunması şehrin geçmişten günümüze değin geçirdiği evrelerin görülmesine yardımcı olacaktır. Katmanlaşma korunurken diğer yandan modern yaşamın gerektirdiği

ihtiyaçların karşılanması da zorunluluğu da göz önüne alındığında birbirleri arasında bir dengenin kurulması gereklidir. Mevcut koruma yaklaşımları bu katmanlaşmanın korunmasında yetersiz kalmakta süreklilik arzeden katmanlaşma izleri silinmekte hatta yok olmaktadır. Bu sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla “kent arkeolojisi” bilimsel bir çalışma alanı olmuştur. Bu disiplin katmanlaşmaya sahip kentlerin gelişmesi ve gelecekteki ihtiyaçlarının karşılanması için ilk önce geçmişin tam olarak anlaşılması gerektiği görüşünü esas alır. Bu sürdürülebilirliğin sağlanması ve katkıda bulunmak amacıyla, geçmişten gelen veriler araştırılarak belgelenmesini, yazılı ve grafik dökümanlar ile desteklenmesini gaye edinir. Kentin geleceğine dair tasarımlar oluşturulurken referans alınacak stratejiler oluşturulmasına çalışılmaktadır. Dolayısıyla sadece kentin tarihini aydınlatmak ve sütrüktür oluşturulmamış; aynı zamanda kentin sosyal ve kültürel gelişimine de katkı koyulmuş olmaktadır.(Karabağ,2008:23) Kent arkeolojisinde, bir kentin tamamının kazılmasının güçlüğü karşısında tercih edilen manyetik araştırmalar ile eski çağ kent planlarına dair şehrin yayılım alanı, yapı yoğunlukları kabaca ortaya çıkarılabilmektedir.(Çevik, 2005: 75) Bu sayede kazı yapılacak alanların belirlenmesinde de önemli bir veri elde edilmektedir. Kent arkeolojisi kavramını Bursa özelinde değerlendirdiğimizde Bursa şehir merkezinde yer alan Hisar Bölgesi geçmişten günümüze kesintisiz yerleşim yeri olarak kullanılmasına rağmen arkeolojik araştırmalar açısından yetersiz kalmıştır. Bölge için alınan ilk karar, Başbakanlığa bağlı Kültür Müsteşarlığı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Başkanlığı tarafından 19.04.1974 tarih ve 7763 sayılı karar ile tescili yapılan sivil mimarlık örneği yapıların korunma yöntemleri belirlenirken; surlar ve burçların dışında kalan 9 adet resmi ve dini mimarlık eserin tescili yapılmıştır.1974 yılında koruma amaçlı imar planı yapılması istenmiş; ancak bu plan gecikmeli olarak 04.05.1991 tarih ve 1730 sayılı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararıyla onaylanmıştır.Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 17.02.2000 tarih ve 7712 sayılı kararı ile Hisar içi III.Derece Arkeolojik Sit surlar ve yakın çevresi ise I.Derece Arkeolojik Sit olarak tescillenmiştir.Bu karar sonrasında, koruma amaçlı imar planında yapılaşmaya izin verilen parsellerde Bursa Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından sondaj çalışması yapılması istenmiş ve kazı sonucunun Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından değerlendirileceği kabul edilmiştir.(Özkan & Ünal;2003:140)Bursa Müze Müdürlüğü

uzmanları tarafından yapılan kazı çalışmalarında katmanlaşmayı kanıtlayan arkeolojik materyaller bulunmaktadır. Sadece Hisar Bölgesi'nde değil bölgeye yakın alanlarda da arkeolojik eserler ortaya çıkabilmektedir. Hisar Bölgesi'ne kuş uçuşu yaklaşık 400 m mesafede bulunan Kozahan'ın kuzeybatısında, Ticaret ve Sanayi Odası'nın 1969 yılındaki temel kazısı esnasında dromoslu tümülüs bulunmuştur. İki odalı tümülüsten M.Ö 2. yüzyıla tarihlenen lagnoslar, koku kapları, megara kaseleri, yağ kandili ve altın diadem gibi eserler çıkartılmıştır. (Özkan & Ünal, 2009:6) Hisar Bölgesi'nde yapılan kazı çalışmalarında ise Hellenistik dönemin önemli kap formlarından Megara kaseleri yapılan kazılarda ele geçmiştir. (Özkan & Ünal, 2009:57) Hellenistik dönemin kap formları arasında yer alan Megara kaseleri Karadeniz ve Akdeniz kıyılarında yer alan Hellenistik merkezlerde bulunmuştur. (Yılmaz Çorbacı, 2007:170) Geniş bir yayılım alanına sahip megara kaselerinin Bursa merkezinde yapılan kazılarda ortaya çıkartılması Bursa'nın geniş bir ticaret organizasyonunun bir parçası olabileceğini akla getirmektedir. Hisar Bölgesi'nde Roma dönemine ait günümüzde çengelli iğneler ile benzer amaçlar için üretilmiş fibulalar, (Erdan, 2019:228) gibi küçük buluntular kazılarda açığa çıkartılmıştır. (Özkan & Ünal, 2009:111) Mozaik olarak tanımlanan değişik renklerde taş, metal, cam, mermer, çini, seramik veya deniz kabuğundan oluşan küçük ve değişik ölçülerde parçaların bir zemin üstünde bir araya getirilmesiyle yapılan figürlü ve figürsüz duvar resimlerinin ve taban döşemeleri örneğine (Tabanlı; 2007:1) Hisar Bölgesi'nde M.S 3-4 yüzyıla ait mevsimleri ve burçları konu edinen zodyak kuşaklı mozaik bulunmuştur. (Özkan & Ünal, 2009:53). Roma dönemi sonrasında bölgede Bizans dönemi gelmektedir. Bu döneme ışık tutacak fazla sayıda buluntuya erişilmiştir. Bunları sıraladığımızda; sırlı ve sırsız kaplar, yeşil renkli sırlı yağ kandilleri günlük kullanım amaçlı kaplar sayılabilir. (Özkan & Ünal, 2009:63) Bursa Osmanlılar tarafından 1326 yılında fethedilmesinden sonra kentte Hisar Bölgesi dışında yoğun bir imar faaliyeti yürütülmüştür. Bedesten merkezli çarşılarından meydana gelen iş merkezlerinin oluşturulması ve geliştirilmesini bunlar arasında sayabiliriz. (Tekeli, 1999:10) Bölgede yapılan kazılar sonucu Osmanlı dönemine ait ortaya çıkartılmış eserleri görmek mümkündür. Bunlar arasında Erken Osmanlı Dönemi ile Beylikler Dönemlerinde üretilmiş olan "Milet işi" seramikler, (Özkan & Ünal, 2009:79) örnek olarak verilebilir. Sonuç olarak yazılı olarak bilinen tarih esas alındığında bile M.Ö 2 yüzyıldan başlayarak günümüze kadar gelen süreçte Hisar Bölgesi kesintisiz yerleşime sahne

olmuştur.Bu dönemleri özetleyecek olursak Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemleri olarak tanımlayabiliriz.

1.1.3 Bursa Kent Tarihi

Kent tarihleri yazımı eski dönemlere kadar götürülse de bağımsız kent tarihi yazımı çok eskiye gitmez.(Uğur,2005:9) Dolayısıyla kentlerin tarihleri hakkında bilgiler sınırlı sayıdaki yazılı belgelere dayanmaktadır.Söz konusu tez çalışması kapsamında Bursa kent tarihi hakkında bilgiden bahsederken önce Tarihçi Strabon Geographika adlı eserinden açıklamaya çalıştığımızda “.....Prousa, Mysia Olympos’u eteklerinde kurulmuş ve iyi idare edilen bir kenttir. Phrygia’lılar ve Mysia’lılarla sınır komşusu olan kent, Kroisos’a karşı savaşılan Prousius tarafından kurulmuştur.” (Strabon Coğrafya, Antik Anadolu Coğrafyası : (Kitap: XII, XIII, XIV), 1991:57) Demektedir.Yaşlı Plinus’ise “Bithynia’da, Cios’tan iç kesimlere giden yolda, Nicaea’dan yirmi beş mil uzaklıkta Hannibal tarafından Olimpos’un eteğinde, kurulan Prusa.....” (Bostock,2016:493)Şeklinde ifade etmektedir. Bursa tarihi hakkında yazılı kaynakların sunmuş olduğu bilgilerin değerlendirilmesi yapıldığında Strabon kentin Lidya Kralı Kroisos’a karşı savaşılan Prusias tarafından kurulduğunu ifade etmektedir. I.Prusias M.Ö 230/229 Ziaelas’ın öldürülmesi sonrasında Bithynia Krallığı’nın başına geçmiştir.(Kınacı,2016:29) Ancak Kroisos M. Ö. 560-547/46) tarihleri arasında Lidya Kralıdır.(Sevin,1976:185) Bu durumda her iki kral arasında 300 yıl kadar bir zaman farkı bulunmaktadır.Strabon bu açıklamasını güçlü bir delile dayalı olarak değil başka kaynaktan duyarak aktarmış olabilir.(Doğancı,2005:35) Bursa hakkında bilgi sahibi olduğumuz Genç Plinus’a (Gaius Plinius Caecilius Secundus) göre Bursa şehrinin adı I.Prusias’tan gelir.Hannibal’ın uzun süren savaş serüveni sonunda MÖ 188’de Bithynialı I.Prusias’a sığınmıştır.Prusias’ı Roma ile savaşmak için teşvik etmiştir.Bu esnada Antik bir Yunan kenti olan Odrys (Nilüfer) Çayı ile Olympos Mysios (Uludağ) arasında olduğu kabul edilen Atussa şehri ele geçirilmiş Hannibal’ın önerisi doğrultusunda Prusa adında yeni bir kent kurulmuştur.Sonradan şehir, öteki isimlerdeki Prusalardan ayırt edilebilmesi için Bursa’ya Prusa ad Olympos olarak adlandırılmıştır. (Süel;1996:28) Yazılı kaynaklara bakıldığında Strabon ile Yaşlı Plinus’un anlatımlarında hem zaman açısından hemde şehrin kurucusu hakkında tezatlık bulunmakta her iki kaynak kentin uzak geçmişi hakkında da kesin bilgi vermemektedir.

Aynı zamanda her iki kaynağın kral veya ünlü bir komutanla şehrin kuruluşunu ilişkilendirdikleri görülmektedir. Bursa'nın kuruluşu için eski bir yerleşim yeri üzerine kurulup kurulmadığı ya da Prusias'ın isteği veya Hannibal'ın önerisi üzerine kurulup kurulmadığı sorularının cevapları tam olarak bilinmese de şehir ismini Prusias'a borçludur.(Sölch,1925:156) Antik yazarlar şehrin genel durumu hakkında bazı bilgiler vermektedirler. Dio Chrysostom (M.S.40-112) yılları arasında yaşamıştır.(Can,2023:16) Dio kentin güzelleşmesi için uğraş vermiş; bunun için Zeus tapınağını ve heykelleri, değirmenlerin bulunduğu yerden kaldırarak şehrin en görülebilir yerine naklettirmiştir. İmparator Traianus tarafından sağlanan imkânlar sonucunda bu şehre yerleşmek pek çok insan için cazip olmuştur. Dion'un döneminde Bursa kapladığı alan daha büyük boyut kazanmıştır. Komşu kentler İzmit, İznik ve Kaisareia (Germanica)'nın Bursa'dan daha küçük bir alana yayılmaktaydı. Antakya bile Bursa'dan daha az bir alana yayılmaktaydı. (Kandes, 2008:28)

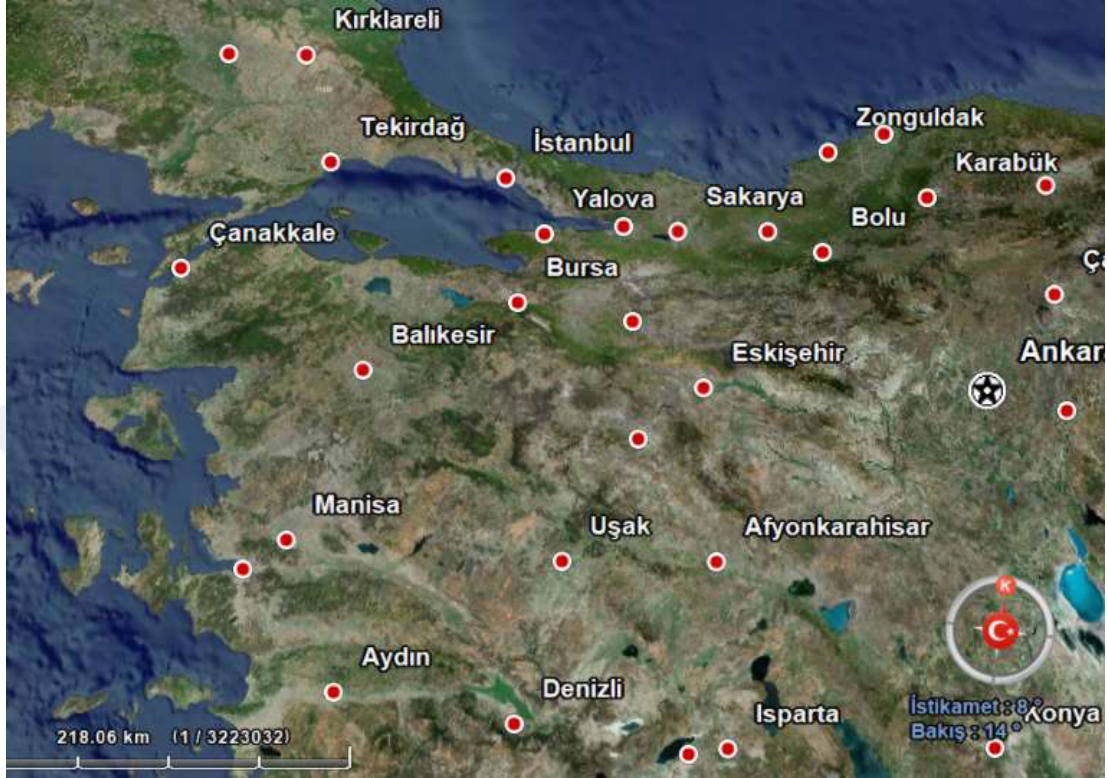
Bursa, Bitinya Krallığı'nın sonuna kadar krallığa bağlı kalmıştır. M.Ö. 74 yılında IV. Nikomedes öldükten sonra, vasiyeti gereğince toprakları Roma İmparatorluğu'na katılmıştır.(Yahşi,1998:28) Roma egemenliğine girdikten sonra başlangıçta prokonsül tarafından sonrasında ise praetor tarafından ve son olarakta Sevatos'u (Tanrısal İmparatoru) temsilen ve praetorun bir alt rütbesi olan bir komutan (Legatus Augusti et Propraetor) tarafından yönetilen özgür kentler arasında yer almıştır.(Kandes, 2008:25)Bursa'nın Roma dönemi sonrası gelen Bizans dönemini tam olarak ayırmak mümkün olmasa da Prusa 258 yılında yağmalanmıştır.Daha sonra Nicomedeia'nın ve Constantinopolis'in başkent olması Bizans tarihi açısından Bithnia bölgesi odak noktası olmuştur.Bunun sonucu olarak Prusa'nın güvenliği de artmıştır. (Efendiler, 2019:78) Bu tarihten sonra Bursa şehri Osman Gazi tarafından 717 (1317) yılında muhasara edilmiştir. (Hızlı, 2018:73) Osmangazi'nin oğlu Orhan Bey tarafından Bursa kuşatması devam ettirilerek uzun kuşatma sonrasında Orhan Gazi ordusuyla 6 Nisan 1326 tarihinde şehre girmiştir. (İnalcık, 2023) Bu tarihten itibaren Osmanlı şehri olan Bursa, I.Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin desteğini alan Yunan kuvvetleri tarafından 8 Temmuz 1920'de işgale uğramıştır. (Sınar, 2007:338) İki yıldan fazla Yunan işgalinde kalan Bursa, Kurtuluş Savaşı sonrasında 11 Eylül 1922'de Bursa Yunan işgalinden kurtulmuştur.(Öztürk, 2019: 398) Bursa kentinin yazılı kaynaklardan öğrenildiği kadarı

ile şehir yaklaşık olarak M.Ö 200'lerden kurulduktan sonra sürekli bir yerleşime sahne olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. BURSA ŞEHİRİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Şekil 2. Bursa ve Çevre İller (H.G.M Küre)

Bursa Marmara Bölgesi'nin doğusunda yer almaktadır. Kuzeyde Orhangazi İlçesi ile Yalova ile sınırdır. Güney Doğu yönünde ise Harmancık İlçesi ile Kütahya ile komşudur. Güney Batıdan Kemalpaşa İlçesi ile Balıkesir Kuzey Batıdan ise Marmara denizi ile sınırlanmıştır. Şehir hem denize kıyısı olmasının hemde iç bölgelerle bağlantısının olması sayesinde önemli bir avantaja sahiptir. (Şekil: 2) Hisar Bölgesi olarak adlandırılan ve tez konusunun çekirdeğini oluşturan bölge Osmangazi İlçesi sınırları arasında yer almaktadır. Üzerinde Kavaklı Mahallesi, Osmangazi Mahallesi, Alaaddin Mahallesi ve Mollagürani Mahallesi olarak dört mahalle bulunmaktadır. Hisar Bölgesinin etrafını çepeçevre saran sur duvarları günümüzde kolaylıkla görülebilmektedir. Bölgenin güney kesimi arazinin düz olması ve savunmanın güçlüğü nedeniyle çift sur ile tahkim edilmiştir. Uludağ'ın kuzey eteğinde yer alan Bursa doğudan Işıklar'dan 310 m yükseklikte başlamakta batıda bu yükselti Hisar Bölgesi'nde 250 metreye inmektedir. (Ardel:2014:79) Hisar Bölgesi'ni Çakırhamam'dan başlayarak

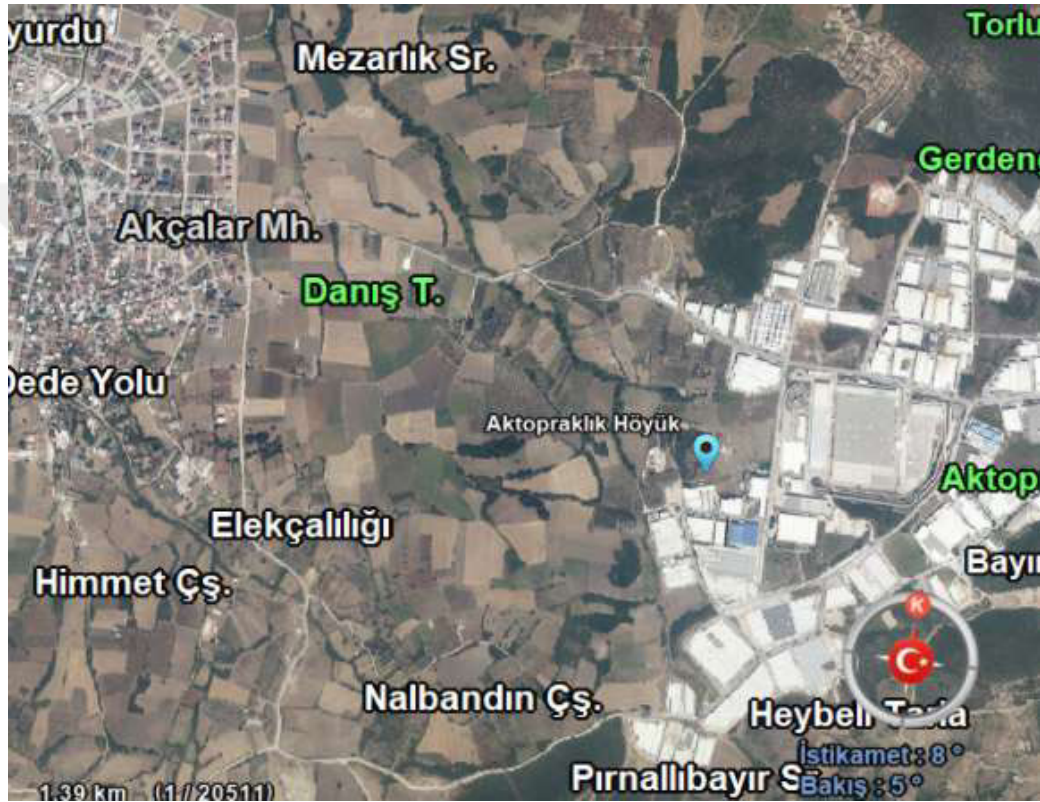
Tophane, Haşim İşcan Parkı, Yıldız Kahve, Zindan Kapı, Pınarbaşı ve Üftade Cami'ni içine alacak şekilde çevrelediğimizde takribi 47 hektar bir alanı kapsamakta ve bu alan 4.zamana ait traverten ve alüvyonlardan oluşmaktadır.(Ardel:2014:79)Hisar Bölgesi'nin Batı tarafında Cilimboz Deresi Doğuda ise Gökdere akmaktadır. Şehrin su ihtiyacını karşılayan Pınarbaşı suyu Fetih Kapısı'nın güneyinde çıkmaktadır. Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde iskan edilen Bursa, 1326 yılında Orhan Bey tarafından fethedildikten sonra Bursa ticareti için kritik öneme sahip İpek yolunu Bursa'ya yöneltmek için Cenevizlilere kapitülasyonlar vermiştir. İpek yolunun Bursa'ya ulaşması için Tebriz - Erzincan -Tokat-Amasya-Osmancık-Bolu-Bursa güzergahını takip ederek yada Tokat'tan sonra Ankara - Eskişehir - Bursa güzergahlarını kullanarak gelmesi sağlanmıştır. (Tekeli,1999:11) Cumhuriyetin ilanından sonra 1925 yılında İpek-iş fabrikası üretime açılmış 1938 yılında ise Sümerbank Merinos Fabrikası açılmıştır.(Kaprol,2002:174) Bursa'da 1966'da otomotiv sanayi kurulmasının temelleri atılmıştır. Bunun devamında ikinci önemli sanayi atılımı gerçekleştirilmiş sentetik iplik fabrikalarının ve entegre dokuma tesisleri ile sanayileşme devam etmiştir. (Tekeli,1999:25) Bursa'da otomotiv sanayisinin gelişmesi ve buna bağlı yoğun göç sonucunda ortaya çıkan konut talebinin karşılanması gerekmiştir. Hisar Bölgesi'nde yapılaşma ile konut ihtiyacı karşılanırken şehrin kuruluşunun izlerini taşıyan bölgedeki arkeolojik potansiyelin tahribat süreci ise hızlanmıştır. Bu tahribatların yoğunlaşması sonucunda arkeolojik mirasın koruma altına alınması için Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 17.02.2000 tarih ve 7712 sayılı kararı ile Hisar Bölgesi'nde kent surları baz alınmak suretiyle sur ve yakın çevresi 1.derece arkeolojik sit olarak kabul edilirken sur kuşağının içinde kalan bölge ise 3.derece arkeolojik sit alanı olarak tanımlanmıştır. (İlkışık vd.,2011:13) Bu tarihten sonra imar planlarında yapılaşma önerilen alanlarda Bursa Müze Müdürlüğü uzmanları denetiminde kazı yapılması koşulu getirilmiştir.Bu karar aynı zamanda Bursa kent merkezi tarihini anlamaya yardımcı olacak arkeolojik kazı çalışmalarını da başlatmıştır.

2.2 BURSA'DA YAPILAN BİLİMSEL AMAÇLI KAZI ÇALIŞMALARI

Son yüzyılda bir bilim dalı olarak ortaya çıkan arkeoloji bilimi ile geçmişe dair elde edilen somut verilerin değerlendirilmesi sağlıklı sonuçlara ulaşma imkanı sağlamaktadır. Bursa kentine yapılan arkeolojik kazılar şehir merkezinde bulunan ve

günümüzde Hisar Bölgesi olarak tanımlanan 1.Derece ve 3.derece arkeolojik sit alanlarına sahip alanlarda ve Bursa'ya bağlı ilçelerde gerçekleştirilmektedir. Kazılar hem bilimsel kazı çalışmaları hem de müze kurtarma kazıları şeklinde yürütülmektedir. Bursa'da yapılan bilimsel kazılara Aktopraklık, Ilıpınar, Menteşe, Barçın Höyük ve Hacılartepi sayılabilir.

2.2.1 Aktopraklık Höyük

Şekil 3. Aktopraklık Höyük (H.G.M Küre)

Bursa kent merkezine yaklaşık 20-25 km mesafe arasında olup Hasanağa Sanayi'nin kenarında bulunmaktadır. Ulubat Gölü'nün doğu kenarında yaklaşık 4 km mesafede bir terasta yer alan höyük prehistoriktir.(Razum,2017:141). Aktopraklık Höyük, Marmara Bölgesi'nin en eski kültürü olup ahşap çamur karışımı ve çit örgü mimarisi ile dikkat çeken ilk besin üretimine dair kavramların Avrupa'ya transferinde önemli bir transfer görevi görmüş olabilecek bir höyüktür. (Sevin, 1997:52) M.Ö 6.bin yıl başına tarihlenen Fikirtepe Kültürü'nün M.Ö 7. binyılın ortalarına kadar indiğini kanıtlayan höyükler arasında yer almaktadır. (Avcı,2020:11) Aktopraklık Höyüğü'nün zaman aralığı düşünüldüğünde çevre kültür bölgeleri ile ilişkisinin nedenli eski

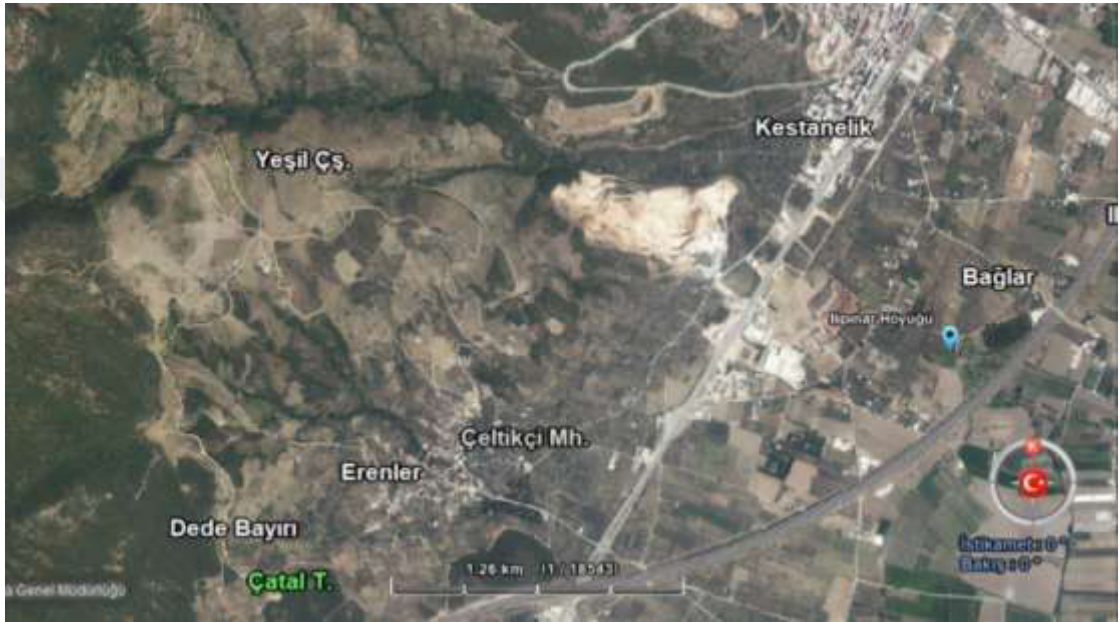
olduğunu göstermektedir. Diğer yandan Fikirtepe Kültürü'nün İstanbul Boğazı'nın batısından Eskişehir yöresine kadar kendi içinde farklılıklar göstererek geniş bir alanda yayıldığı (Avcı, 2010:204) düşünüldüğünde Aktopraklık Höyüğü'nün geniş bir kültürün yayılım alanı altında kaldığını göstermektedir. Batı Anadolu Kalkolitik Çağ'da perdah, beyaz boya ve oluk bezeme olarak üç bezeme tekniği saptanmıştır. Kaplar üzerinde uygulaması yapılan bezeme ve motifler bölgeler arasında karşılaştırma ve benzerlikleri de görme imkânı vermektedir. Geniş bantlar arasında ince çizgiler balık kılçığı görünümünde tasarlanan motif ve perdah bezeme tekniği Beşik-Sivritepe, Gülpınar, Aktopraklık B'de görüldüğü gözlenmiştir. (Çayır Böyükulusoy, 2010:41)Çanak çömleğin yapılışı esnasında nemli çanak çömlek yüzeyine parmak, kama, tarak, tırnak, kabuk kenarı ile bastırılması ile oluşan bezeme türü olan impresso bezeme (Güldoğan,2007:299) türünü ise Kuzeybatı Anadolu'da Hoca Çeşme, Aşağıpınar, Ilıpınar Höyüğü, Aktopraklık Höyük ve Yarımburgaz'da görülmektedir.(Derici, 2018:76)

Kap yüzeylerinin perdah ile yüzeyi kap tamamen kurumadan düzeltilirken deri, kemik, boynuz gibi malzeme ile belirli desenler yapılması şeklinde oluşturulan perdah bezeme (Derici & Gürçal,2021:23) Ege'de Neolitik Dönemde uzunca bir süre kullanılmıştır. Gülpınar ve Çine-Tepecik örneklerinde hamurun niteliği, renk ve motiflerin uygulanış biçimleri yönüyle bariz olarak benzerlik dikkat çekmektedir. Bu örneklerle Edirne'nin Enez İlçesi'nde yer alan Hoca Çeşme 1 M.Ö 5500-5250, Liman Tepe VII ve Aktopraklık M.Ö 5500-5000 perdah bezemeli parçalar sayılabilir. (Çayır Böyükulusoy, 2010:148) Çanak çömlek haricinde Kuzeybatı Anadolu'da, Kalkolitik döneme ait Uğurlu-Zeytinlik, Gülpınar, Kumtepe, Beşik-Sivritepe, Orman Fidanlığı, Aktopraklık ve Ilıpınar olmak üzere 7 merkezde figürin ya da idol bulunmuştur. Buralarda elde edilen insan tasvirleri, tabakalaşmaya göre ele alındığında, natüralistik üslupta şekillendirilmiş örneklerin Erken Kalkolitik Çağ'a tarihlenen, Uğurlu-Zeytinlik, Aktopraklık ve Orman Fidanlığı yerleşiminde yoğunlaştığı görülmektedir.(Eroğlu,2014:287) M.Ö.6000-5800/5700 tarihlerine denk gelen dönemde Ege Bölgesi, Marmara ve Göller Bölgesi yoğun yerleşimler görülür. Marmara Bölgesi'nde Aşağı Pınar 6-8, Ilıpınar X-VII, Hocaçeşme II, Pendik (alt), Aktopraklık, Menteşe, Göller Bölgesi'nde Kuruçay 11, Bademağacı GN ve Höyücek KAD tabakalarında kültürel benzerlik görülmektedir. Birçok yerleşimde ele geçen kap

örneklerinde boyunlu çömlekler, S profilli çanaklar ve oval formlu kaplar çoğu yerleşimlerde görülür.(Derin vd,2009:15)

Aktopraklık Höyüğü'nün Neolitik Dönem ile başlayan çevresel kültürel etkileşimi Kalkolitik Çağ'da çanak çömlek süslemesi ve bezemesinde devam ettiği görülürken benzer özelliklerin figürinlerde de olduğu görülmektedir.

2.2.2 Ilıpınar Höyüğü

Şekil 4. Ilıpınar Höyüğü (H.G.M Küre)

Bursa, Orhangazi İlçesi'nin 1,5 km güneyinde İznik gölünün ise batısında İznik Gölü'ne 2 km mesafede yer almaktadır. Ilıpınar Höyüğü'nde Kalkolitik Dönem'e tarihlenen VIII.tabakasında (Avcı,2010:60)Yarımburgaz'ın 4. kültür katında bulunan Neolitik ve Kalkolitik dönemlere ait dolgularda benzeri başka bir yerde görülmeyen ve Yarımburgaz Kültürü olarak adlandırılan zengin ve karmaşık oyma-çizi bezemeli çanak çömleğin benzeri bulunmuştur. Yarımburgaz Kültürü olarak adlandırılan bu kültürün Kuzeybatı Anadolu ve Trakya açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. (Özdoğan & Özdoğan, 2007:16). Kalkolitik Çağ seramiğinde, oluk bezeme tekniği ve bu teknikte yapılan motifler Aydın Çine-Tepecik'de, Aşağı Pınar, Marmara bölgesinin doğusunda Ilıpınar ve Menteşe Höyük'te görülmektedir. Bu yerleşimlerden Çine-Tepecik, Aşağı Pınar ile Ilıpınar oluk bezemeli örnekleri arasında yakın benzerlikler

görlür. (Çayır Böyükulusoy,2010:159) Ilıpınar Höyüğü VB tabakasında seramik kap gövdelerinde, iki farklı çanak çömleğin karışımını sergilemektedir. Yerli seramik grubunda Güney Anadolu çanak çömlek geleneğinden kökenini almakta; diğeri Güneydoğu Avrupa, Bulgaristan'ın Trakya kültürü özelliklerini yansıtmaktadır. (Thissen, 2008: 91) VB tabakası keramiği İzmir, Ulucak keramikleri ile önemli paralellikler göstermektedir.(Caymaz,2010:39) Aynı benzerlikler İzmir Ege Gübre yerleşmesi keramiklerinde de görülmektedir. Bunları örneklemek gerekirse Ege Gübre yerleşiminde içe dönük ağız kenarlı şeklinde olan çanaklar (Caymaz,2010: Çiz.51:7-8) ile düşük yuvarlak karına sahip çanaklar (Caymaz, 2010 Çiz.50: 3) Ilıpınar VB örnekleriyle benzeşmektedir. (Thissen 2008,111 Fig.8: 5-7) Ulucak Höyüğü IIIc evresinin sonunda Ilıpınar VB ile paralel özelliklere sahip bazıları oluk bezemeli içe doğru kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar (Çiz. 5) ve mahmuzlu kulplar (Çiz.10: 1) (Caymaz, 2010:238) bu benzerliklere örnek olarak gösterilebilir.

Edirne Hoca Çeşme kazıları sonucunda Doğu Marmara ile Batı Marmara arasındaki kültür farkı olduğu görülmüştür. Doğu Marmara bölgesindeki ilk Neolitik kültürler Fikirtepe, Pendik, Ilıpınar (x) ve Menteşe gibi yerlerin alt tabakalarında koyu renkli, çizi bezemeli monokrom buluntuya sahip olmalarına rağmen batıdaki yayılım alanı Göller Bölgesi'nde de bilinen kırmızı renkli çanak çömleği kullanan kültürlerden olduklarını göstermektedir. Bu bizlere Neolitik yayılımın tek bir sebep ve basit şekilde açıklanamayacağını aynı dönem içinde farklı hareketlerin olduğunu göstermiştir. (Özdoğan & Özdoğan,2007:21)Çanak çömlek dışında küçük buluntulardan figürin veya idol ele geçen Uğurlu/Gökçeada, Barçın Höyük, Pendik ve Ilıpınar yerleşimlerinin, buluntuların ele geçtiği tabakaları ve buluntular değerlendirildiğinde, bu merkezlerin çanak çömlek geleneklerinde kültürel bütünlüğün olduğundan söz edebiliriz; ancak mimaride coğrafi farklılıklardan dolayı ayırım olduğundan bahsedilebilir.(Eroğlu,2014:256) Ilıpınar Höyüğü buluntularının değerlendirilmesi ile bariz olarak İzmir Ulucak Höyüğü, İzmir Ege Gübre, Aydın Çine Tepecik Höyük çanak çömlek bezeme açısından benzer özelliklere sahipken diğeryandan Trakya ve Balkanlarla benzer özelliklere göstermektedir. Bu ise bizlere Ilıpınar yerleşimcilerinin bu bölgelerle bir etkileşiminin olduğunu göstermektedir

2.2.3 Menteşe Höyüğü

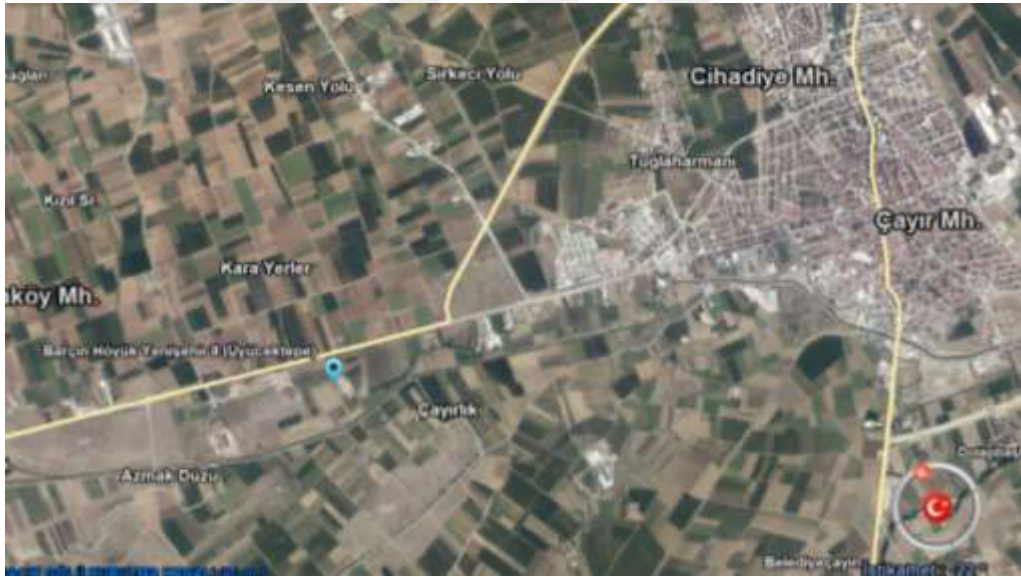

Şekil 5. Menteşe Höyüğü (H.G.M Küre)

Menteşe Höyüğü, Bursa İli, Yenişehir İlçesi'nde Yenişehir Ovası'nın kuzeybatısında yer almaktadır. Ilıpınar Höyüğü'ne ise yaklaşık 25 km mesafede dir.(Roodenberg,2002: 123) Menteşe Höyük Marmara Bölgesi'nde Neolitik Çağ'a ait sağlam veriler veren höyükler arasında yer almaktadır. (Düring, 2016:201) Menteşe Höyük'te Ulucak Höyük ile paralellik gösteren keramikler bulunmuştur.(Caymaz,2010:41)Ağız kenarlarında oluk bezemeli ağız kenarları kalınlaştırılmış keramikler örnek olarak gösterilebilir. (Roodenberg 1999, Fig.10: 3-5) Menteşe Höyüğü'nde ele geçen buluntuların Ege kesimindeki Ulucak ve Ege Gübre keramiklerinin karşılaştırılması ile Ilıpınar VB, Menteşe I tabakasının geç evresi, Karanovo II-III geçiş evresi-IV, Aşağıpınar 5-2 ve Çine-Tepecik Kalkolitik tabakası ile değişik yönlerden paralellik göstermektedir. Benzerlerine Trakya'da Hoca Çeşme'nin en üst katmanı ile Yarımburgaz Mağarası ve Toptepe'nin "0" olarak tanımlanan tabakalarında da paralel özellikler gösteren keramiklere rastlanmaktadır. İkincil derecede paralel özellikler ise Beşik-Sivritepe, Kumtepe IA, Alacalıgöl ve Karain Mağarası keramiğinde görülür.(Caymaz,2010:227)Menteşe Höyüğü'nde Ilıpınar Höyüğü'nün başlangıcından daha eskiye giden gömüler ve ev bulunmuştur. Bu gömülerin birinde Ilıpınar mezarda Fikirtepe ve Pendikte örneklerine rastlanan geometrik desenli bir kutu bulunmuştur. Buluntular net bir şekilde Fikirtepe Kültürü

veya Ilıpınar'ın hemen öncesine tarihlenmesine imkân vermektedir.(Roodenberg,2002:124) Fikirtepe Kültürünün en alt evresini “Arkaik Fikirtepe” bulgularının benzeri Ilıpınar (X. Tabaka), Menteşe ve Demircihüyük kazılarının alt dolgularında gözlenmiştir. (Avcı, 2010: 37-38)Güneybatı Anadolu’da Çine-Tepecik, Ege Gübre ile yaygın ve karakteristik unsurları bakımından Doğu Marmara bölgesindeki Menteşe I’ın üst katmanları, Ilıpınar VB, ve Trakya’da Aşağıpınar 4, Balkanlarda Karanova III ile daha fazla paralel özelliklere sahip yerleşimlerdir.(Caymaz,2010:81) Menteşe Höyüğü’nde elde edilen bulguların değerlendirilmesi İstanbul’da bulunan Fikirtepe’nin öncüsü olabilecek buluntulara sahipken, İzmir’de bulunan Ulucak ve Ege Gübre, Trakya’da bulunan Aşağıpınar ve Balkanlar ile benzer kültürel özellikler yansıttığını göstermektedir.

2.2.4 Barçın Höyük

Şekil 6. Barçın Höyük (H.G.M Küre)

Barçın Höyük Bursa İli, Yenişehir İlçesi, Yüzüncü Yıl Mahallesi’ne yaklaşık 2 km mesafede olup Bursa-Yenişehir karayoluna yakın konumdadır. Höyük, Marmara Bölgesi’nin en erken Neolitik yerleşmeleri arasındadır. (Razum,2017:136) Barçın Höyük çanak çömlek buluntuları biçim yönüyle Fikirtepe grubu ile büyük benzerlik göstermektedir. Ana form grubunda; dışa dönük ağızlı ‘S’ kıvrımlı kaseler ve daralan ağızlı çömlekler yer alır.(Avcı,2010:85) Barçın Höyük Neolitik Çağ tabakası buluntuları arasında bulunan basit içe eğik düz ağız kenarlı çömlek parçaları (Roodenberg vd,

2008:64; fig:7.131) buluntular arasında yer almaktadır. Edremit Körfezi çevresindeki İnboğazı Vadisi'nde yapılan yüzey araştırmalarında; Andık, Aydınlık, Karatepe Mağaraları'nda Neolitik ve Kalkolitik Çağ'a tarihlendirilen seramik buluntular ele geçirilmiştir. (Yalçıklı, 2023:11) Barçın Höyüğü buluntuların benzer örneklerine İnboğazı Vadisi Neolitik Dönem buluntuları arasında (Yalçıklı, 2023:33 fig:9:8-12) görmek mümkündür. Bir başka benzer buluntu örneği ise kenarları iç bükey kavisli olan çömlekler Andık, Aydınlık, Karatepe Mağaraları buluntuları arasında rastlanmaktadır. (Yalçıklı, 2023:33 fig:9:13-16) Bu çömleğin benzer örneklerine Barçın Höyük'ün Neolitik Dönem tabakalarında rastlanmaktadır. (Gerritsen vd, 2013:56 fig.18:12,13) Bu malzemelerin görüldüğü bir diğer yer ise Gökçeada, Uğurlu Höyüğü'dür. El yapımı çömlekler S profilli ince cidarlı şekilde Gökçeada, Uğurlu Höyüğü'nün V. tabakasında rastlanır. (Erdoğan, 2011:50) Basit, ağız kenarı içe eğik ve boyunsuz "Hole mouth" olarak adlandırılan çömleklerin ağız kenarı buluntuları Andık, Aydınlık, Karatepe Mağaraları'nda Neolitik Dönem buluntuları arasında yer almaktadır. (Yalçıklı, 2023:16 fig.10) Benzer örneklere Neolitik Dönemde Barçın Höyük L13 açmasında (Gerritsen vd., 2013:85) bulunmuştur. Benzer örneklere ise Yeşilova Höyük III.8-6 kat arası Neolitik I Dönemi keramikleri arasında kapların ağız kenarı daralan şekilde olanlar tabaka III.7 ara katında (Derin vd. 2009:36 fig.7.16) ve tabaka III.6 ara katında bulunmuştur. (Derin vd. 2009:37 fig.8.20) İzmir, Ege Gübre Höyüğü'nde ise kırmızı astarlı çanak çömlek kap formları arasında bulunmaktadır. (Sağlamtimur, 2012:214 Fig.13.3,5,7)

Barçın Höyük Kıta Yunanistan'da bulunan Ravenia yerleşmesi ile çağdaştır. Ravenia iskeletlerinden elde edilen DNA örnekleri Barçın Höyük ile benzer çıkması Epi-paleolitik dönemden itibaren Anadolu'daki Neolitik topluluklar ile aynı kökenden olmaları ihtimalini akla getirmektedir. (Erdoğan & Çevik, 2020:46) Bakla Tepe Höyüğü geç evre seramikleri arasında Troya kap tipleri arasında A12 olarak adlandırılan konik gövdeli, keskin omurgalı çanaklar görülmektedir. (Böyükulusoy, 2016:139) Barçın Höyük'te ise Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen tabakada rastlanmaktadır. Bu tip çanaklar Barçın Höyüğü'nde çok yaygın görülmektedir. (Gerritsen vd., 2010:205) Çanak formları büyük sığ, ağız içe dönüktür. (Gerritsen vd., 2010:220 fig.7:3) Bu çanak tipi Bursa ve Eskişehir illerinden başlayarak Denizli iline kadar geniş bir coğrafyada yayılım göstermektedir. (Böyükulusoy, 2016: 151) Barçın Höyüğü çanak çömleklerine

bakıldığında Fikirtepe ile benzerlikler görülmektedir. Barçın Höyüğü Neolitik Dönem buluntularının benzerlerine Edremit Körfezi çevresinde yapılan araştırmalarda bulunmuştur. Barçın Höyüğü çanak çömleği buluntularının benzerlerine Gökçe Ada Uğurlu, İzmir Yeşilova, Ege Gübre ve Bakla Tepe’de görmek mümkündür. Ayrıca Barçın Höyüğü’nde Bursa, Eskişehir ve Denizli illerine kadar yayılım gösteren kap formunun görülmesi Barçın Höyüğü’nün geniş bir ağ içinde yer aldığını göstermektedir. İskeletlerde Kıta Yunanistan ile benzer DNA örneklerine rastlanması aynı kökene sahip insanlar olduğunu akla getirmektedir.

Kap formlarındaki benzer özellikler ve yayılım alanına bakıldığında Barçın Höyüğü’nde yaşayanların geniş bir alanda kültür alışverişi gerçekleştirmiş olduğunu söyleyebiliriz.

2.2.5 Hacılartepe

Şekil 7. Hacılartepe Höyüğü (H.G.M Küre)

Bursa İli, Orhangazi İlçesi’nde bulunan Hacılartepe Ilıpınar Höyüğü’nden 300 m mesafede olup ovadan 4,5 m yükseklikte dir. 120 m çapında olan Hacılartepe tam bir daire formundadır. (Roodenberg,1994:171) Hacılartepe’de İTÇ I gelişim stratigrafisi saptanmıştır. (Sarı:2012, 166). Yeşilova Höyüğü’nde VI.No.lu alanda bulunan keramik, Batı Anadolu’da Kalkolitik Dönemden İTÇ’ye geçiş özelliği gösteren keramik grubu ile paralel özelliklere sahiptir. Bu tür keramikler İzmir sınırları içinde ve İzmir dışında birçok yerleşimde paralelleri rastlanmıştır. Yeşilova Höyüğü’nde yüzeye yakın katlarda bu keramiğin bulunması Yeşilova Höyüğü’nün zengin bir Tunç Çağı süreci yaşadığına

işaret etmektedir.(Derin,2012:46) Yeşilova Höyüğü'nde görülen ve Batı Anadolu'da bazı merkezlerde görülen keramik örnekleri için İzmir'de Bakla Tepe ve yüzey araştırmalarında bazı yerlerde tespit edilmiştir.(Derin,2011:47) Bu buluntuların özelliklerine bakıldığında içe kalınlaştırılmış ağız kenarına sahip çanaklara (Derin,2012:54 Çizim:4) Ağız kısmı içe doğru dönük omurgalı kaseler ve çanaklar sayılabilir.(Derin,2012:55 Çizim:6) Benzeri kap formlarına Hacılartep'e yerleşmesi 6-1 kat arası (IV-I) çanak, fincan ve büyük depolama kapları İTÇ IB/II benzeşmektedir.Özellikle Demircihöyük erken ve orta evreleri ile Troya I erken ve orta tabakaları ile benzeşir.(Eimmerman,2008:385)Hacılartep'e Tabaka IV tabaka II gibi içten kalınlaştırılmış ağız kenarlı çanaklar (Eimmerman,2008:380) bulunmaktadır.Hacılartep'e çanak çömlekleri İzmir Yeşilova Höyüğü ile benzer özelliklere sahiptir.(Derin,2012:47) Bursa'da yer alan Neolitik Dönem yerleşimleri uzak ve yakın çevreleri ile benzer özelliklerde çanak çömlek buluntularına sahiptir. Tunç Çağı'na geçiş özelliği gösteren Hacılartep'e bölgeler arası etkileşimin devam ettiğini gösteren buluntulara sahiptir.

2.3. BURSA MÜZE MÜDÜRLÜĞÜ KAZILARI

Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 17.02.2000 tarih ve 7712 sayılı kararı ile Hisar Bölgesi'nde Hisar Bölgesinin sur içinde kalan kısımları 3.derece arkeolojik sit sur ve yakın çevresi ise 1.derece sit ilan edilmiştir. Bu kararın alınmasından sonra imar planlarında konut alanında kalan parsellerde yapılaşma öncesi Bursa Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından kazı çalışması gerçekleştirilmektedir.

2.3.1 Osmangazi İlçesi, Kavaklı Mahallesi H22d07a4b pafta,5370 ada, 18-19-20-22 ve 23 Parseller.

Şekil 8. Kavaklı Mah. 5370 ada, 18-19-20-22 ve 23 Parseller. (H.G.M Küre)

Bursa Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından Osmangazi İlçesi, 5370 ada, 18-19-20-22 ve 23 parsellerde yapılan kazı çalışması sırasında S5 sondajında Bursa Müze Müdürlüğü envanterinde 2017/38 numarası ile kayıtlı İTÇ'ye ait çömlek bulunmuştur. Çömlek mika ve bitkisel katkılı kırmızıya bakan hamur rengine sahiptir. İri taneli hamur katkısına sahip çömlek, düz, geniş ağızlı hafif içe dönük şekildedir. Dibe doğru daralan bir gövdeye sahip olan çömlek dışbükey diplidir. Kap üzerinde hilal biçimli yada at nalı tutamak mevcuttur. (B.M.M.A) (Şekil:9,10) Benzer çömlek paralellere Troya V.tabaka buluntuları arasında yer alır. (Blegen vd. 1951, Fig. 243:32.22) (Şekil:13), Beycesultan, (Lloyd&Mellaart, 1965: 88 fig.12) (Şekil:14) Demircihöyük (Seeher:1987 Taf.52 Fig:13), (Şekil:12) Küllüoba Höyüğü İTÇ III (Efe-Türkteki, 2005:130 Fig:13) (Şekil:15), tabakası ile Smyrna 2.bin yıl tabakasında (Erdem vd., 2017:45) (Şekil:11) bulunmuştur. Buluntu özelliklerine bakıldığında el yapımı kaplarda özellikle ağız kenarı altında ucu aşağı doğru bakan hilal biçimli tutamaklar ön plana çıkmaktadır. (Tanrıver vd., 2022:497) Hilal tutamaklı çömleğin yayılım alanı Küllüoba, Demircihöyük, Beycesultan, Troya ve Smyrna gibi geniş bir alan göz önüne alındığında Hisar Bölgesi'ne ulaşabilmesi ticaret vb. önemli bir kültürel etkileşim unsuru ile gelebileceğini düşündürmektedir.

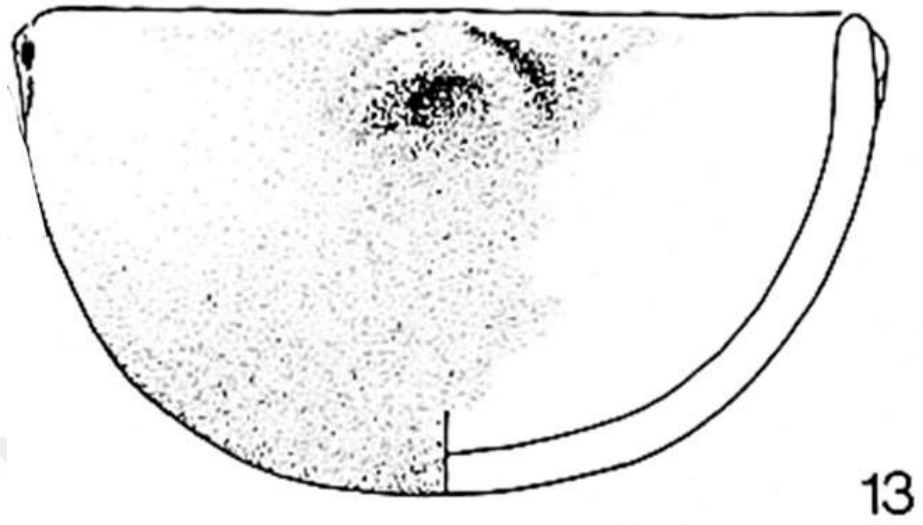
Şekil 9. Hilal Biçimli Tutamaklı Çömlek (B.M.M.A)

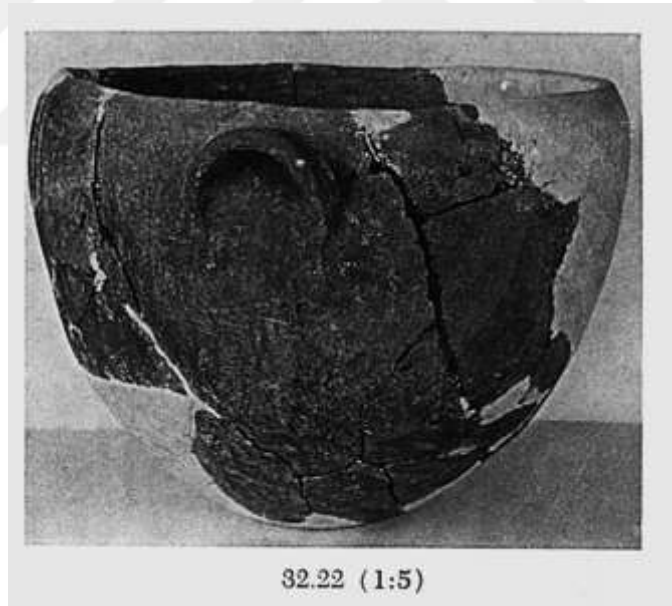
Şekil 10. Hilal Biçimli Tutamaklı Çömlek ((B.M.M.A)

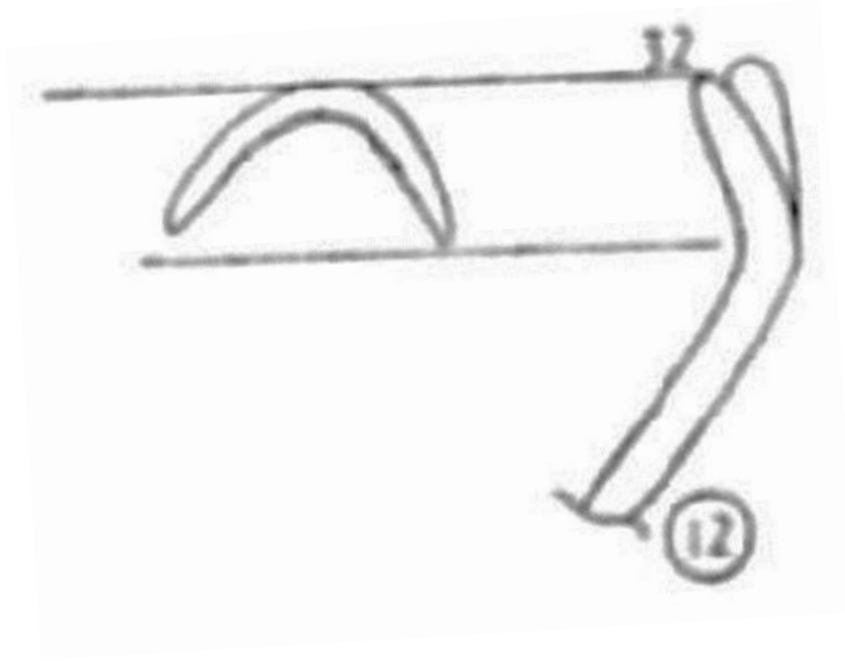
Şekil 11. Bayraklı (Smyrna) Kazısında Bulunan Hilal Tutamaklı
Çömlek (Erdem vd.,2017:45 Res:7)

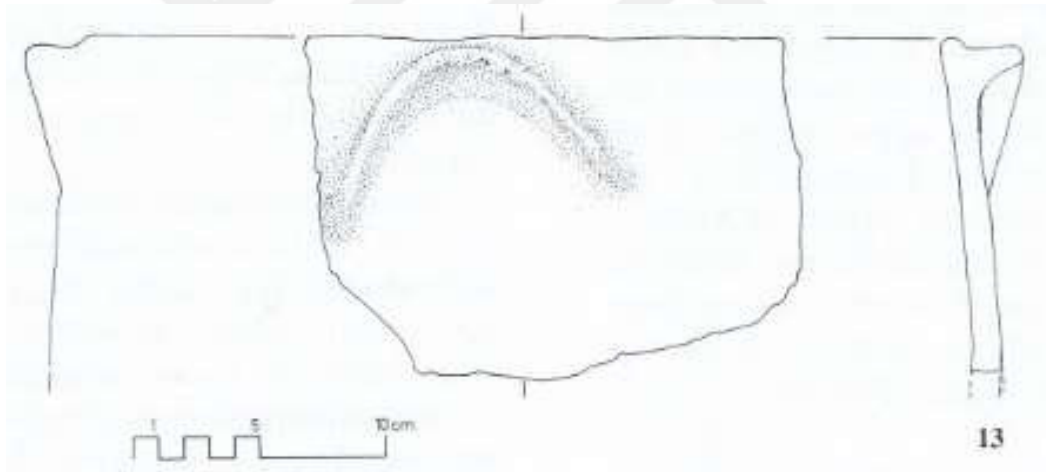
Şekil 12. Hilal Tutamaklı Çömlek Demircihöyük (Seeher:1987 Taf.52 Fig:13)

Şekil 13. Hilal Tutamaklı Çömlek Troya (Blegen vd. 1951, Fig. 243:32.22)

Şekil 14. Hilal Tutamaklı Çömlek Beycesultan (Lloyd&Mellaart, 1965: 88 Fig.12)

Şekil 15. Hilal Tutamaklı Çömlek Küllüoba (Efe-Türkteki,2005:130 Fig:13)

**2.3.2 Osmangazi İlçesi, Mollagürani Mah., Hisar Arkeopark Kazısı 5009 ada,
1-26 Parseller**

Şekil 16. Mollagürani Mah. 5009 ada, 1-26 parseller. (H.G.M Küre)

Osmangazi Belediyesi tarafından projelendirilen Hisar Arkeopark Projesi kapsamında Bursa Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından 2021 yılında kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Alanda, ana kayaya oyulmuş değişik şekilde ifade edilebilen; silo, çukur veya kazımlar alanın en erken kullanım evresi olduğu fikrini uyandırmıştır. Bahsedilen silo ve çukurlardan az sayıda pişmiş toprak seramik buluntusu alanın ilk evrelerine M.Ö 2.-1. binyıl aralığı uygun düşmektedir. Bu sayede ilk kez Hisar Bölgesi'nin kronolojisi için Demir Çağı'ndan başladığını ifade etmek mümkün olmuştur. (Durakoğlu vd., 2022:4) Hisar Arkeopark alanında MÖ I. bin yıla tarihlenen ve müze envanterine 2022/97 kayıtlı pişmiş toprak kap parçası bulunmuştur. (Şekil:17, 18) Sarımsı gri renkli, orta gözenekli, sık dokulu, taşcık, yoğun mika ve bitkisel katkı hamurludur. Küresel gövde, boyunda daha dar, gövde ortasına, şişkince olup kaideye doğru ise daralmaktadır. Düz diplidir. Gövde üstünden çıktığı belli olan kulp kırık ve eksiktir. Kulp çıkış yerinin biraz üzerinde özenle açılmış ip deliği bulunmaktadır. Sert ve pütürlü bir yüzeye sahiptir. Kazıdan bulunduğu hali ile K.V.M.G.M'nün makam onayı ile Bursa Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvar Müdürlüğü'ne nakledilmiş, laboratuvar uzmanları tarafından mevcut parçalar yapıştırılarak tümlene yapılmıştır. Kulp ve boynu tamamen kırık ve eksik olan kabın gövde üzerinde de kırık ve eksiklikler bulunmaktadır. (B.M.M.A)

Şekil 17. M. Ö 2-1.Bin Yıla Ait Pişmiş Toprak Çömlek (Bursa Müzesi Arşivi)

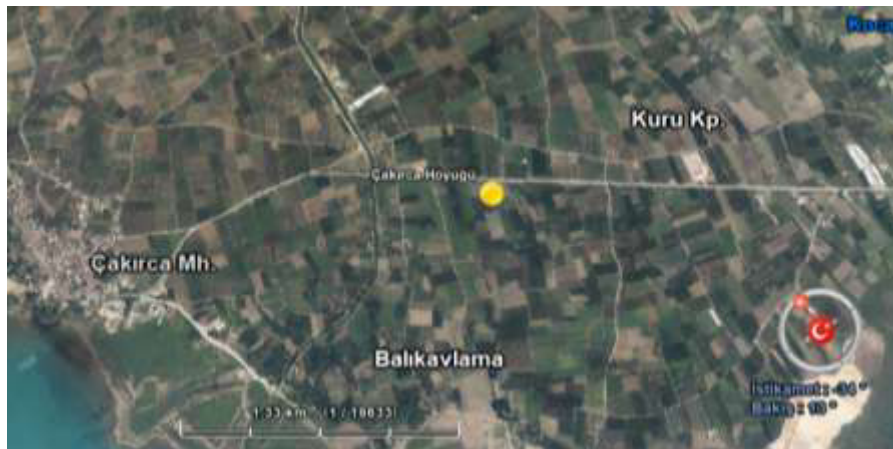

Şekil 18. M. Ö 2-1.Bin Yıla Ait Pişmiş Toprak Çömlek (Bursa Müzesi Arşivi)

2.4 BURSA'DA YAPILAN YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Bursa İli'nde arkeolojik potansiyelin tespit edilmesi için Kılıç Kökten 1948 yılında yüzey araştırması gerçekleştirmiştir. Kılıç Kökten, bu çalışmada Marmara Bölgesi'nin kuzeydoğu kesiminde yer alan Bursa ve Balıkesir'in bazı kesimlerini incelemiştir. (Kökten,1951:201) Bölgede bir diğer araştırma da Mehmet Özdoğan tarafından yapılmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre İznik-Yenişehir bölgesinin Tunç Çağı çanak çömleği, önceki dönem çanak çömleklerinden kolay farkedilmektedir. Çanak çömlek 3.bin başından 2.bin yıl sonuna kadar Demircihöyük-Beycesultan silsilesi ile benzer özelliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bölge, özellikle Troas bölgesi ile olan ilişkileri İç Anadolu ile olan ilişkisine oranla daha zayıftır. Ancak buna rağmen hiç bir zaman da tam olarak Troas bölgesi ile ilişkisi kesilmemiştir. Kumtepe Ib-Troya I döneminin bazı çanak çömlek ve malzemeleri bu bölgede az da olsa rastlanmaktadır. (Özdoğan,1985:415) Kılıç Kökten'in Bilecik çevresinde yaptığı çalışmalarda Hüyük köyü ve Gölpazarı çevresi araştırmalarında "Zincirlikuyu" adında bir höyük tespit ederek höyüğün üzerinde Bakır, Hitit ve Frig devirlerini kolayca açıklayan çanak çömlek kırıkları tespit etmiştir. Gölpazarı Ovası'nda "Yassı", kuzey doğu uç kısmında "Aracaklar", olarak adlandırılan iki büyük höyük tespit etmiştir. Bu höyükler üzerinde Bakır, Hitit, Grek-Roma devrine ait tipik çok tipik çanak çömlek örnekleri toplamıştır. Burada ayrıca Frig devrine açıklık getiren bulgulara ulaşılmıştır. (Kökten,1951:208-209) Bu bulgulardan Hititlerin batıda Bursa'ya çok yakın konuma kadar etkileşime geçmiş olduklarını akla getirmektedir.

2.4.1 Çakırca Höyüğü

Şekil 19. Çakırca Höyüğü (H.G.M Küre)

İznik İlçesi'nin batısında İznik'ten Çakırca'ya doğru giden İznik-Orhangazi Yolu üzerinde bulunmaktadır.İznik'e yaklaşık 3 km mesafe uzaklıktadır.David French höyükten İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French,1967:61 Fig.6: 1-3) malzeme İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French,1967:61 Fig.6: 4-6,8,9,12) buluntular yanında son olarakta Geç Tunç Çağı orange buff burnished (portakal deve tüyü renginde perdahlı) (French,1967:64 Fig.6: 13-24) malzemeler toplamıştır.

2.4.2 Çardak Höyük

Şekil 20. Çardak Höyük (H.G.M Küre)

Çardak Höyüğü Yenişehir-Bursa Yolu ile Yenişehir Havalimanı girişi arasında kalmaktadır. David French höyükten İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French,1967:61 Fig.6: 29) malzeme İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French,1967:61 Fig.6: 30-38) malzeme ile Orta Tunç Çağı'na tarihlenen grey ware (gri mal) (French,1967:65 .Fig.7: 32, 33) malzemeler toplamıştır. Tunç Çağı'nın son evresi olan Geç Tunç Çağı orange buff burnished (portakal deve tüyü renkli perdahlı) (French,1967:64 Figs:6 39-56 7:1-31) malzeme buluntular arasında yer almaktadır. Höyükte 2.bin yıla ait ise plain buff (sade deve tüyü rengi) (French,1967:65 Fig. 7:34) malzemeler de buluntular arasında yer almaktadır.

2.4.3 Çayırköy Höyüğü

Şekil 21. Çayırköy Höyüğü (H.G.M Küre)

Çayırköy Höyüğü, Nilüfer İlçesi, Aladdin Bey Mahallesi'nin kuzeyinde kalmaktadır. Höyükten David French, Troya I İznik Tipi olarak adlandırılan ve İTÇ 1 tarihlenen (French,1967:58 Fig.7:41) buluntu tespit etmiştir. İTÇ 1'in devamında gelen İTÇ 2'ye tarihlenen Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French,1967:59 Fig.7: 42, 43) malzeme de buluntular arasında yer almaktadır. İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French,1967:61 Fig.8: 1-7) malzeme ile Orta Bronz Çağı'na ait red burnished (kırmızı perdahlı) (French,1967:60 Fig.7: 44) malzemeler yer alır. Ayrıca İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French,1967:61 Fig.8: 8-21)malzemeler höyükte tespit edilmiştir.

2.4.4 Demirtaş Höyüğü

Şekil 22. Demirtaş Höyüğü (H.G.M Küre)

Demirtaş Höyüğü, Osmangazi İlçesi, Bursa-Yalova Yolu istikametinde yer almaktadır.Höyük doğu yönden Demirtaş Yolu Caddesi güneyde ise 1.Ertem Sokak ile sınırlanmıştır.David French höyükten İTÇ 2'ye tarihlenen Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French,1967:59 Fig.9:10-13.) malzemeler tespit etmiştir.

2.4.5 İnegöl 1 Cuma Tepe Höyüğü

Şekil 23. İnegöl 1 Cuma Tepe Höyüğü (H.G.M Küre)

İnegöl ilçesinde bulunan höyük Nuri Doğru Caddesi-Sinan Bey Caddesi ve Zafer Caddeleri arasında kalan İnegöl Belediyesini de içine alan ada içerisinde kalırken aynı zamanda Bursa yönünde ilçenin girişinde kalmaktadır. (Bittel & Otto,1939:3) Kurt Bittel tarafından gönderilen höyük malzemeleri Tahsin Özgüç tarafından incelenmiştir.Troia V katmandakilere benzer dik boyunlu çanağın olması Troia kültürünün Kusura'dan İnegöl'e doğru yayılım gösterdiğini akla getirmektedir.Ayrıca gri renkte ve kalın boya astarlı, kulplu çanak Troia'daki VI.katındaki yerli minyas tekniğine örnektir.(Özgüç,1946:568) David French höyükten İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French,1967:61 Fig.10:11-14.) malzemeler bulmuştur.

2.4.6 İnegöl 2 Höyüğü

Şekil 24. İnegöl 2 Höyüğü (H.G.M Küre)

İnegöl 2 Höyüğü'ne İnegöl Sanayi çevresini güneyinden çevreleyen Ahmet Türköl Çevreyolu üzerinden ayrılan yoldan ulaşılabilir. Bursa-Eskişehir yoluna 1 km İnegöl Sanayisi'ne ise 150m mesafede dir. David French höyükten İTÇ 2'ye tarihlenen ve Yenişehir grubunda yer alan (black-topped) ile black burnished (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French,1967:59 Fig.10: 15-20) malzeme ile buna ilaveten İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French,1967:61 Fig.10: 25-34,36,38) malzeme tespit etmiştir.Bir diğer buluntu grubunu İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French,1967:61 Figs.10 : 35,39-45 ; 11:12) buluntular arasında dır.Bunların yanında Orta Bronz Çağı'na tarihlenen red burnished (kırmızı perdahlı) (French,1967:60 Fig.10 :21-24) malzemeler Geç Tunç Çağı'na tarihlenen orange buff burnished (portakal deve tüyü perdahlı) (French,1967:64 Figs:10:46 11:1-3) malzeme buluntular arasında dır. 2.bin yıla ait plain buff (yalın deve tüyü) (French,1967:65 Fig. 11: 4-6) malzeme yine höyükte tespit edilen buluntular arasındadır.

Höyükte bulunan malzemeleri bakıldığındaYenişehir grubunda yer alan siyah ağız kenarlı ve siyah açıkı mal (black-topped) grubundan olup malzemeler David French tarafından (French,1967:59 Çizim.10:15-20) yayınlanmıştır..

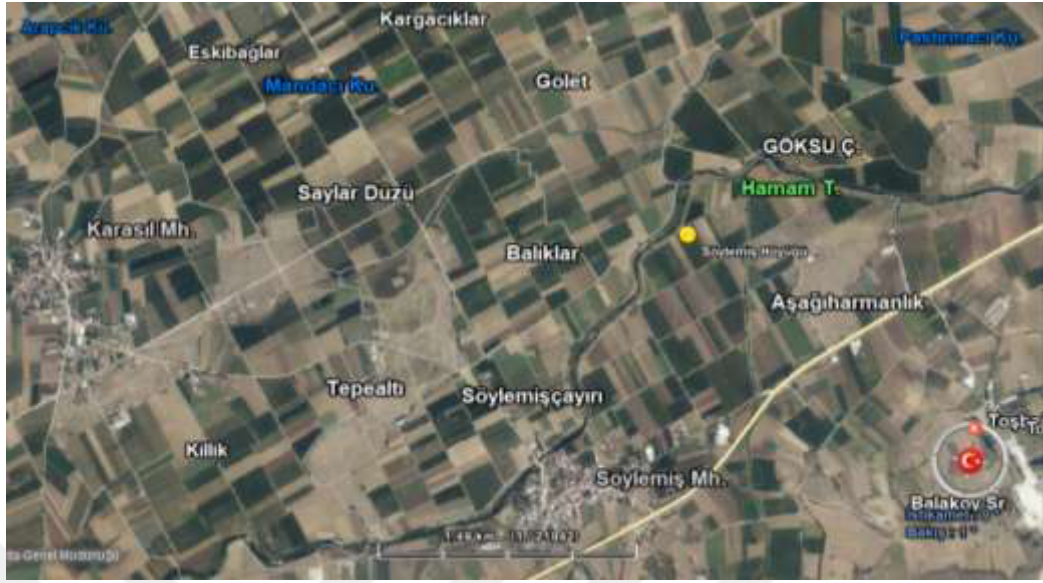
2.4.7 Karadin Höyüğü

Şekil 25. Karadin Höyüğü (HGM Küre)

Karadin Höyüğü İznik İlçesi Karatekin Mahallesi'ne 650 m mesafede, İznik Adapazarı yolunun kuzeyinde yola 600 m mesafededir. İlk Tunç Çağının son evreleri ile Orta Tunç Çağında bölge önemli gelişmelere sahne olurken Karadin höyüğü ve bu bölgede yer alan diğer höyükler Çardak, Çakırca, Postin Boş Tepe gibi kent höyükleri ortaya çıkmıştır. (Özdoğan, 1985:415) Höyük malzemeleri yine bu araştırma sonucunda yayınlanmıştır. (Özdoğan, 1985:419 Resim:3;17,18,20) Höyükte David French tarafından İTÇ 2'ye tarihlenen Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French, 1967:59 Fig.13-16) malzeme bulunmuştur. İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French, 1967: 61 Fig.13: 21) malzeme bulunmuştur. İTÇ sonunda Orta Bronz Çağı'na tarihlenen red burnished (kırmızı perdahlı) (French, 1967:60 Fig.13 17-20) İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen buluntular (French, 1967:61 Fig. 13:22) buluntular arasında yer almaktadır.

2.4.8 Söylemiş Höyüğü

Şekil 26. Söylemiş Höyüğü (H.G.M Küre)

Yenişehir-İnegöl yolundan 1,1km mesafede, Söylemiş Mahallesi'nin 1,5 km kuzeyinde kalmaktadır. Höyük Göksu Çayı'na ise yaklaşık 200 m mesafede dir. Höyükten David French tarafından İTÇ 2'ye tarihlenen Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French, 1967:59 Fig.19:1) malzeme İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French, 1967:61 Fig.19:2) malzeme ile İTÇ 3 tarihlenen İnegöl grisi olarak (French 1967:61 Fig.19:3-5) adlandırılan buluntular bulunmuştur.

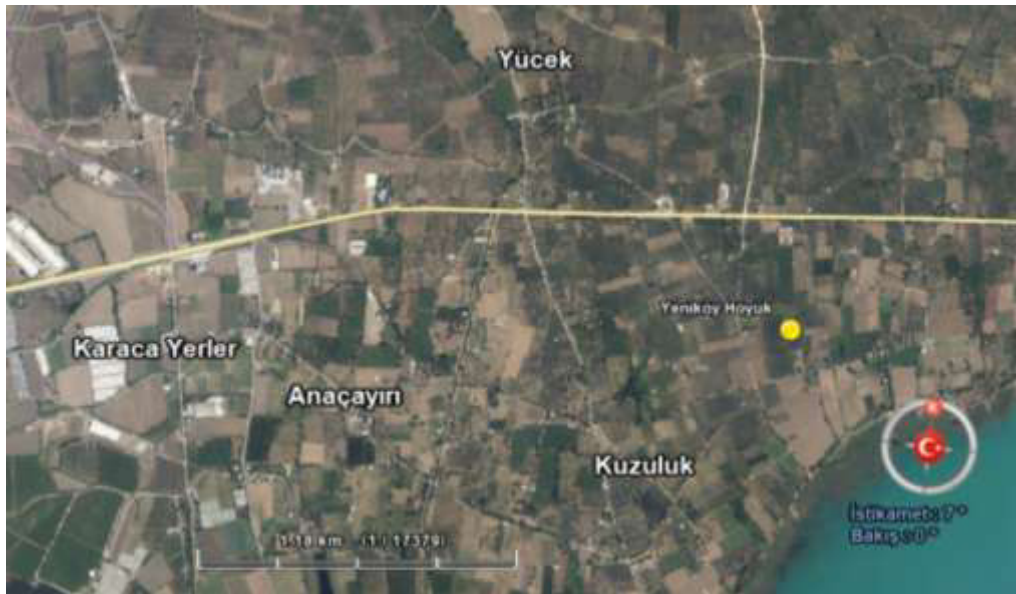
2.4.9 Üyücek Höyük / İznik

Şekil 27. Üyücek Höyüğü (H.G.M Küre)

Üyücek Höyük; İznik Yenişehir Yolu güzergâhında bulunmaktadır. Höyüğün güneyinden Kıran Deresi ve Göl Sahil Yolu geçmektedir. David French tarafından toplanan malzemelerin dağılımına bakıldığında Troya I İznik Tipi olarak adlandırılan ve İTÇ 1'e tarihlenen (French,1967:58 Fig.19:6) buluntu tespit etmiştir. İTÇ 2'ye tarihlenen Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French ,1967:59 Fig.19:7-22) malzeme bulunmuştur.İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French,1967:61 Fig.19: 25-32) malzeme buluntular arasında yer alır. Höyükte İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French, 1967: 61 Fig.19 33-36) buluntular bulunmuştur. Orta Bronz Çağı'na ait ise red burnished (kırmızı perdahlı) (French, 1967: 61 Fig.19 :23,24)malzemeler buluntulara arasında yerini alırken Geç Tunç Çağı orange buff burnished (portakal deve tüyü perdahlı) (French, 1967:64 Fig.19:40) malzeme buluntular arasında dır.2.bin yıl buluntularına bakıldığında 2.bin yıla tarihlenen red burnished (kırmızı açıkılı) mal grubundan (French,1967:64 Fig.19: 38,39) malzeme bulunmuştur.2.bin yılın buluntu grubu arasında plain buff (sade deve tüyü rengi) (French, 1967: 65 Fig. 19:48) malzeme höyük buluntuları arasında dır.

2.4.10 Yeniköy Höyük

Şekil 28. Yeniköy Höyüğü (H.G.M Küre)

Orhangazi İlçesi, Orhangazi -İznik karayoluna yaklaşık 450m mesafede olup yolun güneyinde kalmaktadır. İznik Gölü'ne 450 m mesafede gölün kuzeyinde

dir.David French höyükten malzemeler toplamıştır.Toplanan malzemelere bakıldığında black burnished (siyah açkılı) Beycesultan tipi Geç Kalkolitik Çağ'a tarihlenen (French,1967:57 Fig.19:49) buluntular, Troya I İznik Tipi olarak adlandırılan ve İTÇ 1 tarihlenen (French, 1967:58 Fig.19:50-54) buluntular tespit edilmiştir. İTÇ 2'ye ait malzemeler ise Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French, 1967:59 Fig.20:1-4) malzemeler oluşturur.İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French, 1967:61 Fig.20: 6-9,13,19) malzemelerden oluşur.İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French, 1967:61 Fig.20: 20-28) buluntular arasında dır. Orta Bronz Çağı'na tarihlenen red burnished (kırmızı perdahlı) (French,1967: 61 Fig.20:5) malzeme tespit edilmiştir. Geç Tunç Çağı'na gelindiğinde Orange buff burnished (portakal deve tüyü perdahlı) (French, 1967:64 Fig.20:30-32)malzeme buluntular arasında dır.

2.4.11 Yenişehir Bostin Boş Tepe Höyük

Şekil 29. Yenişehir Bostin Boş Tepe Höyüğü (H.G.M Küre)

Yenişehir İlçe merkezinde yer alan höyük Cihadiye Caddesi-Sultan Sokak-Güleç Sokak tarafından çevrelenen ada içinde kalmaktadır. David French tarafından toplanan malzemelerin dağılımına bakıldığında İTÇ 2'ye tarihlenen ve Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French,1967:59 Fig.20: 37-41) malzemeler, İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French,1967: 61

Fig.20: 43-50) malzemeler buluntular arasında dır.İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French,1967: 61 Fig.20: 51-55,57,58) buluntulardan oluşan höyük malzemeleri arasında Orta Tunç Çağı'nın buluntuları da mevcuttur. Bu buluntular red washed (French, 1967: 61 Fig.20:43,50) malzemelerden oluşur. OTÇ'na ait bir diğer buluntu malzemeleri ise grey ware (gri mal) (French, 1967:65 Fig.20:59,60) malzemeler oluşturmaktadır.

2.4.12 Marmaracık Höyük

Şekil 30. Marmaracık Höyüğü (H.G.M Küre)

Bursa'dan Yenişehir'e giden yol üzerinde Marmaracık Mahallesi'nin 1 km batısında yer almaktadır.Seymen ve Marmaracık Mahalleleri arasında kalan höyük Seymen Mahallesi'ne 3,5 km mesafededir.David French tarafından höyükten toplanan malzemelerin dağılımına bakıldığında Geç Neolitik Çağ'a tarihlenen Fikirtepe çanak çömleği buluntuları (French,1967: 56 Fig.15: 30,35) İTÇ 2'ye tarihlenen ve Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French,1967:59 Fig.15: 36-40) malzemeler tespit edilmiştir. İTÇ 3'e tarihlenen İnegöl grisi olarak adlandırılan (French,1967:61 Fig.15: 41,42) malzemeler buluntular arasında dır.Geç Tunç Çağı buluntuları arasında Orange buff burnished (portakal deve tüyü perdahlı) (French,1967: 64 Figs.15:43-49 16:1-4) malzemeleri bulunmaktadır.

Marmaracık Höyüğü Doğu Marmara bölgesindeki Neolitik yerleşimlerin; Barçın, Ilıpınar, Menteşe, Aktopraklık arasında yer almaktadır. Burada bulunan malzemeler Barçın Höyük'le benzerliklere sahiptir.(Schwarzberg,2009:169).Bu açıdan bakıldığında

Marmaracık Höyük kazı çalışması yapıldığında Bursa'nın ve Marmara Bölgesi'nin Neolitik Dönemine dair yeni veriler sunabilecek bir höyüktür.

2.4.13 Arpa Tepe, Orhaneli Merkez

Şekil 31. Orhaneli Arpa Tepe Höyüğü (H.G.M Küre)

Bursa-Orhaneli yolu üzerinde bulunan höyük Orhaneli girişine yaklaşık 2.1 km mesafededir. Höyükte el yapımı çoğu profil vermeyen gövde parçalarından oluşan kahve renkli İTÇ malzemesi bulunmuştur.(Becks & Polat Becks, 2014:186).

2.4.14 Menteşe-Kaynarca Höyük

Şekil 32. Menteşe Kaynarca Höyüğü (H.G.M Küre)

Keles İlçesi Menteşe Mahallesi merkezinin 1 km doğusunda yer almaktadır. Höyüğün güneyinden 130 m güneyinden köy içi yolu geçmektedir. Burada tespit edilen malzemelere bakıldığında İTÇ 1-2 dönemi küçük ve büyük çaplı kaselerin çoğunluğu kahve rengi ve gri grubunda olup kaseler içe dönük ağızlıdır. Büyük kısmının ağız kenarı dışta kalındır. Troia, Beycesultan ve Demircihöyük ile benzer formlara sahip buluntulara da rastlanmıştır. Dolayısıyla Kaynarca Höyüğünde bulunan Malzemenin karşılaştırılması sonucu höyüğün İTÇ 1 ve İTÇ 3 döneminde yerleşme olduğunu göstermektedir. (Becks & Polat Becks, 2014:188).

2.4.15 Köprühisar Höyüğü

Şekil 33. Köprühisar Höyüğü (H.G.M Küre)

Yenişehir İlçesi, Köprühisar Mahallesi'nin kuzeydoğusunda Göksu Çayı'nın yanbaşıda yer almaktadır. David French höyükten İTÇ 2'ye tarihlenen ve Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) (French, 1967: 59 Fig.14: 33,34) malzeme İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French, 1967: 61 Fig.14: 36-41) malzeme bulunmuştur. Orta Tunç Çağı'na tarihlenen red burnished (kırmızı perdahlı) (French, 1967:60 Fig.14:35) İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen buluntular (French, 1967: 61 Fig.14: 42 15:1

)bulunmuştur. Geç Tunç Çağı orange buff burnished (deve tüyü perdahlı) (French, 1967:64 Fig.15:2) malzeme buluntular arasında dır.

2.4.16 Kurşunlu Höyüğü

Şekil 34. Kurşunlu Höyüğü (H.G.M Küre)

İnegöl İlçesi, Küçükkenice Mahallesi'nin 1km güneybatısında İnegöl-Pazaryeri yoluna 400 m mesafede olup David French höyükten İTÇ3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French, 1967:61 Fig.15: 4-15,17) malzeme tespit etmiştir. İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French, 1967:61 Fig.15: 18-22) buluntular ile Geç Tunç Çağı orange buff burnished (portakal deve tüyü perdahlı) (French, 1967:64 Fig.15: 24) malzeme buluntular arasında yer almaktadır.Bir diğer buluntu grubunu ise 2.bin yıla tarihlenen red burnished (kırmızı açıkı) (French, 1967: 64 Fig.15:23)malzeme yer almaktadır.

2.4.17 Karasil 1 Höyüğü

Şekil 35. Karasil 1 Höyüğü (H.G.M Küre)

Yenişehir İlçesi, Karasil Mahallesi ile Söylemiş Mahalleleri arasında bu yol üzerine yakın bir konumda bulunmaktadır. David French höyükten İTÇ 3'e tarihlenen red washed ware (kırmızı astarlı) (French, 1967:61 Fig.13: 31-33 malzeme bulunmuştur. Diğer bir buluntu grubunu İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (1967:61 Fig.13: 34-36) buluntular oluştururken Orta Bronz Çağı'na tarihlenen red burnished (kırmızı perdahlı) (French, 1967: 60 Fig.13:28-30) malzemeler bulunmuştur.

2.4.18 Karasil 2 Höyüğü

Şekil 36. Karasil 2 Höyüğü (H.G.M Küre)

Yenişehir İlçesi, Karasil Mahallesi'nin 2 km güneybatısında kalan höyüğü David French höyükten İTÇ 2'ye tarihlenen ve Yenişehir black burnished and black topped (siyah perdahlı ve siyah ağız kenarlı) malzeme (French,1967:59 Fig.13: 41-43) İnegöl grisi olarak adlandırılan ve İTÇ 3'e tarihlenen (French,1967:61 Fig.13: 49) malzemeler bulunmuştur. Ayrıca Orta Bronz Çağı'na tarihlenen red burnished (kırmızı perdahlı) (French,1967:60 Fig.13 :44,45,47,48) buluntular tespit edilmiştir.

2.4.19 Asar Tepe ve Yarardı Yerleşimleri Nalbant Köyü

Şekil 37. Asar Tepe ve Yarardı Yerleşimleri Nalbant Köyü (H.G.M Küre)

Asar Tepe; Harmancık İlçesi, Yayabaşı ve Nalbant Mahallelerinin güneyinde tepe üzerinde yer almaktadır. Yüzeyde toplanan malzemeler profil vermeyen buluntulardan oluşmaktadır.El yapımı, kahverengi mal grubuna dahil edilen parçalar İTÇ'na tarihlenmektedir.(Becks & Polat Becks,2014:189)Yarardı yerleşimi Asar tepe gibi Yayabaşı ve Nalbant Mahallelerinin güneyinde tepe üzerinde dir.Asar Tepe yerleşiminin 300 m doğusunda kalmaktadır.Malzeme karşılaştırması ile İTÇ 1-2'ye tarihlemek mümkündür.karşılaştırma yoluyla İTÇ 1-2'ye tarihlenirler. Bulunan bir parçada ağız kenarının altında muhtemelen ip delikli, yuvarlak kesite sahip çıkıntı (memecik) görülür. Keskin profile sahip içe dönük ağızlı kaseleri özellikle Balıkesir Ovası'nda görülür.Bu form Yortan kültürü için karakteristiktir.Beycesultan İTÇ 2 dönemi örnekleri ile Demircihöyük'ün İTÇ tabakalarında görülen malzeme formlarına sahiptir.Troia I'in orta evrelerinde görülen at nalı tutamaklı malzemede

görülmektedir.(Becks & Polat Becks,2014:189-190).Asar Tepe ve Yarardı yerleşimlerindeki İTÇ buluntuları ile değerlendirildiğinde Balıkesir, Demircihöyük ve Beycesultan ile ilişkili bir ilişki ağı içinde bulunmaktadır.

2.4.20 Kepekdere-Övecik Höyük ve Nekropolü, Kepekdere Köyü

Şekil 38. Kepekdere -Övecik Höyük ve Nekropolü (H.G.M Küre)

Harmancık İlçesi'nde kalan yerleşim Harmancık merkezden Simava giden yol takip edildiğinde 1,10 km mesafede dir.Höyüğün yakınından Tavşanlı-Balıkesir yolu geçmektedir.Bu yol doğuyu batıya bağlamada önemli bir rota oluşturmaktadır. İlk Tunç Çağı'na tarihlenen çok sayıda keramik parçalarına rastlanmıştır. Benzerleri Demircihöyük'te görülen malzemeler bulunmuştur.At nalı biçimli tutamak örnekli çömlek buluntular arasında yer almaktadır.(Becks & Polat Becks,2014:192).Bu buluntunun benzerlerine Troya, Demircihöyük, Küllüoba, Beycesultan ve Smyrna'da ele geçirilmiştir.

2.5 ANADOLU COĞRAFYASINA GÖÇ, SAVAŞ VE TİCARET AÇISINDAN GENEL BAKIŞ DEMİR ÇAĞI'NA KADAR

Anadolu'nun Dünya haritası üzerinde yerine bakıldığında; Eski Kara Kütleleri olarak adlandırılan dünyanın en eski kara kıtaları, Asya-Avrupa ve Afrika'nın

birbirlerine iyice yakınlaştığı bölgede yer aldığı görülmektedir. Anadolu Yarımadası'nın büyük çoğunluğu Asya'da Asya kıtasının ise güneybatı ucunda bulunmaktadır. Trakya yarımadası olarak adlandırılan küçük bir bölümü ise Avrupa'nın güneydoğusunda bulunan Balkan yarımadasının bir bölümünü oluşturur. Bu nedenle Türkiye hem Asya hem de Avrupa ülkesi olarak tanımlanmaktadır.(Çoban;2013:29)Asya ve Avrupa arasında kalan bu konumu sebebiyle önemli bir ulaşım görevi üstlenmektedir. Dolayısıyla Anadolu'nun coğrafi konumu, doğu ve batı yönlerinden dışa açık olması burada oluşturulan medeniyet ve kent kültürünün çoğu kez çevresindeki yüksek medeniyetlerin etkisinde kalmasına sebep olmuştur. Anadolu, bünyesine almış olduğu yabancı kültürleri barındırırken ayrıca doğu-batı kültürlerinin etkileşiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu sayede Anadolu'da oluşturulan kültür dışarıdan alınan etki sebebiyle farklı renklerden oluşurken, bu renkliliğin dışa taşıyarak Anadolu'nun çevresindeki komşu memleket toplumlarını etkilemiştir.(Kılıç,2015:120) Bunlara ilave olarak Anadolu Yarımadasının günümüzde bilinen en eski adı “Hatti Ülkesi” dir. Bu adlandırmaya ilk defa Mezopotamya yazılı kaynaklarında Akkad Sülalesi döneminde (M.Ö 2350-2150) kullanılmıştır. M.Ö 7.yüzyılda Assur yıllıklarında görülen Hatti ülkesi M.Ö 630 tarihlerine değin hüküm sürmüştür. Bu sebeple Anadolu en aşağı 1500 yıl boyunca Hatti ülkesi olarak adlandırılmıştır. (Akurgal,1998:15) Anadolu'ya değişik zamanlarda büyük ölçekli göçler olmuştur. M.Ö 3. binyılın sonunda Anadolu'da yerleşik oldukları kesin olarak bilinen Hint-Avrupalıların Anadolu'da ne zamandan beri var oldukları ve ne zaman geldiklerine dair sorular cevapsız kalmaktadır. (Taşdöner,2012:87) Avrupa'nın kuzeyinde bulunan Hint-Avrupalılar nedeni tam olarak bilinmeyen nedenden dolayı MÖ 3.binin son çeyreğinde (M.Ö 2250-2000) Atlantik kıyısından Hindistan'a kadar uzanan bir bölgeye güney yöne göç etmişlerdir. Hint-Avrupalıların bazıları Balkanlar'dan Anadolu'ya gelirken bazıları ise Kafkasya yönünden gelmişlerdir. (Akurgal,1998:35) M.Ö. 1700-1200 tarihleri arası Anadolu'da Hint-Ari kökenli Hititlerin hakim olduğu görülür. Anadolu'ya gelen Hititler, buradaki yerel halkın yüksek kültürü ile karşılaşmışlardır. Bu sebeple, Hititler bu halkların çoğu gelenek ve göreneklerini benimsedikleri gibi tanrılarını da benimsemişlerdir. (Memiş,1986:62).Anadolu topraklarına olan bir diğer göç akımı M.Ö 13.yüzyılın ikinci yarısı Ön Asya'da ve doğu Avrupa'da “Ege Göçleri”ni hazırlayan kavimlerin kaynaşması süreci başlar. M.Ö 12.yüzyılın başında Ege Göçleri meydana gelmiştir.Bu

göç hareketi ile Ön Asya'nın batısında ve güneyindeki kavimler bulundukları yerlerden hareket ederek 2.bin yılın büyük devletlerinin bazılarını tümüyle ortadan kaldırmıştır.(Mansel,1999:87) Ege Göçleri olarak adlandırılan bu göç hareketinin Tuna nehri boylarından hareketlendiği ve bu hareket sonucunda yerlerinden oynatılan Thrak kabilelerinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarını geçerek Anadolu'ya göç etmeleri şeklinde kabul edilmektedir. (Taşdöner,2012:100)Anadolu, kitlesel göç hareketleri ile yeni kavimlere yurt olurken göçlerle gelen topluluklar yerel halkla etkileşime girmişlerdir. Anadolu'da, bu göçler öncesinde ilk materyal kültürü oluşturan insan topluluklarının ana etkileşim bölgesi Mezopotamya olmuştur. Mezopotamya ile Anadolu arasında gerçekleşen ilk ticari ürün obsidyen olurken zaman olarak ise Üst Paleolitik Dönem'dir. Nemrut ve Süphan Dağı kaynakları ve Orta Anadolu'da Kapadokya kaynaklı obsidyenler Levant Bölgesi'ne kadar yayıldığı görülmektedir. Nemrut ve Kars Bölgesi'nde bulunan kaynaklı obsidyenlerin MÖ 26.500'lere tarihli Şanidar Mağarası'na getirildiği anlaşılmıştır. (Coşkun vd.2021:10) Neolitik Dönem ticareti en fazla obsidyenden yapılan aletlerden oluşmaktadır. Obsidyen sadece alet yapımı hammaddesi olarak değil takas ürünü de olmuştur.(Demirbaş,2022:788).Neolitik Dönem'de ticari faaliyetler daha düzenli hale gelirken nüfuslu gruplar aracılığıyla yapılan ticaretin merkezi ise Anadolu'dur.(Coşkun, vd,2021:9)Bölgeler arası ticarete örnek verilebilecek bir diğer ürün olarak zeytinyağı gösterilebilir. Zeytinyağı, tarih öncesi dönemlerde Batı Anadolu'dan Mısır'a kadar uzanan bölgelerde pazarlanmıştır. "Kokulu zeytinyağının, üzengi kulplu testiler, alabastron şişeler, matara gibi" farklı kaplara konularak dağıtımı yapılmıştır. (Demirbaş,2022:788). Kalkolitik Dönemin sonunda Son Uruk evresi (M.Ö 3700) ile beraber Mezopotamya uygarlıkları, Anadolu ticaretinin yönetilmesinde rol almışlardır. Güneydoğu Anadolu yerleşim merkezlerinde, örneğin Hacınebi gibi Anadolu ticaretini kontrol etmek için koloniler bulunur.(Coşkun, vd,2021:10) İlk Tunç Çağı'nda Anadolu'da ihtiyaç fazlası artı ürünün depolanması yerleşimlere ekonomik katkı sağlarken bunun sonucunda; dokumacılık, madencilik gibi çeşitli branşlarda uzmanlaşma belirtmeye başlamıştır. Bu durum yerleşimler arası bağlantılar kurulmasını ellerindeki ürünleri başka ürünlerle değiştirmelerini başka bir ifadeyle ticaret yapmalarına temel oluşturmuştur. Dolayısıyla farklı kültürlerle sahip bölgeler arasında üretilen ürünler değiş tokuş yapılarak bölgeler arası ticaret gelişmiş olabilir. Diğer yandan Anadolu dışında Ege Dünyası, Kafkasya, Balkanlar ve Suriye-

Mezopotamya ile kültürel ilişkilerin geliştiğini, ticaret yapıldığını ithal veya yerel taklidi üretilen arkeolojik eserler bariz örnek olarak gösterilebilir.(Yılmaz,2019:198)

İTÇ II'den İTÇ III'e geçişte Kilikya yönünden gelen etkiler Eskişehir'de bulunan Küllüoba Höyüğü'nde görülmektedir. Troya'da II.yerleşimin başında, geleneksel kültürel unsurlarda görülen önemli değişikliklerin ardında da bu oluşum olabilir.Yenilikler arasında çömlekçi çarkı ve tankard ve depas olarak adlandırılan zarif kaplar, lapis lazuli balta ile yarı değerli taşların kullanılması ilave olarak madencilikte yeni tekniklerin kullanılması gibi teknikler başta gelir. Anadolu mimarisi ve çanak çömleği bu dönemde Kırklareli yakınlarındaki Kanlı Geçit'te ortaya çıkarılmıştır. Bu çanak çömleğin güney Bulgaristan'da birkaç yerleşmede de bilinmesi bahsedilen kervan yolunun Trakya içlerine doğru uzandığını gösterir. Batı Anadolu'da görülen bu gelişmeler, Ege Dünyası'nı da etkileyerek oradan Kikladlar ve Yunanistan Karası doğu sahillerinde Anadolulaşma (Anatolianising) olarak adlandırılan ve Lefkandi -katri evresi ile başlayan sürecin oluşmasına sebep olmuştur. Batı Anadolu kökenli buluntulara doğuda, kuzey Suriyenin de dahil olduğu bölgede Fırat Nehri'ne kadar yayılım gösterir. Bu, aynı zamanda Batı Anadolu'nun kültürel ve politik olarak gücünü de ortaya koymaktadır.(Efe,2004:22) Bu değişimin transferinde önemli unsur olan Büyük Kervan Yolu'nun güzergahını tanımlamak gerekirse Suriye-Kilikya ve Troas' a doğru uzanırken Konya ve Akşehir ovaları, Afyon bölgesi ve yukarı Sakarya ovaları ve son olarak Eskişehir ve İznik/İnegöl ovaları üzerinden birbirine bağlı vadiler ve ovaları ile hem Ege kıyı şeridine hem de Orta Anadolu'ya uzanmaktadır.(Efe,2007:58) Orta Tunç Çağına gelindiğinde kabaca M.Ö. 2000-1600 tarihleri arasında Assurlu tüccarlar yoluyla yazı ile tanışan Orta Anadolu'da şehir devletleri görülür. Acem Höyük'le beraber merkezi otoritenin var olduğuna dair planlı kent yapıları ve küçük buluntular ile bu tarihlenmenin yapılmasında referans teşkil etmektedir.(Tuğcu,2012:15) Geç Tunç Çağı'nda Anadolu ticaretinin geniş coğrafi yayılım alanı Uluburun batığı sayesinde daha iyi anlaşılmaktadır. (Coşkun vd., 2021:19)

Geç Tunç Çağı sonuna denk gelen M. Ö. 1200'lerde, Deniz Kavimleri Göçü ya da Ege Göçleri olarak adlandırılan bir göç dalgası sonucunda (Eroğlu,2014: 43) etnik ve siyasi açıdan Batı Anadolu ve eski dünyanın çehresinde değişikliğe sebep olmuştur. Bu göçlerin sonucunda Hitit, Myken, Babil gibi büyük uygarlıklar yıkılmıştır. Anadolu ve

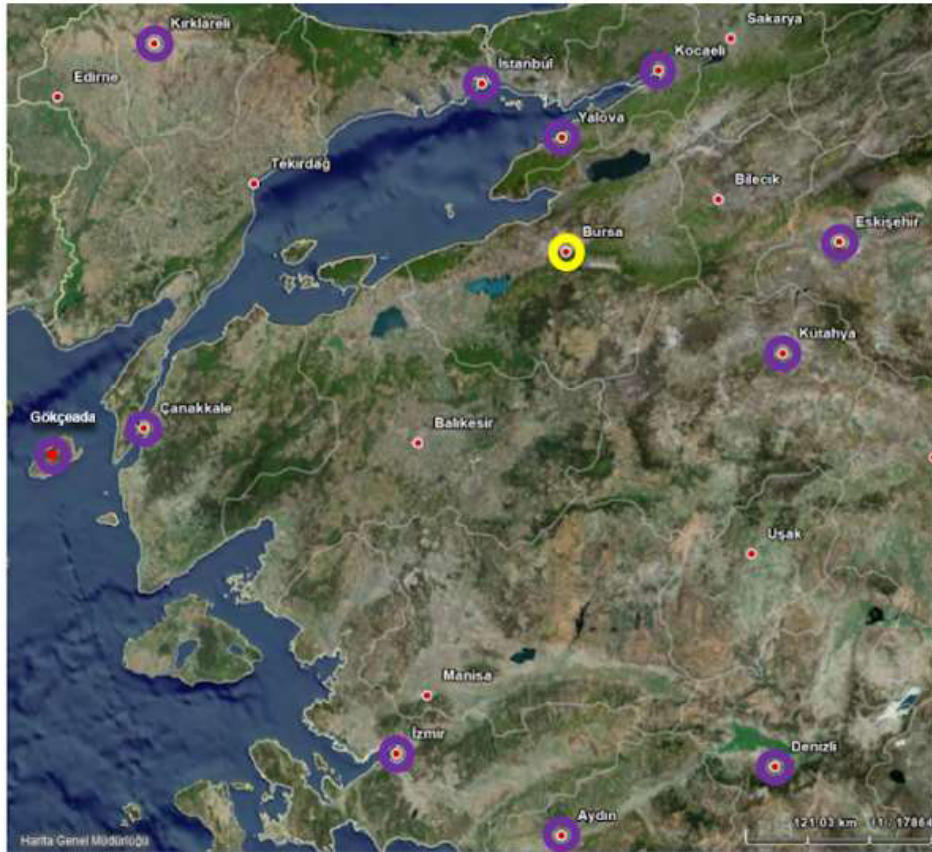
Mezopotamya arasında kalan bölgede küçük devletler kurulmuştur. (Bozkurtan, 2015: 5). Anadolu göçlerle gelen kavimlere yurt olurken göçlerle gelen topluluklar Anadolu'da bulunan yerel halkla etkileşime girmiştir. Göçler öncesinde Anadolu'da, ilk materyal kültürü oluşturan insan topluluklarının ana etkileşim içinde olduğu bölge ise Mezopotamya olmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1 BATI ANADOLU'DA YAPILAN ARKEOLOJİK KAZILAR

Çalışma alanı olarak Batı Anadolu'da yer alan ve Bursa'yı geniş bir şekilde çevreleyecek Eskişehir, Kütahya, Denizli, Aydın, İzmir, Çanakkale, Yalova, Kocaeli, İstanbul ve Kırklareli illeri çalışma alanı olarak belirlenmiştir. (Şekil:39) İstanbul ve Kırklareli'nde kazısı yapılmış prehistorik yerleşmeler mevcuttur. Ancak Bursa'ya yakın olması Balkanlar ve Anadolu arasında önemli bir geçit görevi gören Yalova ve Kocaeli illerinde arkeolojik kazıların yetersizliği nedeniyle yeterince incelenememiştir sınırlı bilgiler dahilinde her iki ilin önemini vurgulayan bulgulara değinildikten sonra kazısı gerçekleştirilmiş diğer illerdeki yerleşimlere dair bilgiler verilecektir.

Şekil 39. Bursa ve çalışma kapsamında incelenen şehirler (H.G.M Küre)

3.1.1.Yalova Göztepe

Şekil 40. Yalova Göztepe (H.G.M Küre)

Bursa'nın kuzeyinde kalan Yalova'da kazı çalışması ve yüzey araştırmaları yeteri kadar yapılmamıştır. Burada yapılacak detaylı yüzey araştırmaları ve kazı çalışmaları ile önemli bilgilere ulaşma imkânı verecektir. 1952 yılında Yalova merkezin 4 km batısında Samanlı Deresi'nin batı sahilinde dereden yaklaşık 300 m, denizden ise 500 m kadar içerde kalan Göztepe'de kum alımı yapılan bölgede mezarlara rastlanması sonucu birkaç metre karelik bir alanda tranşe açılmıştır. Açılan tranşe de prehistorik çanak-çömlek ve yanmış siva parçaları bulunmuştur. Burada ele geçen buluntuların özelliklerine bakıldığında ise şunları söylemek mümkündür. Elle yapılmış, kaba, gri kahverengi hamurlu mutfak eşyalarından oluşmaktadır.(Fıratlı,1953:3) Kapların malzeme özelliklerinde ise hamurunda iri kum taneli olduğu pişirme açısından ise iyi pişirilmemiştir. Düz kenarlı derin kaselerden oluşan kapların bazıları basit kulplu bazıları ise ay biçimlidir. Buluntuların Demircihöyük ve Troya gibi yerleşimlerle karşılaştırıldığında M. Ö III. binin ikinci yarısına ait olma ihtimalini akla getirmektedir. Sonuçta bu buluntulardan konar göçer topluluklara ait olduğuna işaret etmektedir. Yalova'nın Prehistorik Çağ'da da geçit rolü üstlendiğini göstermektedir.(Fıratlı,1953:4) Göztepe'de bulunan malzemelerin mevcut yönüyle değerlendirildiğinde ilin Prehistorik Çağ'ı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Yalova'da yeterli düzeyde kazı ve yüzey araştırmaları gerçekleştirilmesi

halinde Prehistorik Çağ'da Bursa ve İstanbul arasındaki kültürel ilişkilerin boyutlarına dair önemli bulgular verebilecek potansiyel il konumundadır.

3.1.2.Kocaeli /Dilovası

Şekil 41. Kocaeli Dilovası (H.G.M Küre)

İstanbul'a güneydoğudan bitişik olan İzmit Yalova ile komşudur. Kocaeli'nde yapılan tespitlere değinmek gerekirse Dilovası civarından örnek verilebilir. Burası arkeolojik ve jeopolitik açıdan ilginç özellikler barındırmaktadır. Günümüzde de Asya ile Avrupa arasındaki trafiğin yoğun olması özelliğini tarihi çağlarda da taşımış olduğu arkeolojik bulgularla anlaşılmıştır. (Ökse vd,2019:17) Kocaeli'nde kapsamlı bir arkeolojik kazı çalışması yapılmamış olmamasına rağmen Dilovası'nda tespit edilmiş olan arkeolojik eserlere bakıldığında İTÇ I ve II, bu dönemin devamı olarak İTÇ II ve İTÇ III ile Erken Demir Çağı'na sahip buluntular tespit edilmiştir. Buluntular takip eden bir stratigrafi sunarken ele geçen buluntular Batı Anadolu'da birçok yerde görülen çanak çömlek örnekleri ile benzerlik göstermektedir. (Ökse vd.,2019:19-26)

Kocaeli'de araştırma yetersizliğine rağmen Dilovasında yapılan yüzey araştırmalarında İTÇ'den Erken Demir Çağı'na kadar olan döneme dair arkeolojik malzemelerin tespit edilmesi devamlılık arz eden bir kronolojiyi göstermektedir.Kocaeli'nde kapsamlı kazı çalışmaları yapılması halinde Kocaeli'nin konumu da göz önüne alındığında Anadolu'nun Balkanlarla olan kültürel etkileşimine dair önemli veriler elde edilebilecektir.

3.1.3 Troya

Şekil 42. Troya Höyüğü (H.G.M Küre)

Troya antik kenti Çanakkale il merkezine 30 km mesafede Tevfikiye Köyü'nde, Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi ile birleştiği noktada yer almaktadır.(Dülgaroğlu&Atay,2019:150) Ülkemizde yapılan en uzun süreli kazılardan biridir. Troya'da kazı çalışmaları 1860'lı yılların başında Frank Calvert'in küçük çaplı sondaj yapması ile başlamıştır. Calvert, burasının Troya olduğunu ilk defa dile getiren kişidir. (Körpe,2016:1)Troya'nın en eski yerleşim katmanı M.Ö 3000-2500 tarihleri arasına denk gelen İlk Tunç Çağı'na tarihlenmektedir. (Sünnetçioğlu vd., 2019:20)İTÇ ile Kuzeybatı Anadolu'da kent olgusu şekillenmeye başlarken savunma sistemlerine bağlı gelişen yerleşim anlayışı beraberinde gelişmiştir. Bu gelişmelerin görüldüğü yerlerden biri de Troia'dır. (Tuğcu, 2012:147) Çanak çömleklerin form ve yayılım alanları bizlere kültürler arasındaki ilişkiler hakkında bilgi vermektedir. Bu kap fromların İlk Tunç Çağı'nda Tip 2 türünde depas'ların en erken örnekleri Batı Anadolu sahil kesiminde görülür. Kuzeybatı Anadolu'da üretilen bu depaslar buradan İç Kuzeybatı Anadolu'ya, İzmir ve çevresinden, İç Güney-batı Anadolu'ya bir moda şeklinde yayılım göstermiştir. İç Kuzeybatı Anadolu'da ise Bozüyük ve Seyitömer Höyük aracılığıyla Orta Anadolu'nun kuzeyinde bulunan Asarcık-Ilıca'ya kadar ulaşır. Diğer taraftan İç Güneybatı Anadolu üretim merkezinden Orta Anadolu'nun güneyinde kalan Kültepe'ye ulaşmış olabilir. (Yılmaz, 2010:50) İTÇ II'den İTÇ III geçiş sürecinde Kilikya etkileri Anadolu'nun batısında görülürken, Troya'da II.yerleşmenin başlarında, geleneksel kültürde görülen önemli değişimlerin arkasında da bu uzak ticaret

oluşumunun etkisi olduğu söylenebilir. Bahsedilen dönemde Batı Anadolu orjinli buluntuların doğuda Kuzey Suriye olmak üzere Fırat Nehri'ne kadar yayılmakta iken Urfa'nın kuzeyindeki Titriş Höyük'te batı orjinli mermer idoller ve depas ele geçirilmiştir. Kuzey Suriye'de ise Tell Selenkahıyye ve Tell Bia'da birer depas bulunmuştur. Bu durum Batı Anadolu'nun kültürel ve politik açıdan ne kadar güçte olduğunu göstermektedir. (Efe, 2004:22-23) Batı Anadolu'da yapılan çalışmalar sonucu elde edilen bulgular kültürel yayılımı göstermektedir. Bilecik'in Bozüyük İlçesi sınırları içinde kalan Küçük Höyük Nekropolü'nde Eskişehir Arkeoloji Müzesi tarafından yapılan kazılarda elde edilen bulgular Demircihöyük-Sarıkent Nekropolü buluntuları Kuzeybatı Anadolu yaylasında sistemli araştırmalar yapılan mezarlıklardan olup mezarlıklarda ortaya çıkan buluntular batıda; Troya, Yortan/Gelembe gibi önemli olan İlk Tunç Çağı merkezleri ile doğuda, Demircihöyük ve Ankara çevresindeki diğer İlk Tunç Çağı yerleşim yerleri ile aynı kültür içinde yer almaktadır. (Muştı, 2019:33) Bursa, Orhangazi İlçesi sınırları içerisinde kalan Ilıpınar yerleşiminde İlk Tunç Çağı'na tarihlenen Troya tipi idol grubunda yer alan şematik idol bulunmuştur. Troya tipi idolle form açısından aynı olup kemikten yapılmıştır. Yalnız gövde kısmı daha uzun şekillendirilmiştir. Ayrıca benzer figürin Demircihöyük'te de tespit edilmiştir. (Eroğlu, 2014:217)

İznik bölgesi çanak çömleğinin Çanakkale'de bulunan Troya çanak çömleği ile bazı benzerliklere sahiptir. Bu benzeşim bazı kap şekillerinde içe doğru devrik ağızlı kaselerde görmek mümkündür. Troya I malzemeleri nadir olarakta Yenişehir- İznik bölgelerinde bulunur. (French, 1967:58) Troas; yani Çanakkale il sınırlarının içinde olduğu bölge, Biga Yarımadası olarak da bilinir. Yarımada'nın doğu kısımları dışında kalan bölümüne antik çağlarda Troas denilmektedir. (Körpe, 2008:349) Troas grubu (Wuluşa) OTÇ'da çanak çömlek yerel gelişim gösterir, bu dönemde Yunanistan ile ilişki içindedir. Troas grubu İznik bölgesi ile yakın benzerliklere sahiptir. İznik/Bitinya bölgesi İTÇ'nin başından itibaren kendine özgü bir gelişime sahipken İTÇ'nin ilk evresinden itibaren Troas ve Frigya bölgeleri arasında geçiş görevi üstlenmektedir. (Sarı, 2012:226) Günümüzde Hitit ya da Hitit etkili bronz heykelciklerin Kadıkalesi, Troya, Efes ve Ahurhisar'da bulunmuş olması Hitit etkisinin Batı Anadolu'ya ulaştığını gösteren kanıtlardan sayılabilir. (Kıvrak, 2019:106). Anadolu'da kazı çalışması yapılan yerlerden

olan Troya Tunç Çağı'nda Anadolu'nun kültürel etkileşimine dair önemli veriler sunmaktadır.

3.1.4 Liman Tepe

Şekil 43. Limantepe Höyüğü (H.G.M Küre)

İzmir'de yer alan Klazomenai/Liman Tepe, Urla Yarımadası'nın kuzeyinde Körfezin ise güneyinde stratejik bir alanda kalmaktadır. Bir taraftan Urla Yarımadası'nı, kontrol ederken diğer taraftan körfezi kontrol altına alan konuma sahiptir. Kıyı ovalarına sahip, ikliminin uygunluğu ve değerli maden yataklarına yakınlığı Liman Tepe'yi önemli kılmıştır. (Erkanal,2014:296) Liman Tepe VIIb Erken Kalkolitik / Orta Kalkolitik Çağ'a denk gelen tabakada kazı çalışmalarında ortaya çıkan eserlerin değerlendirilmesi ile Batı Anadolu'nun sahil kesimi ve Ege Denizi'nin doğusunda bulunan adalarla kültürel açıdan bir bütünlük gösterdiği söylenebilir. (Erkanal & Şahoğlu, 2012b:221) Yerleşim İlk Tunç Çağı I ve II dönemleri süresince güçlü savunma sistemi sayesinde korunaklı bir hal alırken Batı Anadolu sahil şeridinin İlk Tunç Çağı I ve II dönemlerindeki sosyo-ekonomik yapısı, çevre kültür bölgeleri ile olan bağlantılarını, üretim ve üretime bağlı olarak gelişen ticari ilişkilerin çeşitliliğini gösteren kalıntılara sahiptir. (Tuğcu,2012:21) İlk Tunç Çağı II (M.Ö 3.Bin ortası) döneminde kamusal düzen ve merkezileşme başta mimari de kendini gösterirken bunun yanında değişikliğe uğramış ve güçlenmiş kültürel ilişkiler de daha net şekilde

görülmektedir. (Erkanal vd.,2020:46) İTÇ II'nin geç döneminde, savunma sisteminin parçası olan at nalı şeklinde bastion, Liman Tepe'de iç kale haricinde, aşağı şehir olarak tanımlanabilen kısmın güçlü bir savunmayla çevrelendiğini göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda Liman Tepe yaklaşık 500 m. çapında boyutuyla İTÇ II'nin geç döneminde Ege'nin günümüzde bilinen en görkemli yerleşimlerden birisi olduğunu vurgulamaktadır. (Erkanal vd., 2011: 450) Aşağı şehir kalıntısının ortaya çıkartılması Liman Tepe'de merkezi otoritenin olduğunu göstergesidir. (Erkanal vd.,2020:46) GHIIC'ye tarihlenen ve Liman Tepe'de bu derinlikte tek örnek olan GTÇ çukurunun buluntularında; çark yapımı yerli seramik, el yapımı kaba barbar seramiği, Miken seramiği ve boyalı seramikler birlikte ele geçirilmesi, farklı etnik kökenden insanların görülmesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. (Erkanal vd., 2018: 443)Çanak çömleklerde beyaz boya tekniğinde iç içe geçen ince çizgilerden oluşturulan zikzak motifi, kazısı yapılan birçok merkezde ve yüzey araştırmalarında bulunmuştur.Liman Tepe VII.tabakada (Büyüklusoy,2010:30) bulunan bu motifin benzerine Bursa Yenişehir Ovası'nda bulunan Barçın Höyük'te görülmektedir.(Roodenberg vd.,2008:64 Fig.7: 239.240) İlk Tunç Çağı'nda; Liman Tepe, Küllüoba ve Bademağacı'nda ve birçok İTÇ yerleşmesinde seçkin sınıfa ait nesnelerin aniden ortaya çıkması bu dönemde Anadolu'nun Mezopotamya ile geliştirmiş olduğu yoğun ticari ilişki ile açıklanmaktadır. (Ünlüsoy, 2018:116).Ayrıca Liman Tepe yerleşiminde, M.Ö 1600'lerden itibaren Hitit metinlerinde Ahhiyavalılar, Homeros'un ise Akhalar olarak adlandırdıkları Akdeniz'in birçok yerine yayılan bu kavime ait maddi kalıntılara ulaşılmıştır. (Bozkurtan,2015:4)

Gediz ve Küçük Menderes Vadileri arasında kalan Liman Tepe konumundan dolayı Batı Anadolu ile Orta Anadolu arasında köprü görevi üstlenmektedir.Liman Tepe Erken Kalkolitik / Orta Kalkolitik Çağ tabakaları buluntularında Batı Anadolu sahili ve Ege Denizi'nin doğusunda bulunan adalarla kültürel bütünlük göstermektedir.Yerleşimde İTÇ I ve İTÇ II dönemlerinde üretim ve üretime bağlı gelişen ticari ilişkilerin çeşitliliğini gösteren kalıntılara sahiptir.Çanak çömleklerde görülen bezeme özellikleri de çevre kültürlerle olan ilişki ağını göstermektedir.Hitit metinlerinde yer alan Ahhiyavalı'lara ait kalıntılara da yerleşmede rastlanılmıştır.

3.1.5 Ulucak Höyük

Şekil 44. Ulucak Höyüğü (H.G.M Küre)

Ulucak Höyüğü, İzmir İli, Kemalpaşa İlçesi, İzmir-Ankara karayolu üzerinde, Ulucak Mahallesi'nde kalmaktadır. (Karataş Yüksel,2017:31) Höyük Kıyı Ege Bölgesi'ni, İç Anadolu'ya bağlayan doğal yol güzergahı üzerinde yer almaktadır. (Çevik vd.,2020:12)Çanak çömleklerde görülen eğimli ve birbirine paralel çizgilerden oluşan motif (Çayır Böyükulusoy,2010:25)Ulucak Höyüğü'nün III.tabakasında (Çevik vd., 2020:37 Fig.4:III) görülürken benzer örnekler Balıkesir-Pamukçu'da (French,1969:81 Fig.12:26) tespit edilmiştir. Benzer motif Ilıpınar'ın VB evresinde (Thissen,2008:111 Fig.8:2,6) görülmektedir. Çizgilerin ters "V" "A" biçimli ve her iki kenarında diagonal çizgilerden oluşan motif (Çayır Böyükulusoy,2010:27) Ulucak Höyük III.tabakada görülmektedir. (Çevik vd.,2020: 37 Fig.4:III) Aynı motife kazıma bezeme tekniği ile yapılmış olanına Bursa, Orhangazi İlçesi'nde bulunan Ilıpınar VB (Thissen,2008:111 Fig.8:4) Bursa ile İzmir illeri arasında kalan Balıkesir Kaymak Tepe'de (Kökten,1949: Res:10) görülmektedir.Ulucak Höyük III. tabakası O13 plan karesinde şematik figür bulunmuştur. Pişmiş topraktan yapılmış olan figürün oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Benzer figürinlere Neolitik dönemden itibaren, Anadolu'da Göller Bölgesi'nde, Orta Anadolu'da ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde görülmektedir. Ulucak Höyüğü'nün çağdaşı Hacılar I.tabaka ile Ilıpınar V.tabakada bulunan figürinler, form ve plastik özellikler bakımından Ulucak örneğine benzemektedir.(Eroğlu,2014:107-108) Ulucak Höyük Neolitik Dönemin ön tabakalarında ortaya çıkarılan kireç tabanlı yapılar, geniş bir coğrafyada; Levant Bölgesi, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Batı Anadolu'da

yayılım göstermektedir. Zaman aralığı olarak ise Çanak Çömleksiz Neolitik B'den Çanak Çömlekli Neolitik Döneme uzanan geniş bir zaman aralığında görülmektedir. (Çevik vd.,2020:26)

Ulucak Höyüğü Kıyı Ege ile İç Anadolu'yu bağlayan yol üzerinde bulunması ile önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Ulucak Höyüğü'nde Neolitik Döneme ait ön tabakalarında ortaya çıkartılan kireç tabanlı yapılar, Levant Bölgesi, Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Batı Anadolu yayılım göstermektedir. Zaman bakımından da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemden Çanak Çömlekli Neolitik Döneme uzanan geniş bir zaman aralığında görüldüğü dikkate alındığında uzun bir zaman dilimi ve geniş bir coğrafi ilişki ağından söz edilebilir. Ayrıca Ulucak Höyük kaplarında görülen motifler Bursa'da yer alan Neolitik Dönem yerleşmelerinin de yer aldığı Anadolu'da birçok yerleşim çanak çömleği ile benzerliklere sahiptir.

3.1.6 Panaz Tepe

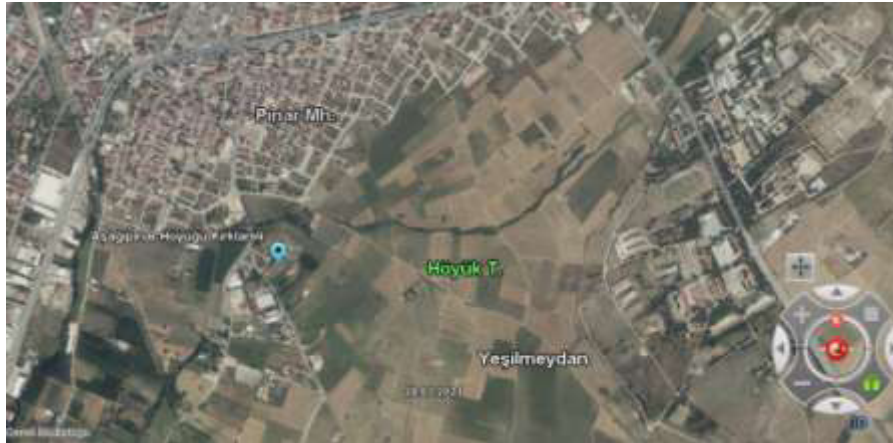
Şekil 45. Panaztepe Höyüğü (HGM Küre)

İzmir İli, Menemen İlçesi'nin 13 km güneybatısında bulunan Kesik Mahallesi'nde, yer almaktadır. (Erkanal,1986:253)Kazı çalışmaları sonucunda Panaztepe İTÇ sonundan Klasik Çağa kadar olan süreç boyunca kesintisiz şekilde iskân edildiği anlaşılmıştır. (Çınardalı Karaaslan, 2012:68).Gelişmiş bir yapı olmasa da Panaztepe Orta Tunç Çağı yontmataş endüstrisi, hammadenin kullanılması, üretimde kullanılan teknik ile taşıma ve alet çeşitliliği bakımından Batı, Kuzeybatı ve İç Batı Anadolu ile benzerliklere sahiptir. Bunun yanında konu edilen endüstrinin yakın

benzerleri Kocabaş Tepe ve Liman Tepe’de saptanmıştır. Bu durum M.Ö 2.binyılda yontmataş alet üretimi bakımından İzmir bölgesinin kendine özgü yerel yontmataş geleneği olduğunu ortaya koymaktadır. Bu dönemde hem Batı Anadolu, hem de Ege etkileri bir arada görülmektedir.(Kolankaya Bostancı, 2008:176) M.Ö.2.bin boyunca Batı Anadolu’da yerleşimlerde ağız kenarından karına düz şekilde inerek karın kısmında bariz bir dönüşle dip kısma doğru daralan ağız kenarı ile karın kısmı arasında kalan bölge de en az iki sıra yiv bulunan çanaklar görülmektedir.Bu çanakların ağız kenarları genel olarak hafif dışa doğru kalınlaştırılmıştır.Bu çanakların bir örneğinde karın kısmında verdiği profil daha keskin iken diğer örnekte kabın profil yaptığı kısımdan bağlanan ve ağız kenarının üzerinde yükselen ve yine gövdenin profil yaptığı yere bağlanan yuvarlak kesitli kulp korunmuştur. (Mangaloğlu-Votruba, 2012: 77,78) Bu çanakların parelllerine Troya VIa, VIb, VIc tabakları buluntuları arasında (Blegen vd.,1953 Fig.425: 5-14)İznik bölgesinde ise Çardak (French,1967:69 Fig.6:42) ve Köprühisar’da (French,1967:69 Fig.15:2) görülür.

Panaztepe çanak buluntuları M.Ö.2.bin yılda çevre yerleşimlerle olan ilişkisini gözler önüne sermektedir. Gediz Nehri’nin güneyinde yer alan Panaztepe’de 1985 yılından beri gerçekleştirilen kazılar ile Batı Anadolu’nun İlk Tunç Çağı sonundan başlayarak Geç Tunç Çağı sonu ve sonrasındaki gelişimini aydınlatan birçok veriye sahiptir.

3.1.7 Aşağı Pınar

Şekil 46. Aşağıpınar Höyüğü (H.G.M Küre)

Aşağı Pınar Höyüğü Kırklareli il merkezine Asılbeyli Köyü’ne uzanan Mahyababa Caddesi’nin kent merkezi başlangıç noktasından yaklaşık 200 metre mesafede dir. Aşağı Pınar kazı çalışmaları buluntuların Balkan Neolitiği ile

değerlendirildiğinde Balkan Neolitik kültürü arasında yer alan; tipik kırmızı astarlı, boya bezemeli mal grubundan Aşağı Pınar 8.tabakada ortaya çıkartılan koyu yüzlü ve açkılı çanak çömlek buluntusu ile farklıdır. Bu çanak çömlek daha eski bir evreye tarihlendirilir. Neolitik Dönem kazıları yapılan Anadolu'daki yerleşimlerde de benzer malzemelere rastlanmaktadır. Bu nedenle Aşağı Pınar 8.tabakanın Anadolu'dan Balkanlar'a doğru giden ilk göçlerin izleri olarak düşünülmektedir. (Özdoğan vd., 2009:236) Aşağı Pınar'da ele geçirilen çanak çömlek buluntuları motifleri bakımından değerlendirildiğinde düz ve birbirine paralel çizgilerin dikey olarak yerleştirilmesi ile oluşturulan motif (Çayır Büyükelusoy, 2010:25)Aşağı Pınar 2 Höyüğü 2.tabakasında (Parzinger&Schwarzberg, 2005:381 Taf.11: 6) ve Ilıpınar V tabakada (Thissen,2008:108 Fig.1, 4, 7) rastlanmıştır. Aşağı Pınar'ın 6.ve 7.tabakaları tahmini olarak M.Ö. 6000-5700 yıllarına tarihlenmektedir. Aşağı Pınar'ın 6. ve 7.tabakaları Balkanlar'da geniş bir coğrafyada bilinen ve Karanovo I-II olarak adlandırılan kültür grubuna ait buluntulara sahiptir. (Özdoğan vd., 2009:237 Ege Gübre keramiğinde ağız kenarı içe kalınlaştırılmış ağıza sahip ve bir kısmı oluk bezemeli çanaklar, keramik karşılaştırmalarında önemli rol oynamaktadır.Bu tip çanaklar Doğu Marmara'daki Ilıpınar VB yerleşimi ile Balkanlar'da Karanovo III ve bununla paralel değişik yerleşimlerde yaygın olarak görülür. Trakya'da Aşağıpınar 4 yerleşiminde yoğun olan bu tip çanaklara, Hoca Çeşme ile Yarımburgaz mağarasının stratigrafik olmayan üst seviyelerinde de yer alır.(Caymaz,2010:81) Aşağı Pınar Höyüğü Kalkolitik Dönem tabakası Balkanlar'da bilinen Karanova III-IV kültürü ile benzeşmektedir. (Özdoğan vd., 2009:23)

Aşağı Pınar Höyüğü buluntuları bakımından değerlendirildiğinde Aşağı Pınar Höyüğü Anadolu'da Ilıpınar, Ege Gübre, Hoca Çeşme ve Yarımburgaz Mağaraları keramikleri ile benzer keramiklere sahip olması ilave olarak Balkanlar'da görülen Karanovo kültürüne ait materyaller sunması ile kültürel etkileşimin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

3.1.8 Fikir Tepe

Şekil 47. Fikirtepe Höyüğü (H.G.M Küre)

İstanbul İli, Kadıköy İlçesi'nde yer alan Fikirtepe yerleşmesi günümüzde Kalamış Koyu'na yani denize 1.300 m. Kurbağalıdere'ye ise 100 m. mesafededir. (Gölbaş, 2006: 323) Fikirtepe kültürü'nün Marmara Bölgesine ulaşması hakkında Orta Anadolu'dan başlayarak büyük ihtimalle Göller Bölgesi, Sakarya Vadisi yoluyla ulaşmış olabileceğini akla getirmektedir. Bu kültürün Marmara kıyılarına ulaşmadan önceki durumu Bursa'da gerçekleştirilmiş olan Ilıpınar, Menteşe, Barçın ve Aktopraklık gibi kazı çalışmalarında elde edilen bulgulara da yansımıştır. (Özdoğan, 2016:10)Çanak çömlek buluntularında görülen üçgenin geniş kenarı üste gelecek şekilde içi kafeslerle doldurularak yapılan motifin (Çayır Böyükulusoy,2010:37) yayılım alanına bakıldığında geniş bir alanda görülür. Çizi bezeme tekniğinde Pendik, Fikirtepe, Tarsus-Gözlü Kule, Büyük Güllücek, Alaca Höyük, Ilıpınar, Demircihöyük buluntuları arasında yer almaktadır.(Çayır Böyükulusoy,2010:59).

Fikirtepe Kültürü Anadolu Neolitik Dönemi içinde önemli bir yere sahiptir.Bursa'da yer alan Neolitik Dönem höyüklerinden Menteşe Höyüğü buluntuları itibariyle Fikirtepe Kültürü'nün öncüsü olabileceğine işaret etmektedir.

3.1.9 Demircihöyük

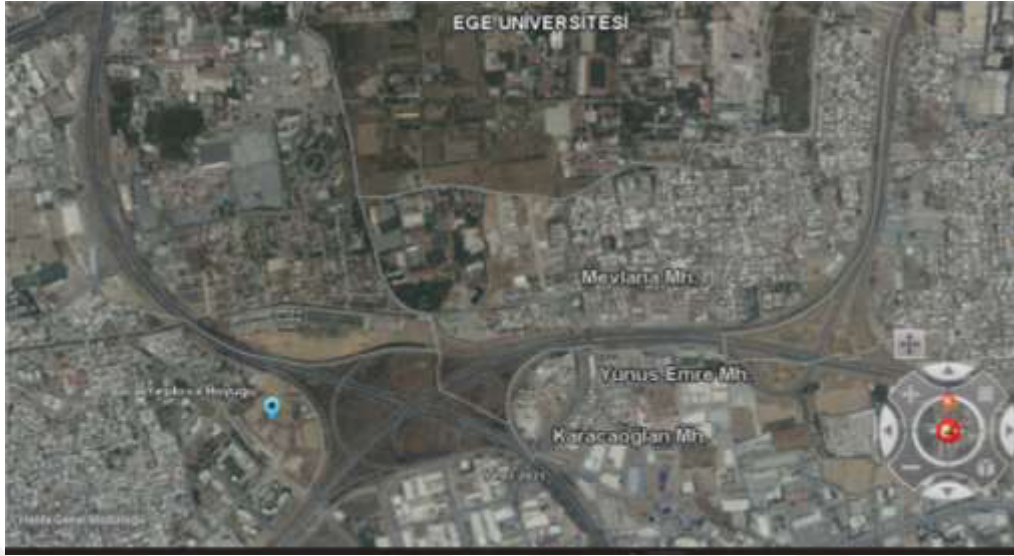

Şekil 48. Demirci Höyük (H.G.M Küre)

Bilecik ile Eskişehir illeri sınırında , Eskişehir'in yaklaşık 25 km. batısında, Zemzemiye Köyü'nün batısında kalan höyük Bursa-Eskişehir yoluna yakın bir konumdadır. 1975-78 yılları arasında M.O. Korfmann tarafından kazı çalışması gerçekleştirilmiştir.(Temel Neumann,2019:99) Batı Anadolu'nun Erken Tunç Çağı döneminin en iyi bilinen çanak çömlek bölgeleri buluntu malzemelerine göre gruplandırıldığında: 1- Troya I, Yortan-İznik, 2-Beycesultan Erken Tunç Çağı I bir diğeri ise 3- Demircihöyük ve yukarı Sakarya vadisidir.(Efe,2003:89) Demircihöyük grubu çanak çömleklerinin yayılım bölgesine bakıldığında Demircihöyük'ün H-P/Q İTÇ tabakalarında görülen, siyah ağızlı kaseler portakal renginde açkılı mal grubu Kuzeybatı Anadolu tipinde kulpları ilmek şekilde olan kaplar İTÇ I'den itibaren burada başlamakta İTÇ II'nin başından itibaren İznik ve İnégöl ovalarından Ankara'ya kadar geniş bir bölgede yayılım gösterdiği anlaşılmıştır.(Divarcı, 2007: 56-57)

Anadolu'nun iç bölgesi ile bağlantı noktasında olan Demircihöyük Bursa'daki kazılarda ortaya çıkartılan malzemelerin karşılaştırılmasında ve değerlendirilmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

3.1.10 İzmir Yeşilova Höyüğü

Şekil 49. Yeşilova Höyüğü (H.G.M Küre)

Yeşilova Höyüğü, İzmir İli, Bornova İlçesi, Manda Deresi kenarında yer almaktadır. (Razum,2017: 163) Günümüzden 8500 yıl önce Neolitik Çağ'ın başında ilk yerleşimin başladığı höyükte Neolitik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar bir çok kültürün varlığı saptanmıştır. (Derin,2020:2)Yeşilova Höyüğü bulgularına göre M.Ö. 6000-5800/5700 yılları arası Neolitik sürecin en kalabalık ve en gelişmiş dönemi olarak ifade edilebilir.Batı Anadolu'nun "Rönesans Dönemi" olarak adlandırılan bu sürece ait izlere geniş bir alanda ulaşmak mümkündür. Dönemin karakteristik iki buluntusu; kırmızı astarlı ve dışı kabalaştırılmış keramiklerin (impresso), Batı Anadolu'dan Güney Doğu Avrupa'ya ve İspanya'ya kadar Akdeniz kıyıları boyunca görülmesi bu yoğun kültürel ilişki ağı sonucu olmalıdır. (Derin vd., 2009: 15) Yeşilova Höyüğü buluntuları arasında olup paralel çanak çömleğin yayılım alanına bakıldığında Edremit Körfezi, Andık Mağarası'nda bulunan ağız kenarı dışa çekik, boyun kısmında daralan, gövdede ise genişlemekte ve dibe doğru daralarak düz dip şeklindeki çömleğin boyun kısmından başlayarak ağız kenarının üzerinde yükselen ve ağız kenarına bağlanan iki dikey kulplu, yassı gövde üst kısmında sivri bir çıkıntı ile boynuz kulp tipinde olup memecikler yer almakta bu memeciklerin benzeri boyun bölgesinde karşılıklı üçer taneden oluşan gruplar şeklinde çömleğin benzerine Yeşilova Höyüğü'nün Kalkolitik Çağ'a tarihlenen tabaka II (Derin vd., 2009: 43 Fig.14.91) (Derin vd., 2009: 44 Fig 15: 93,94) de bulunmuştur. Ilıpınar Höyüğü VB tabakası (Thissen, 2008:104 Fig.1:1,4) Beycesultan Geç Kalkolitik Çağ tabakasında (Lloyd ve Mellaart, 1962:76 Fig.p.3.14)

bulunmuştur. İzmir İli'nin en eski yerleşimi olan Yeşilova Höyüğü aynı zamanda Ege Bölgesi'nin bilinen en eski yerleşimlerinden biridir. Höyüğün yerleşim katmanlarında elde edilen bulgular; Ege'de Neolitik Dönem de yaşayan topluluklara dair mekan ve yaşamlarına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Yerleşimi kuranların hem Ege hemde Güneydoğu Avrupa kültürünün gelişimine katkıda bulunan bir topluluk tarafından kurulduğunu ortaya koyar.(Derin,2020:5)

Bu bilgiler doğrultusunda, kırmızı astarlı olup dışı kabalaştırılmış keramiklerin, Batı Anadolu'dan Güney Doğu Avrupa'ya ve İspanya'ya kadar Akdeniz kıyıları boyunca görülmesi Yeşilova Höyüğü'nün bu kültürel ağın içinde olabileceğini akla getirirken höyüğün Güneydoğu Avrupa kültüründen olan topluluklar tarafından kurulmuş olabileceğini de düşündürmektedir. Bunlara ilave olarak buluntularından bazılarının Ilıpınar ve Beycesultan Höyüğü ile benzer olması Anadolu içindeki kültürel etkileşimine örnek olarak gösterilebilir.

3.1.11 Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea)

Şekil 50. Küçük Çekmece Göl Havzası (Bathonea) (H.G.M Küre)

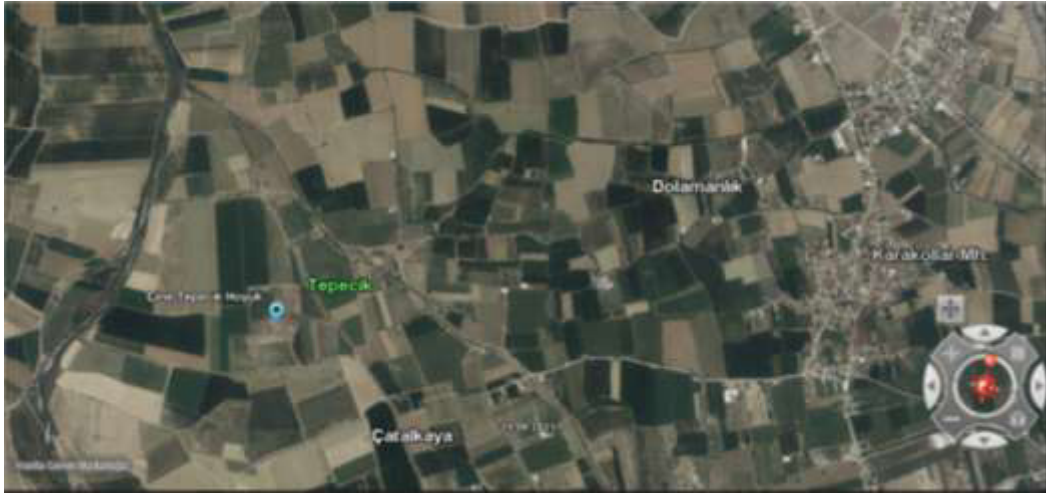
Bathonea Kazısı İstanbul'un Batısında kalan Küçükçekmece Göl Havzası'nın Avcılar ilçesi kıyılarında kalan Firuzköy Yarımadası üzerinde dir. (Aydınün ,2017:1) Küçükçekmece Göl Havzası'nın uzak bölgelerle olan deniz ticaretinde binlerce yıldır bilinen önemli bir ticaret limanı olduğunu gösteren küçük objeler, figürin, sikke, seramik ve amforalar bulunmuştur. M.Ö. V- M.S. VII. yüzyıllar arasında özellikle Akdeniz'in batısından doğusuna kadar çoğu antik merkezle; İspanya, İtalya, Sicilya,

Fas, Mısır, Lübnan, Fenike, Suriye, Ege Adaları ve Karadeniz arasında gerçekleşen yoğun deniz ticaretinin varlığı ortaya konmuştur.(Aydingün,2016:373)

Bu ticaret yönünün dağılımı ve çeşitliliğini 19 H Açması içinde (M.Ö.1800-1500)'e tarihleri arasına denk gelen Kıbrıs, Anadolu ile Miken seramikleri gelirken bunların yanında kalay gibi hammadelerin ele geçmesi ile görülmektedir.(Aydingün vd.,2022:301) Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazısı'nda Erken Hitit tipinde iki adet metal heykelcik ve aynı döneme tarihlenebilen seramik örnekleri bulunmuştur.M.Ö 2.binin ilk yarısının ikinci çeyreğine tarihlenen Erken Hitit tipindeki heykelcikler ve seramik örnekleri bu tarihlerde,Anadolu'nun güneyinde Asur, Hurri-Mitanni,Mısır Merkezinde Hitit, Batısında Arzawa, Aka Miken gibi Akdeniz'de ve Ege'de büyük devletlerin ve imparatorlukların ortaya çıkması ve çıkar bölgelerini genişletmek için uğraştığı bir dönemde, İstanbul ve Trakya M.Ö 2.bine ait herhangi bir yerleşim olmaması nedeniyle ilginçtir. Bu buluntular sonucunda Trakya-Balkanlar ile Anadolu-Suriye ilişkilerine dair yeni bir değerlendirmeyi gerekli kılmıştır.(Aydingün,2013:10) Küçükçekmece Göl Havzası'nda Hitit seramikleri yanında M.Ö XVII-XV yüzyıllara tarihlenebilen Kıbrıs beyaz astarlı (white slip) seramik parçası bulunmuştur. Dolayısıyla Küçükçekmece Gölü havzası (Bathonea) kazıları, ile İstanbul'un eksik kalan tarihsel boşluklarını tamamlayacak veriler sunmakta buna ilaveten ilk kez Trakya'da Erken Hitit izlerini (M.Ö XVII-XV yüzyıllar) dair veriler sunan bölge olması açısından da önemlidir. (Aydingün, 2017: 377-378)

Sonuç olarak Küçükçekmece Göl Havzası'nda (Bathonea) yapılan kazı çalışmaları İstanbul'un uzak geniş coğrafi bölgelerle olan ticari ilişkilerine dair önemli veriler sunmaktadır. Ayrıca Hititlere ait izlerin bulunması bu ilişkilere örnek olarak gösterilebilir.

3.1.12 Çine Tepecik Höyüğü

Şekil 51. Çine Tepecik Höyüğü (H.G.M Küre)

Tepecik Höyüğü, Aydın İli, Çine İlçesi Çine Ovası'nda bulunan höyük Çine Çayı ile Karakollar yerleşimi arasında kalmaktadır.(Öner vd.,2020:259) Çine Tepecik Höyüğü'nde elde edilen arkeolojik veriler Batı Anadolu ve Ege dünyasıyla bağlantılı kültürel ve kronolojik gelişim göstermektedir. Kalkolitik Çağ'dan itibaren kaplarda görülen bezeme sitilinde, figürinlerde Tepecik Höyüğü'nün bölgeler arası iletişimindeki yakınlığı ve kültürel hareketliliğini görmek mümkündür. Obsidyen ve çakmaktaşı Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Orta ve Geç Tunç Çağ'larında kullanılmıştır. Obsidyenin Ege adaları ve Orta Anadolu'dan getirilmesi sağlanırken en erken bölgeler arası ticari ilişkilere dair veriler sunmaktadır.(Günel, 2021:117) Tarih öncesi dönemde obsidyen kullanımında Anadolu geneline bakıldığında obsidyenin en çok kullanım gördüğü yer Çine-Tepecik Höyüktür. Yontmataş buluntularına bakıldığında ağırlıklı Melos, daha az oranda Orta Anadolu obsidyeni ile üretim artıkları şeklinde ise Giali obsidyeni gibi ithal obsidyen kullanımı görülmektedir. (Kolankaya Bostancı vd.,2020:92) Çanak çömlek motif özelliklerine bakıldığında kap üzerinde görülen bezeme sitilinde yer alan perdah bezeme Ege'de Neolitik dönemde uzun süre kullanılmıştır. Bu buluntu örneklerine rastlanılan yerlere; Çine-Tepecik, Edirne'nin Enez İlçesi'nde yer alan Hoca Çeşme 1 M.Ö 5500-5250, Liman Tepe VII ve Aktopraklık M.Ö 5500-5000 sayılabilir. (Çayır Büyükkulusoy, 2010: 148) Çine-Tepecik Geç Tunç Çağı Miken seramiklerinde görülen motif ve motiflerin Ege'de, Yunanistan, Kiklad ve Dodecanese Adaları, Doğu Akdeniz Bölgesi'nde ise, Kıbrıs ve Mısır'da yer alan yerleşimlerindeki Miken seramikleri ile benzer olduğu görülmüştür. (Günel & Kıyak,2022: 229)

Çine Tepecik Höyüğü'nde dışa yönelik kültürel etkileşime örnek olarak obsidyen ve Miken seramikleri kanıtlarken Anadolu içinde etkileşimini ise hem obsidyen hemde kaplarda görülen bezeme stilleri ile görmek mümkündür.

3.1.13 Şarhöyük

Şekil 52. Şarhöyük (H.G.M Küre)

Eskişehir İl Merkezi'nde yer alan höyük, Esentepe ve Gazipaşa Mahalleleri arasında kalmaktadır. Çevre Yolu Bulvarına yakın bir konumda bulunmaktadır. Şarhöyük'te M.Ö 3. Binyıl'dan başlayarak M.S 12. yüzyıla kadar uzanan kültür katmanları içermektedir. (Baştürk, 2018:43) Şarhöyük (Darylaion), İç Anadolu'yu Marmara Denizi'ne ve Ege kıyılarına diğer taraftan yine bölgeyi Akdeniz'e bağlama açısından önemli bir kavşak noktasında yer almaktadır. (Darga, 1994:481) Höyük bu yönüyle kilit bir rol üstlenmektedir. Şarhöyük kazılarında iki adet hilal biçimli pişmiş toprak ağırlık bulunmuştur. (Darga vd., 2003: 48) Bir kumaşın elde edilmesi için tezgahta dokunması sırasında gerekli olan araçlardan birisi olan tezgâh ağırlıklarının (Girengir, 2020:34) hilal biçimli olanları yaklaşık olarak M.Ö III.binden itibaren Akdeniz coğrafyasında bulunan İtalya, Yunanistan ve Anadolu'da kullanıldığı bilinmektedir. (Yılmaz, 2016:100) Şarhöyük kazıları sonucunda elde edilen filolojik ve arkeolojik malzeme Şarhöyük'ün bir Hitit şehri varlığını ortaya koymaktadır. (Darga vd., 2005:345) Şarhöyükte ele geçen hilal biçimli tezgah ağırlıklarının dağılımına bakıldığında Anadolu dışında Ege Adaları, Yunanistan gibi yerlerde görülmektedir. Anadolu'da duruma bakıldığında ise hilal biçimli tezgah ağırlıklarının ilk örnekleri Batı ve Orta Anadolu'da İlk Tunç Çağı'nda ortaya çıkmış Geç Tunç Çağı'nda da

kullanımları devam etmiştir. Büyük olasılıkla kültürel ilişkiler neticesinde Orta Anadolu'dan güneye doğru yayılarak Orta ve Geç Tunç Çağı'nda Kilikya'da kullanılmıştır. (Yılmaz, 2016:102)

Şarhöyük Sakarya Nehri'nin batısında Hitit ülkesinin batıya açıldığı kapısı durumunda dır. Buna ilave olarak Şarhöyük kazılarında çıkartılan eserler ile Anadolu içinde ve Anadolu dışında kültürel ilişkilere dair önemli veriler sunmaktadır.

3.1.14 Küllüoba

Şekil 53. Küllüoba Höyüğü (H.G.M Küre)

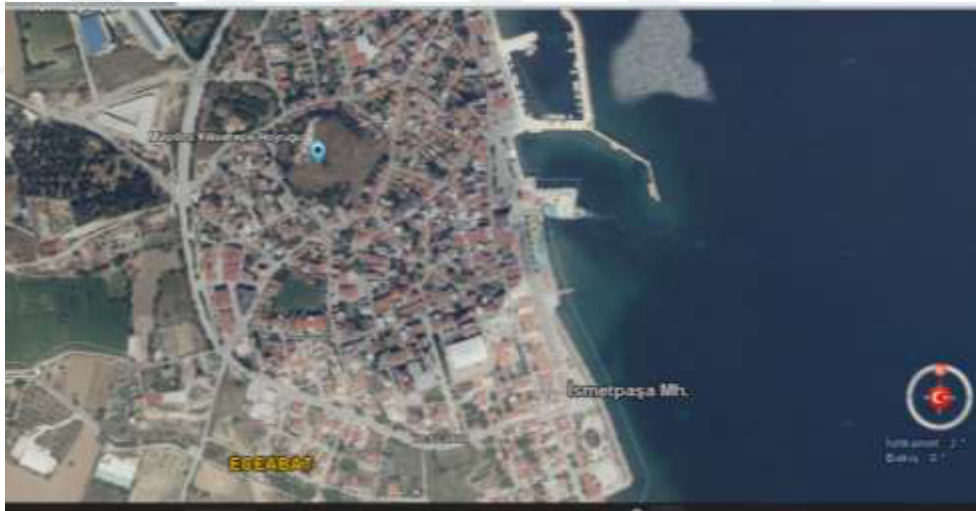
Orta Anadolu'nun batısında Eskişehir İli, Seyitgazi İlçesi yakınlarında yer alan Küllüoba Höyüğü'nde (Türkteki vd., 2021:105)Büyük Kervan Yolu üzerinde kalmaktadır. Küllüoba Höyüğü'nde İTÇ II'den İTÇ III'e geçiş süreci net bir şekilde görülebilmektedir. Höyükte ele geçirilen çarkta yapılmış yalın çanak çömlek ile Suriye Şisesi taklitleri ve ayak şeklinde mühürlerden Kilikya yönlü etkilerin olduğunu göstermektedir. (Efe,2004:22) Bunlara ilave olarak Küllüoba'da İTÇ I dönemi çanak çömleği içerisinde iç Batı Anadolu'nun güney kesiminde yoğun olarak görülen parlak siyah oluk bezemeli mallar ile karakterize olan Beycesultan İTÇ I kültürü etkilerinin görüldüğünü söylemek mümkündür. (Türkteki vd.,2021:111)

Küllüoba kazıları sonuçlarına göre değerlendirme yapıldığında Geç İTÇ II döneminden itibaren özellikle Suriye-Kilikya bölgeleri ile Kuzey Ege arasında, Konya Ovası, iç kuzeybatı Anadolu ve dolayısıyla Eskişehir ve İznik/İnegöl Ovaları vasıtasıyla

yoğun bir ticari ilişkinin başladığı görülür. Küllüoba' da Büyük Kervan Yolu olarak adlandırılan bu ana ulaşım ağının üzerinde yer alırken bu ana ulaşım yolu üzerinde, ilk defa ortak İTÇ III kültür özelliklerinin şekillenmeye başladığından bahsedilebilir. (Efe & Ay-Efe, 2001:54) Höyükteki yerleşim hakkında ise İlk Tunç Çağı II Dönemi'nde höyüğün doğu kesiminde yapılan çalışmalar sonucunda Aşağı ve Yukarı Yerleşme anlayışına uygun olarak yerleşildiği anlaşılmıştır. Yukarı yerleşmenin etrafı çevre duvarı ile çevrilidir. Anadolu yerleşim planına uygun şekilde uzun evlerin avlulara açıldığı bir görünüm sergilerken çevre duvarı anıtsal değildir. Çevre duvarının çok sayıda girişe sahip olması savunma amacından çok, aşağı ve yukarı yerleşimin ayrımına yönelik olarak inşa edilmiş olabileceğini akla getirmektedir. (Türkteki vd., 2021:111)

Küllüoba Höyüğü Mezopotamya'dan başlayarak İznik-İnegöl Ovaları üzerinden Troya'ya uzanan önemli bir ticaret yolu güzergahında bulunması nedeniyle önem arz etmektedir.

3.1.15 Maydos Kilisetepe Höyüğü

Şekil 54. Maydos Kilise Tepe Höyüğü (H.G.M Küre)

Maydos Kilisetepe Höyüğü Çanakkale İli, Eceabat İlçesi, Kemalpaşa Mahallesi'nin merkezinde bulunmakta, Çanakkale Boğazı'na ise yaklaşık 200 m mesafededir. (Başaran Mutlu, 2019:1) Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde D3.4 açmasının Son Tunç Çağı'nın ikinci evresine denk gelen tabakasında höyüğün önemli bir ticaret rotası olduğunu gösteren taş bir kapak bulunmuştur. Minos tipli bir kapak olan bu

buluntu sayesinde Çanakkale Boğazı içinde ilk defa Minos kültürüne ait bir buluntu bulunmuştur.(Sazcı, 2015: 321) Höyük M.Ö 2.bin yıl boyunca mimari ve seramik özellikleri bakımından Kuzeybatı Anadolu özelliklerinin ön planda olduğu bir karaktere sahipken aynı süreçte farklı kültür bölgeleri ile kurulan ilişkiler sonucunda yerleşme de farklı kültür öğeleri de görülmektedir. (Başaran Mutlu & Bamyacı, 2020:67) Bu durum Maydos Kilisetepe Höyüğü'nün batı kısmı örnek olarak gösterilebilir. Burada Balkan kökenli seramikler ve buluntuların oldukça fazla bulunmuştur. Buna ilaveten höyükte bulunan bir ev Balkan kökenli motiflerle süslenmiştir. Höyükteki yerleşme durumuna bakıldığında cazip olmayan batı kısmının Balkan kökenli insanlar tarafından iskan edilirken, yerleşmenin merkezinde ve denize bakan bölümünde ise yerel insanların ikamet ettiği düşüncesini akla getirmektedir. (Sazcı vd., 2022:233) Maydos M.Ö. 3. binyıl sonu ile M.Ö. 2. binyıl başına kadar Batı Anadolu etkisindeki kalan bir yerleşimken, M.Ö. 2. binyılın ortalarına kadar ise kuzeyli kültürlerin etkisiyle beraber geniş iletişim ve ticaret ağı içinde olması sebebiyle değişim başlar.(Başaran Mutlu, 2019:8)

.Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde Minos tipi kapağın bulunması höyüğün uzak mesafe ticaretine dair ipucu sunmaktadır. Bunun yanında höyükte yapılan kazılarda farklı kökenden insanların yaşadığına dair kanıtlar sunması açısından önemlidir.

3.1.16 Çeşme-Bağlararası Höyüğü

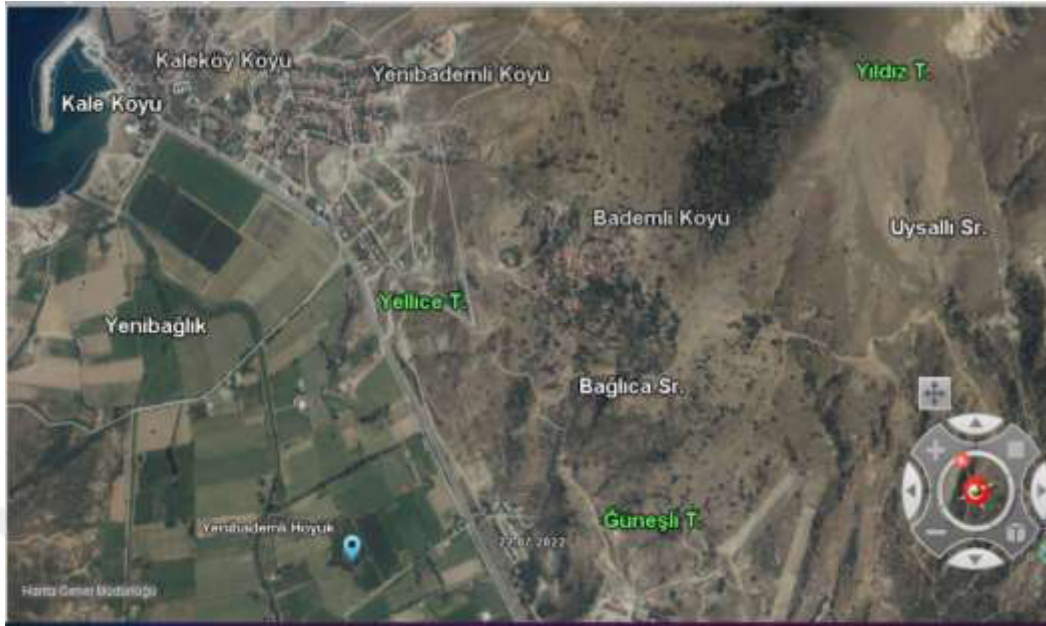
Şekil 55. Çeşme-Bağlararası Höyüğü (H.G.M Küre)

İzmir ili, Çeşme İlçesi, Musalla Mahallesi, 1036 Sokak üzerinde yer alan Bağlararası Höyüğü, 2001 yılında, inşaat çalışması sırasında keşfedilmiştir. Höyük

Tunç Çağı merkezidir. (Şahoğlu vd., 2018:372) Kazı çalışmalarının sonucunda Çeşme-Bağlararası Höyüğü'nün Tunç Çağı'nda önemli bir liman kenti olduğu ve özellikle Girit-Minos kültürü etkinliğinde M.Ö 2.binyılda gerçekleşen deniz ticareti içerisinde önemli bir liman görevi gördüğü ortaya çıkmaya başlamıştır. (Şahoğlu vd.,2012:490) Bu etkinliğin örneği olarak höyüğün CB1 tabakasında çukur içinde çok sayıda ithal Minos ve Minoslaşmış seramik örneklerinin bulunması ile açıklanabilir.(Şahoğlu vd.,2020:359) Höyüğün yerleşim tarihi hakkında M.Ö 3.Binyılın ortalarından, M.Ö 2.Binyılın ikinci yarısına kadar geniş bir zaman diliminde iskan edildiği anlaşılmıştır. (Şahoğlu vd.,2018:372) Bağlararası'nda ithal seramik örnekleri ilk defa CB 2b evresinde ele geçmiştir. Ele geçen seramikler Minos stilinde, Kiklad Adaları kökenlidir. Bağlararası'nın 1.Tabakası'nda çağdaş olan Geç Minos IA dönemiyle bu seramik örnekleri en yüksek sayıya ulaşmıştır. Çeşme Bağlararası ÇB 2b evresinde bulunan yerel seramik örneklerinin ise, Batı Anadolu'nun sahil kesimindeki diğer yerleşim alanlarından iyi tanınan devetüyü /kırmızı astarlı seramik örnekleri olduğu görülmektedir. (Şahoğlu vd., 2018:373) Bağlararası Höyüğü'nde yerleşimdeki diğer fırınlardan farklı bir fırın bulunmuştur. Yemek pişirmeden ziyade seramik fırını olabileceğini akla getirmektedir. Bu fırın örneklerine bölgede; Liman Tepe ve Miletus'un GTÇ tabakalarında ve Kocabaş Tepe'nin OTÇ tabakalarında açığa çıkartılmıştır. Bu tip fırınlar özellikle Girit-Minos etkinliğinin görüldüğü yerleşimlerde bulunmuştur.(Şahoğlu vd.,2020:365) Çeşme-Bağlararası'nda arkeolojik bulguların değerlendirilmesinin ilk sonuçlarına göre Çeşme-Bağlararası Ege'nin en iyi doğal liman şartlarına sahip olmasına rağmen, M.Ö 3.Binyılın ortalarında yerel özellikler ön plana çıkarken deniz aşırı bağlantısı az olan bir topluluğun yaşadığı anlaşılmaktadır. M.Ö 2.Binyıl'ın ikinci çeyreğinde ise Bağlararası Girit-Minos kültürünün ağırlığında gerçekleştirilen Ege deniz ticareti için önemli bir liman kenti olarak karşımıza çıkmaktadır. (Şahoğlu vd.,2018:378)

Bir liman kenti olan Çeşme-Bağlararası M.Ö 3.binyılın ortalarından itibaren iskan edilmiş özellikle Girit-Minos kültürü etkinliğinde gerçekleşen ticarete önemli bir liman vazifesi görmüştür. Yerleşmede açığa çıkartılan fırın Girit-Minos etkinliğini gösterirken benzer fırınların bölgede başka yerleşimlerde de bulunması Girit-Minos etkinliğinin diğer yerleşimlerdeki etkisini göstermektedir.

3.1.17 Gökçeada-Yenibademli Höyük Kazısı

Şekil 56. Gökçeada Yeni Bademli Höyüğü (H.G.M Küre)

Gökçe Ada'da yer alan Yeni Bademli Höyük, Gökçe Ada merkezden yaklaşık 2,5 km mesafede olup Kaleköy'e doğru giden Yalı Caddesi'nin 400 metre batısında kalmaktadır. Büyükdere vadisinin alüvyonlu tarım arazisinde kalan höyük doğu-batı yönünde 120 m ve kuzey-güney yönünde 130 m büyüklüğündedir. (Hüryılmaz, 2007:86) Höyükte ortaya çıkartılan çanak çömleklerin benzerlerine Bursa, Orhangazi İlçesi'nde yer alan Hacılartepe'de David French'in yaptığı yüzey araştırmalarında toplanan ip delikli ve ip deliksiz tutamaklı çanak örnekleri (French, 1967:72 , Fig. 9: 20, 21) Yenibademli'nin Tip-III ana tipi grubunda yer alan Tip-III b ve Tip-III e1 alt tip (Ayvazoğlu,2018:451) örnekleri ile karşılaştırıldığında ayrıntılarda farklılıklar barındırmasına rağmen ortak özellikler barındırmaktadır. (Ayvazoğlu,2018:119) Bursa'da David French tarafından malzeme toplanan Çayırköy Höyüğü düz basit ağız kenarına sahip ve dirsekli çanak örneğine Yenibademli Tip-XVII b'de yer alan S profilili (Ayvazoğlu,2018:462) çanak Çayırköy Höyüğü malzemesi ile karşılaştırdığımızda ağız profili bakımından benzeşmektedir. (Ayvazoğlu,2018:121) Yenibademli'de bulunan malzemelerden yine Üyücek-İznik Höyüğü'nde toplanan (French, 1967:82, Fig. 19:6) içe çekik ağız kenarına sahip ve keskin dirsek yapan çanak Yenibademli Tip-XIII örneklerinden bazıları (Ayvazoğlu,2018:458 Tip-XIII a2,Tip-XIII a3) ile ağız profili yönünden karşılaştırma imkanı sunmaktadır.

Mikenler'in, pişmiş kilden yapılmış tabletleri, arşivlerde yer almaktadır. Günümüze ulaşan bu arşiv bilgilerine göre Mikenler Anadolu'ya yaklaşık M.Ö 1600 yıllarında gelmiş oldukları kabul edildiğinde (Çakır, 2011:8) Bu buluntulardan hareketle Yeni Bademli yerleşimcilerinin çevresi ile bir kültürel ilişki içinde olduklarına işaret etmektedir. İTÇ'de hammadde ihtiyacına bağlı olarak gelişen ticari ilişkiler sonucunda kültür bölgeleri arasında etkileşimler olmuştur. Bu etkileşimler sonucu yerleşimlerde sosyo kültürel ve siyasi yapılanmalara bağlı olarak iç dinamiklerin etkisiyle yerel yönetimlerin oluşumuna neden olmuştur. Yenibademli yerleşmesinde siyasi otorite göstergesi anıtsal yapıya rastlanmamıştır. Bu durum yerel yöneticinin olmadığı anlamına gelmemekte sosyal ve ekonomik statüsünün mimariye yansıtılmaması ile açıklanabilmektedir. Bu dönemde Troai I, mavi Poliochni ve Yenibademli'nin sur ile koruma altına alınmaya başlamış olması, merkezi yerleşmelerde kolektif işçilik gerektiren ve bu çalışmayı yönetecek bir yöneticinin yani "Bey" olarak tanımlanan bir bireyin varlığını akla getirmektedir.(Hüryılmaz, 2006:37,38) Yenibademli'de kentleşme yolunda ilk adım M.Ö 3.bin yıl başlarında atılmıştır.Daha sonra etrafı savunma duvarları ile çevrelenmiştir. (Hüryılmaz, 2007: 87)

Gökçe Ada'da yer alan Yeni Bademli Höyük'te ele geçen Miken seramikleri Yeni Bademli Höyüğü'nün yaklaşık olarak M.Ö 1600'lü yıllarda Mikenler ile olan ilişkisini kanıtlamaktadır.Yeni Bademli'de kentleşmeye doğru giden süreci görebilmek mümkündür. Ayrıca çanak çömlek buluntularındaki motif ve formlardan Bursa'da yer alan birçok höyükle benzerliklere sahip olması kültürel ilişkinin yönünü de göstermesi açısından önemlidir.

3.1.18 Smyrna Eski İzmir (Bayraklı) Kazısı

Şekil 57. Smyrna Eski İzmir (Bayraklı) Kazısı (H.G.M Küre)

Höyük; İzmir İli, Bayraklı İlçesi'nde yer almaktadır. Bayraklı Höyüğü İzmir Körfezi'ne yaklaşık 700 m mesafede dir. (Ertüzün & Akar Tanrıver, 2017:518) Smyrna yerleşiminin 2. binyıl tabakalarında açıkısı el yapımı gri ve siyah tonlarında el yapımı mutfak kapları ele geçmiştir.Bunlardan özellikle ağız kenarından başlayarak gri veya siyah tonlarında açıkısı el yapımı mutfak kapları da bu mallara eşlik eder. Bunların arasında özellikle el yapımı kaplarda ağız kenarının hemen altında uçları aşağıya doğru bakan hilal biçimli tutamaklar ön plana çıkmaktadır. (Tanrıver vd., 2022:497). Bayraklı Höyüğü 2.bin yıl tabakasinda ele geçirilen malzemelerin parelelllerine Troya V, (Blegen vd. 1951:Fig. 243; 32.22 ile (Fig.36.867), (Beycesultan,(Lloyd-Mellaart 1965:88 Fig:12) Eskişehir, Demircihöyük (Seeher,1987: Taf.52 Fig:12,13) Küllüoba yerleşiminin IID evresinde İTÇ III (Efe&Türkteki, 2005:130 Fig.9b.13) tabakasinda rastlanmıştır.

Hilal biçimli yada at nalı tutamaklı kapların Marmara Bölgesi'nde Çanakkale'de Troya, Ege Bölgesi'nde İzmir Smyrna ve Denizli'de Beycesultan Höyüğü'nde bulunurken İç Anadolu'da Eskişehir'de Demircihöyük ve Küllüoba'da görülmesi bu kap formunun geniş bir yayılım alanına sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.19 Ekşi Höyük Kazısı

Şekil 58. Ekşi Höyük (H.G.M Küre)

Denizli İli, Çal İlçesi, Çivril Ovası'nın güneyinde Çal ilçe merkezinin doğusunda yer alır. Höyüğün kuzeyinden Büyük Menderes Irmağı geçmektedir. (İlhan vd., 2020:662) Burada bulunan çanak çömlek malzemesini Anadolu'daki diğer yerleşimlerle karşılaştırma yapıldığında Ekşi Höyükte ele geçen dikine ip delikli tutamakların (Dedeoğlu vd.,2019:7 Fig.14:7-9) benzerlerine Havran-İnboğazı Vadisi'nde prehistorik bir mağara olan Andık Mağarası'nda kısa tünel kulp şeklinde olanı (Yalçıklı,2023:37 Fig. 13.1-6) bulunmuştur. Yukarı Menderes Havzası'nda M.Ö 7.binin ilk yarısından itibaren başlayan yerleşimler olduğu yüzey araştırmaları haricinde Ekşi Höyük kazı çalışması ile ortaya konulmuştur. Ekşi Höyük'te yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkartılan arkeolojik verilerin değerlendirilmesi ile Göller Bölgesi başta olmak üzere bu bölge dışında Kıyı Ege ve kısmen Orta Anadolu ile ilişkilere dair kanıtlar sunmaktadır. (Dedeoğlu vd.,2019:9).

Ekşi Höyük kazılarının değerlendirilmesinde çevresi ile ilişkili olduğu diğer bölgelerle etkileşime dair veriler sunması açısından önemlidir.

3.1.20 Bademgediği Tepe Kazısı

krem renkli seramiklerin Milet'te bulunan benzerleri de M.Ö. 14. yüzyıl tabakasında bulunmuştur. (Meriç vd., 2005:141)

İzmir bölgesinde yer alan Bademgediği Yunanistan ve Ege Adaları ile ilişkili seramikleri bulunması Bademgediği Tepe'nin Anadolu dışında kültürel ilişkisini açık kanıtlamaktadır. Ayrıca Balkanlar'la ilişkilere dair örneklerinde görüldüğü Bademgediği Tepe geniş bir yelpaze de hem Anadolu içi hemde Anadolu dışında kültürel etkileşimde olmuş olduğu söylenebilir.

3.1.21 Kanlıgeçit Höyüğü

Şekil 60. Kanlıgeçit Höyüğü (H.G.M Küre)

Kanlıgeçit, Kırklareli İl merkezinin güneyinde, Asilbey Köyü'ne giden yolun takribi olarak 250 m batısında, Haydardere yatağı ile Kırklareli - Babaeski demiryolunun iki yanında bulunmaktadır. (Arı vd.,2010:230) Kanlıgeçit M.Ö 3.binyılın başında diğer Trakya yerleşimleri benzeri ahşap mimarisi olan ve Bulgaristan Ezero kültürüyle ilişkili bir yerleşim olarak kurulmuştur. İTÇ II sonlarına doğru ise Anadolu kent modeline uygun kuleli anıtsal bir giriş kapısı olan ve surla çevrelenmiş iç kale ve taş temelli megaron yapılarıyla yeniden şekillenmiştir.(Özdoğan,2016:XIV) Mimari kalıntı olarak ise Kanlıgeçit 2.tabakada dört megaron açığa çıkartılmıştır. Megaron üç yenileme evresine sahiptir.2A evresi, Anadolu etkisindeki megaron geleneği görülmektedir. Kanlıgeçit 2.tabakada yerleşme, “iç kale” ve “aşağı şehir” olarak iki farklı bölüme ayrılmıştır.(Arı vd.,2010:230) İç kale görüntüsü taşıyan yerleşimdeki

“megaron” planlı yapılar ve buluntuları Kuzeybatı Anadolu ile yakın benzerliğe sahiptir.(Özdoğan, 2016:22) Kazı çalışmalarında ele geçirilen küçük buluntulardan figürinleri diğer yerleşimlerle karşılaştırma yapıldığında İzmir, Bakla tepe V. tabakada ayakta durur vaziyette figürin bulunmuştur. (Erkanal & Şahoğlu, 2012b:93) Batı Anadolu’nun kıyı şeridinde Kalkolitik dönemde bir benzeri olmayan figürinin Anadolu’da görülmesi ise İTÇ’ de başlar. Bu tip figürinler, daha çok İç Batı Anadolu ile Kuzey Batı Anadolu’da karşılaşılmaktadır.Yakın benzerlerine ise Trakya’da Kanlıgeçit, İç Batı Anadolu’da, Afyon Çıkırık Höyük ile Demircihöyük’te bulunmaktadır.(Eroğlu, 2014:111)

Kanlıgeçit M.Ö 3.bin başlarında Balkan etkisinde bulunurken yerleşimde İTÇ 2 sonlarına doğru mimari de görülen değişim ile Anadolu etkileri görülmeye başlamaktadır. Bakla Tepe’de Kalkolitik Çağ’da ele geçirilen figürin İTÇ’de yayılım göstererek Kanlıgeçit’te benzerine ulaşılması kültürel ilişkilere örnek olarak gösterilebilir.

3.1.22 Beycesultan Höyüğü

Şekil 61. Beycesultan Höyüğü (H.G.M Küre)

Beycesultan Höyüğü, Denizli İli, Çivril İlçesi, Menteşe Köyü yakınlarında yer almaktadır. (Oral, 2020:2078).Batı Anadolu’daki yerleşimlerde karşılaşılan ve kabın profil yapan kısmından bağlanarak ağız kenarı üzerinde yükselen ve yine gövdenin profil yapan yerine bağlanan yuvarlak kesitli, sepet kulplu ağız kenarı dışa

kalınlaştırılmış gövdesinde yivler olan kap örnekleri M.Ö 2.bin boyunca görülür. (Mangaloğlu-Votruba, 2012:78) Benzerlerine ise Troya (Blegen vd. 1953, Fig. 425; 5-14.) İznik'te Çardak (French 1967:69, Fig. 6.42,) Köprühisar (French 1967:78, Fig. 15.2) Okuf (French 1967:79, Fig. 16.29) İzmir bölgesinde ise Panaztepe'de bulunmuştur. (Günel, 1999: lev.141-142)

Mimari açıdan bakıldığında ise Beycesultan, Güneybatı Anadolu'da model olacak bir yerleşmedir. V. tabakada ortaya çıkarılan anıtsal saray yapısı bir yandan Minos özellikleri gösterirken diğer bir yandan da Orta Anadolu özelliklerini yansıtmaktadır.(Sarı,2012:135).Çanak çömlek özellikleri birçok yerleşimle benzeşen Beycesultan Höyüğü mimari bakımdan Minos etkisi göstermesi hem Anadolu içi hem Anadolu dışı etkileşimine örnek olarak gösterilebilir. Beycesultan Höyüğü çanak çömlek örnekleri benzerlerine Bursa ilçelerinde yapılan arkeolojik araştırmalarda bulunmuş olması geniş bir ticari etkileşimi veya daha farklı bir etkileşimin etkisi olarak görülebilir.

3.1.23 Uğurlu Zeytinli Höyük

Şekil 62. Uğurlu Zeytinli Höyük (H.G.M Küre)

Uğurlu- Zeytinli Höyük Çanakkale İli, Gökçeada, Uğurlu Köyü yakınlarında yer almaktadır. (Gürçal & Erdoğan,2020, 46) Uğurlu-Zeytinlik Höyüğü en erken VI. kültür katı M.Ö. 6800-6600 yılları arası Ege adalarında Girit Adasındaki Knossos yerleşmesi

ile Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ dönemini veren tek yerleşimdir. (Erdoğan & Yücel, 2022: 375) Höyüğün O6 plan karesinde Kalkolitik Çağa tarihlendirilen bir yapı bulunmuştur. “Bina 4” olarak adlandırılan yapının giriş kısmında ve tahribata uğrayan kesimlerinde bulunan çanak çömlekler Batı Anadolu’da M.Ö 5200 4500 yıllarına tarihlleme yapılan Kumtepe IA-Beşik Sivritepe Kalkolitik Çağ kültürü ile ilişkili (Erdoğan, 2015:168) olduğu söylenebilir.

Höyüğün V.tabakasında bulunan çanaklar el yapımı “ S” profilli olup kulpları dikey tüp şeklinde yerleştirilmiştir.(Erdoğan,2011:50 Fig.12.6) benzerlerine ise Ulucak Höyük çanak çömleğin tipolojik sıralamada V. tabakanın erken evresi yani Vc-e (Çevik & Vuruşkan,2020:102 Fig.7.d,b) V.tabaka geç evresi olan Va/b de bulunmuştur.(Çevik & Vuruşkan,2020:105 Fig.11.a,b) Denizli’de bulunan Ekşi Höyük 4a tabakasında dikine ip delikli tutamaklar bulunmaktadır.(Dedeoğlu vd.,2019:7 Fig.14:7-9)

Gökçe Ada üzerinde bulunan Uğurlu yerleşiminde Balkan kökenli figürinler ile benzer figürinlerin bulunması Balkanlarla olabilecek ilişkilere dair fikir verirken çanak çömlek buluntuları yakın konumda bulunan ve Batı Anadolu’da M.Ö 5200 4500 yıllarına tarihlenen Kumtepe IA-Beşik Sivritepe Kalkolitik Çağ kültürü ile ilişkilere dair ipuçları sunmaktadır.Höyük ada üzerinde bulunmasına rağmen Anadolu’da birçok yerleşimle benzer kap formlarına sahiptir.

3.1.24 Seyit Ömer Höyüğü

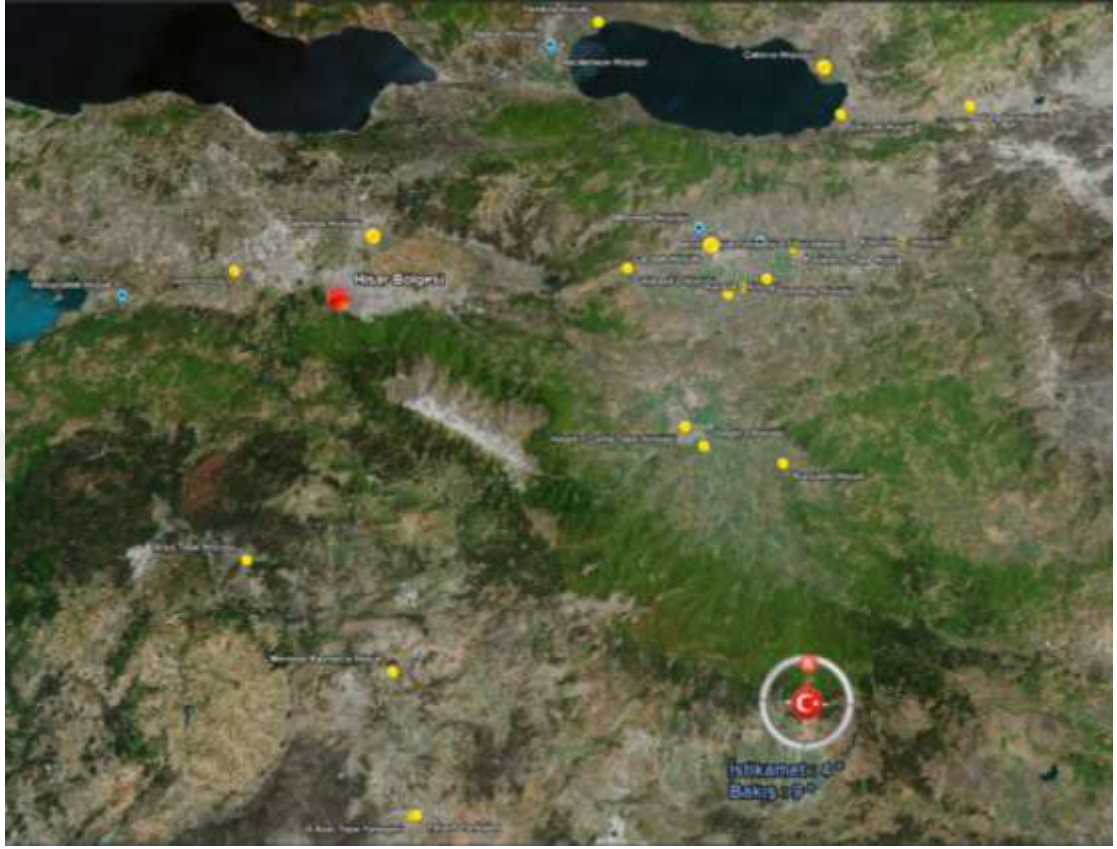

Şekil 63. Seyitömer Höyüğü (H.G.M Küre)

Kütahya il merkezinin 26 km. kuzeybatısında, bulunan Seyitömer Höyüğü, eski Seyitömer Kasabası'nda bulunan Çelikler Seyitömer Elektrik Üretim A.Ş. rezerv sahasında kalmaktadır. (Bilgen;2014:196)Seyitömer Höyüğü Kilikya ile Troya arasındaki kara bağlantısının kilit noktasında yer almaktadır. Seyitömer Höyüğü Batı Anadolu'nun kuzeybatı kısmında bulunması, konum ve ilişki bağlarından ötürü kara yolu ile gerçekleştirilen muhtemel ticari faaliyetlerin güzergâhı üzerindeki bulunan önemli bir merkezdir. (Kuru, 2016:142)Seyitömer Höyüğü IV.Tabakası Orta Tunç Çağına denk gelir. Orta Tunç Çağı C evresinde höyük güçlü bir sur duvarı ile çevrelenmiş olduğu görülmüştür. Bu evredeki buluntular; çömlekler, testiler, çanaklar, ağırşaklar, tezgâh ağırlıkları, bronz baltalar, bronz iğneler, kurşun figürin ve mühürler yer almaktadır.

Ele geçen buluntulardan Seyitömer Höyüğü ile Orta Anadolu ve Mezopotamya arasındaki ticari ilişkileri gösteren önemli eserler arasında yer almaktadır. (Bilgen, 2014:197).Seyitömer Höyüğü Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen ticaretin önemli bir kilit noktasında dır. Bu ticaretin göstergesi höyük buluntularına da yansımıştır.

SONUÇ

Şekil 64. Hisar Bölgesi, Kazısı Yapılmış Höyükler ve Yüzey Araştırmalarında Tespit Edilen Höyükler (H.G.M Küre)

Neolitik olarak tanımlanan çiftçiliğe dayalı yaşam ilk olarak Güneydoğu Anadolu’da gelişmeye başlamıştır. 8. bin yılın sonlarında diğer bölgelere doğru yayılım göstermiştir. Neolitik yaşam biçiminin Marmara Bölgesi civarına ulaşması ise M.Ö 6600 yıllarında olmuştur. (Özdoğan; 2018:9) Marmara Bölgesi’nin doğu kesiminde yer alan Bursa’da; Ilıpınar, Aktopraklık, Menteşe, Barçın ve Hacılartepi olmak üzere beş yerleşim alanında bilimsel kazı çalışması yapılmıştır. Bu yerleşmelerdeki kazılardan elde edilen bulgulardan da anlaşılacağı üzere Bursa ve çevresinin; Çanakkale, İzmir, Aydın, Denizli, Eskişehir, Kütahya, Yalova, Kocaeli, İstanbul ve Kırıkkale’de yer alan yerleşimlerle Neolitik Dönem’den başlayarak Tunç Çağ’ları boyunca da kültürel etkileşimde olduğu arkeolojik materyaller ile kanıtlanmaktadır. Bursa’da yer alan

yerleşimlerin uzak ve yakın illerdeki yerleşimlerle olan bu etkileşim izlerini Anadolu dışında Balkanlar'da da görmek mümkündür.

Bursa'nın da içinde olduğu bölgeye daha geniş bir açıdan bakıldığında Kuzeybatı Anadolu, Anadolu'nun kesintisiz iskâna uğrayan nadir yerlerinden olduğu gibi Paleolitik Çağ'da başlayan yerleşme hareketi Mezolitik ve Neolitik Çağ'da gelişerek sürmüştür. Kalkolitik ve Tunç Çağ'ında ise şehirleşme süreçlerini yaşayan bölge, Anadolu'nun yerleşmeye uygun yerlerinden olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bölgede Kalkolitik ve Tunç Çağ'ında ise yerleşme sayılarında yoğun bir artış görülür. (Ünsal,2020:306) Bu artışa örnek olarak Batı Anadolu'da, Eskişehir ile Antalya illerinin batısında kalan bölgede yapılan yüzey araştırmalarında M.Ö. 2. bin yıla tarihlenen 340 yerleşim tespit edilmesi (Zangger & Mutlu, 2016:1043) örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca bu sayıda yerleşim sayısının varlığı yoğun kültürel ilişkilere somut örnektir. M.Ö 2. binyılın başından itibaren Batı Anadolu'da kentleşmenin bir göstergesi olan yönetici sınıfa dair krallık, beylik olarak nitelendirilebilecek siyasi bir örgütlenmenin varlığı Hitit metinlerinden anlaşılmaktadır.(Akarsu, 2014: 211).Eskişehir'de bulunan Şarhöyük bir Hitit şehridir. Hititler'in Batı Anadolu ile temas halinde olduklarına ise Hitit ya da Hitit etkili bronz heykelciklerine Batı Anadolu'da Kadıkalesi, Troya, Efes ve Ahurhisar'da bulunmuş olması (Kıvrak,2019:106) İstanbul Küçükçekmece Bathonea kazılarında Hitit eserinin bulunmuş olması bu etkileşime dair ipuçları sunmaktadır. Anadolu'da Kültürel ilişkilerin gelişmesinde bir diğer unsur da Assur'lu tüccarlar sayesinde. Assur'lu tüccarlar uzak ülkelerle ticaret yaparken bunun yanında oluşturdukları ticaret yolları ve mal aktarım merkezleri sayesinde Anadolu'nun iç kısımlarına malların ulaşmasını organize etmekteydiler. (Brandau& Schickert, 2021:15)

Geç İTÇ II döneminde Suriye-Kilikya bölgeleri ile Kuzey Ege arasında, Konya Ovası, iç kuzeybatı Anadolu ve dolayısıyla Eskişehir ve İznik/İnegöl Ovaları üzerinden yoğun bir ticari ilişki ağı görülür. Bu ticari rota üzerinde bulunan Bursa ise İznik / İnegöl üzerinden Balıkesir ile Troya'ya ulaşan yolun ara istasyonu gibi dururken diğer yandan Balıkesir-Bursa-Kocaeli ve İstanbul olarak devam eden bir ulaşım aksının da güzergahı üzerinde kalmaktadır. Yukarı Sakarya Ovası'nın batı kesiminde yer alan Küllüoba Kilikya üzerinden gelen doğu etkilerine dair İTÇ II'den (M.Ö 2700-2400) itibaren yerleşmelerin sosyo-politik yapısında görülen değişiklikler konusunda ipuçları

sunmaktadır. Yerleşme bu dönemde aşağı şehir ve yukarı şehirden oluşmaktadır. Ancak aşağı şehrin çevresinde savunma göstergesi olan sur hakkında somut veri bulunmaz. (Efe,2004:21)

Arkeolojik Veriler Işığında Bursa Kentinin Kuruluşunun Araştırılması tez çalışması kapsamında antik kaynaklar açısından Bursa'nın kuruluşu irdelendiğinde; Strabon Bursa'nın kurucusu olarak kenti Lidya Kralı Kroisos'a karşı savaşan Prusias'ı göstermektedir. Oysa I Prusias M. Ö 230/229 Bithynia Krallığı'nın başına geçmiştir Kroisos ise M. Ö. 560-547/46 tarihleri arasında Lidya Kralıdır. Her iki kral arasında 300 yıl kadar büyük bir zamansal fark bulunmaktadır. Strabon'un bu açıklaması kesin bir delile dayanmaksızın başka bir kaynağa dayanarak aktarmış olabilir. Bursa'nın kuruluşu hakkında Genç Plinus'a göre Bursa şehrinin adı I. Prusias'tan geldiğini ifade ederken Hannibal'ın M.Ö 188'de Bithynialı I. Prusias'a sığındığını; burada Antik bir Yunan kenti olan Odrys (Nilüfer) Çayı ile Olympos Mysios (Uludağ) arasında olduğu kabul edilen Atussa şehrini ele geçirerek Hannibal'ın önerisi doğrultusunda Prusa adında yeni bir kent kurulduğunu ifade eder. Ancak yıkılan Atussa şehrinin yeri ve detayı hakkında herhangi bir bilgi vermez. Yaşlı Plinus ise Prusias'tan bahsetmeksizin Hannibal tarafından kurulduğunu belirtir. Bu kaynaklar kentin kurucusu olarak kabul ettikleri şahsiyetler hakkında genel bir bilgi verirken, kentin kuruluşuna dair açıklayıcı bir bilgi sunmaz; ayrıca kentin uzak geçmişi hakkında da kesin bir bilgi vermezler.

Bursa, diğer Bithynia şehirleri arasında çok az bilgi edinilen bir şehirdir. Bu bilgi kıtlığının nedenleri arasında kentin bir liman kenti olmaması sayılabilir. (Şahin, 2021:41) Bir diğer neden olarak da Bursa'nın deniz, göl ve akarsu açısından zengin; ancak bu zenginliklere uzak konumda olması dezavantaja dönüşerek tarih sahnesinde komşularına göre daha önemsiz bir rol oynamasına, kendini ön plana çıkartamamış olması sayılabilir. (Can, 2023:253) Kısaca yazılı kaynaklar kral veya ünlü bir komutanla şehrin kuruluşunu ilişkilendirirken ayrıntı vermemektedir. Kentin kuruluşu yüzeysel bilgi ile sınırlı kalırken kentin uzak geçmişine dair herhangi bir bilgi de bulunmamaktadır.

Bursa'nın kuruluşuna arkeolojik açıdan bakıldığında ise Bursa Müze Müdürlüğü'nün Osmangazi İlçesi, Kavaklı Mahallesi, 5370 ada, 18-19-20-22 ve 23 Parsellerde yapmış olduğu kazıda İlk Tunç Çağı'na ait hilal biçimli tutamağa sahip

çömleğin benzerlerine; Eskişehir Demircihöyük, Çanakkale, Troya, Denizli Beycesultan, Eskişehir Küllüoba, İzmir Smyrna ve Yalova Göztepe gibi geniş bir alanda bulunmuştur. Osmangazi İlçesi, Mollagürani Mah., Hisar Arkeopark Kazısı'nda 5009 ada, 1-26 Parsellerde M. Ö 1.bin yıla ait çömlek bulunması kentin kuruluş tarihini geriye götüren bir diğer buluntudur. Hisar Bölgesi'nde yapılan arkeolojik kazılarda İTÇ ve M.Ö 1.bin yıla ait eserlerin ortaya çıkartılması kentin kuruluşunu yazılı kaynaklarda sunulan bilgilerden daha geriye götürmektedir. Bursa kentinin kuruluşuna yüzey araştırmaları açısından bakıldığında David French'in yapmış olduğu yüzey araştırmalarında Bursa'da Fikirtepe Kültürü'nden başlamak üzere Geç Tunç Çağı sonuna kadar kesintisiz bir kronolojiyi (French,1967: 67) görebilmek mümkündür. Gökçe Ada'da bulunan Yeni Bademli Höyük malzemeleri ile İTÇ 3'e tarihlenen Çayırköy Höyüğü malzemeleri benzerlikler içermektedir. Bursa şehir merkezine yakın konumda bulunan bir höyüğün Kuzey Ege'de Yeni Bademli Höyük ile kültürel etkileşimin boyutunu göstermesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bursa merkeze yakın konumda olan ve İTÇ 2'ye tarihlenen bir başka höyük ise Demirtaş Höyüğü'dür.

M.Ö 3.bin yılın 2.yarısında Anadolu'da kentlerin ortaya çıkışı olarak kabul edilmektedir. İlk Tunç Çağı'na bakıldığında Batı Anadolu'da, nüfus daha önce hiç görülmediği oranda artmıştır. Güçlü bir kentleşme eğilimi ortaya çıkmış ve köylerden kentlere göçler başlarken metropol denilebilecek merkezler ortaya çıkmıştır. Kentlerin etrafı güçlü savunma duvarlarıyla çevrelenmiştir. (Akarsu, 2013:1) İTÇ I'de çanak çömlekte kültür gruplarının ortaya çıkması sonrası bu kültürel gelişim devam etmiş İTÇ II'de şehirler ve şehir devletlerinin görülmeye başlamıştır. Anadolu'da başlayan kent oluşum ve gelişme süreçlerinden Bursa'nın etkilenmemesi düşünülemez ayrıca kent olmanın bir şartı olan uzak mesafe ticaret rotası üzerinde olması kent olma koşulunu da sağlamaktadır. Hisar Bölgesi'nin coğrafi olarak kent olma elverişliliğine bakıldığında, Bursa Ovası'na hakim bir noktada bulunmaktadır. Kent ihtiyacı için zorunlu olan su kaynağı ise Hisar Bölgesi'nin güneyinde günümüzde Pınarbaşı olarak adlandırılan bölgede akmaktadır. Bir diğer su kaynağı Cilimboz Deresi ise Hisar Bölgesi'nin batısından akmaktadır. Bölgenin konumuna savunma açısından bakıldığında bölgenin Çakır Hamam ile Zindan Kapı arasında kalan üç tarafı oldukça yüksektir dolayısıyla bu bölgenin savunma amacı ile tercih edildiğini akla getirmektedir. Güney kesimde arazinin düz olması nedeniyle günümüze ulaşan bilgilerden buranın çift sur ile

çevrelenmiş olduğudur. Ancak Kentin ilk kuruluş dönemine dair şehir ve sur ilişkisi bilinmezliğini korumaktadır. Yine Uludağ gibi orman açısından zengin doğal kaynağa olan yakın konumu tercih edilme nedenleri arasında sayılabilir. Bütün bunlara ilave olarak bahsedilen ticaret ağı içindeki konumu göz önüne alındığında Hisar Bölgesi'nin kent olarak kurulması için uygunluğunu göstermektedir.

Arkeolojik Veriler Işığında Bursa Kentinin Kuruluşunun Araştırılması tez çalışması sonucunda Bursa'nın Neolitik Dönem'den itibaren uzak ve yakın çevresi ile sürekli etkileşim halinde olduğu görülmüştür. Anadolu'da kentleşme süreçlerinin yaşandığı dönemde Bursa'nın bu etkileşimden etkilenmediği söylenemez. Bursa'nın Eskişehir üzerinden gelerek Troya'ya uzanan Tunç Çağı'ndaki ticari rota üzerinde kalması ise bu etkiyi destekler mahiyettedir. Hisar Bölgesi'nde ele geçen İTÇ'ye tarihlenen hilal biçimli tutamağa sahip arkeolojik materyalin değerlendirilmesi ile Bursa'nın kuruluşunu kentleşmenin görülmeye başladığı İTÇ'den başlatılması öngörülmektedir Yoğun tahribata maruz kalan Hisar Bölgesi'nde yapılan bir diğer kazı çalışması ise Hisar Arkeopark alanıdır. M.Ö 2-1 bin yıla ait çömleğin bulunması Bursa kent merkezinin geriye giden stratigrafisine dair veriler sunmaktadır. Tez çalışması ile yazılı kaynakların Bursa kent tarihini açıklamada yetersiz kaldığı dolayısıyla yazılı belgelerin kentlerin kuruluşları hakkında sınırlı bilgileri günümüze ulaştırmış olduğunu da göstermektedir. Kentler hakkında günümüze ulaşan yazılı kaynakları arkeoloji bilimi açısından karşılaştırmaya örnek olarak Coğrafyacı Strabon Bayraklı Höyüğü (Smyrna) kentinin Lydialılar tarafından yıkılışından sonra 400 yıl ıssız kaldığını kent halkının ise civar köylerde yaşamlarını sürdürdüğü hakkında sunmuş olduğu bilgisinin kazı çalışmaları ile kentin Lydia Kralı Alyattes'in İ.Ö.600 yıllarındaki yıkımdan sonra 40-50 yıl gibi kısa bir zaman zarfında Kral Kroisos döneminde kentin yeniden kurulduğunu (Sevin; 1999:15) ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu örnekte olduğu gibi tez çalışması, kent tarihleri ile ilgili açıklamada yeni bilgi ve bulgulara ulaşma açısından arkeoloji bilimini ve arkeolojik kazıların önemini de ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarca, A. (1987). *Şehir, ve Savunması*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akarsu, B. M. (2008). *M.Ö III.-II.Binde Mezopotamya ve Anadolu'da Deniz Ticareti ve Gemicilik*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akarsu, B. M. (2013). *Batı Anadolu'da İlk Tunç Çağı Mezarlık Geleneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akurgal, E. (1998). *Anadolu Kültür Tarihi*. TÜBİTAK.
- Alpaslan-Roodenberg, M., & Roodenberg, J. (2021). Doğu Marmara'nın İlk Çiftçi Köylerinde Neler Oldu: Şiddet, İnsan Yaşamının Bir Parçası mıydı? *Arkeoloji ve Sanat*(167), 21-36.
- Ardel, A. (1945). Bursa Ovası ve çevresi (Morfolojik Etüt). *Türk Coğrafya Dergisi*(7-8), 62-96.
- Arı, İ., Eres, Z., & Demirtaş, A. (2010). Kanlıgeçit Açık Hava Müzesi: Trakya'da Bir İlk Tunç Çağ İç Kalesi. *TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*(8), 229-240.
- Avcı, M. B. (2010). *Aktopraklık Verileri Işığında Doğu ve Güney Marmara'da Fikirtepe Çanak Çömleğinin Gelişim Süreci*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydınün, Ş. (2013). İstanbul-Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazılarında M.Ö. 2. Bine Ait Eserler. *Arkeoloji ve Sanat*(144), 1-14.

- Aydingün, Ş. (2017). Küçük Çekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları İlk Beş Yıllık Değerlendirme 2010-2015. *38.Kazı Sonuçları Toplantısı* (s. 371-388). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Aydingün, Ş., Aydingün, H., Stanislawski, B., Kara, Ü., Enez, A., Ginalis, A., & Kaya, H. (2022). Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazıları 2019-2020 Yılları Çalışmaları. *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları* (Cilt 4). içinde Kültür Ve Turizm Bakanlığı Ana Yayınları.
- Aykurt, A. (2010, Nisan). İzmir Bölgesi Orta Tunç Çağı Seramiği. *Belleten*, LXXIV(269), 1-84.
- Ayvazoğlu, C. F. (2018). *Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Erken Bronz Çağı'na Ait Çanakların Gelişimi ve Komşu Kültürlerle Etkileşimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başaran Mutlu, M. (2019, Ocak). Maydos Kilisetepe Höyüğü M.Ö. 2. Binyıl Yerleşim Özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 1-16.
- Başaran Mutlu, M., & Bamyacı, A. O. (2020). Maydos Kilisetepe Tunç Çağı Topuz Başı Taslakları: Tipoloji Ve Mekânsal Kullanım Üzerine Değerlendirmeler. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*(26), 65-90.
- Baştürk, M. B. (2018). Şarhöyük MÖ 2. Binyıl Mimarisi Üzerine Ön Gözlemler. *Anadolu Araştırmaları*(21), 42-55.
- Becks, R., & Polat Becks, B. A. (2014). Dağlık Bursa'da Erken Tunç Çağı Yerleşimleri. *Bursa ve İlçeleri Arkeolojik Kültür Envanteri I* (s. 179-191). içinde Bursa Kültür A.Ş.
- Belge, B. (2004). Çok Katmanlı Tarihi Kent Merkezlerinin Yönetimi: Kentsel Arkeoloji ve Planlama. *Planlama Dergisi*(14), 48-56.

- Bilgen, A. N. (2014). Seyitömer Höyük Kazısı. *Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı* (s. 196-202). içinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Kütahya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kütahya Müzesi Müdürlüğü.
- Bittel, K., & Otto, H. (1939). *Demirci-Hüyük: eine vorgeschichtliche Siedlung an der phrygisch-bithynischen Grenze : Bericht über die Ergebnisse der Grabung von 1937*. Deutsches Archäologisches Institut.
- Blegen, C. W., Caskey, J. L., & Rawson, M. (1951). *Troy The Third, Fourth, And Fifth Settlements* (1 b., Cilt 2). Princeton University Press.
- Blegen, C. W., Caskey, J. L., & Rawson, M. (1953). *Troy. The Sixth Settlement* (Cilt III). Princeton University Press.
- Bostock, J. (Dü.). (2016). *Pliny the Elder. The Natural History of Pliny* (Cilt 4). Creative Media Partners, LLC.
- Bozkurttan, R. (2015). *Geç Tunç Çağı Sonrası İonia Yerleşim Mimarisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Böyükulusoy, K. (2016). *Bakla Tepe Erken Tunç Çağı I Seramiğinin Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Brandau, B., & Schickert, H. (2021). *HİTİTLER Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*. Arkadaş Yayın Grubu.
- Can, A. (2023). *Güney Bithnia'da Bir Kent:Prusa Ad Olympum*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Can, B., & Işıklı, M. (2013). “Arkeoloji” Ve “Sanat Tarihi” Bilimlerinin Kurumsal Ve Kuramsal Birlikteliği Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(25), 170-177.
- Caymaz, T. (2010). *Yeni Buluntuların Işığında Orta Batı Anadolu Kalkolitik Dönem Kültürü*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, İ., Çavuşoğlu, R., & Demirtaş, D. (2021). *MÖ I. Binde Anadolu Ve Mezopotamya Arasındaki Ticari İlişkiler*. İksad Yayınevi.
- Çakalgöz, S. (2011). *Seyitömer Höyüğü Kazıları Işığında Eskişehir, Afyon, Kütahya Çevresinde Bulunan Frig Keramiği*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, H. İ. (2011). *Arkaik Dönem Yunan Seramiklerinin İncelenmesi ve Günümüz Yorumlamaları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çayır Böyükulusoy, Ü. (2010). *Batı Anadolu Bölgesi'ndeki Kalkolitik Çağ Bezemeli Seramik Geleneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevik, Ö. (2005). *Arkeolojik kalıntılar ışığında: tarihte ilk kentler ve kentleşme süreci : kurumsal bir değerlendirme*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Çevik, Ö., & Vuruşkan, O. (2020). Ulucak Höyük: the pottery emergence in Western Anatolia. *Documenta Praehistorica*(47), 96-109.
- Çevik, Ö., Vuruşkan, O., & Sivil, C. (2020). Ulucak Höyük (MÖ 6850-5460). *İzmir Araştırmaları Dergisi*(12), 11-39.

- Çınardalı Karaaslan, N. (2012). Panaztepe: Geç Tunç Çağı Boncuk Üretimi İle İlgili Bir Çalışma. *Anadolu*(38), 67-87.
- Çıvgın, İ. (2015, Ocak). Orta ve Geç Uruk Dönemi'nde (M.Ö. 3700 - 3100) Kentler, Devletleşme, Ticaret, Kültürel Etkileşim ve Kolonileşme. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24(1), 75-124.
- Çıvgın, İ. (2020). Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Levant'ta "Halaf Dönemi" (MÖ 6100-5300/5100): Maddi Kültür, Geçim Ekonomisi ve Kültürel Temas. *Cedrus*, 8, 1-63.
- Çoban, H. (2013). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ve Anadolu Uygarlıklarına Etkisi. *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, 1, 28-35.
- Darga, A. M. (1994). Şarhöyük - Dorylaion Kazıları (1989-1992). *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1, s. 481-501). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Darga, A. M., Sivas, T., & Sivas, H. (2003). 2001 Yılı Şarhöyük/Dorylaion Kazısı ve Karatuzla Nekropolü Temizlik Çalışmaları. *24. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 2, s. 47-58). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Darga, A. M., Sivas, T., & Sivas, H. (2005). Şarhöyük/Dorylaion Kazısı 2003 Yılı Çalışmaları. *26. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 2, s. 343-350). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Dedeoğlu, F., Temür, B., Konakçı, E., & Ozan, A. (2019). Ekşi Höyük 2015-2019: Yukarı Menderes Havzası'nın Neolitik Dönemine İlişkin İlk Sonuçlar ve Gözlemler. *ADerg*(XXIV), 1-21.
- Demirbaş, E. (2022, Ekim 25). Anadolu'da Tarih Öncesi Dönemdeki Sosyoekonomik Faaliyetlerin Pazarlama Tarihi Açısından Önemi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(4), 783-800.

- Derici, Y. C. (2018). *Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşimi Neolitik Dönem Bezemeli Çanak Çömleğinin Bağlamsal Olarak Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Derici, Y. C., & Gürçal, E. (2021). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Yerleşmesi Kalkolitik Dönem Açık Bezemeli Çanak Çömlekleri. *Cedrus*(IX), 21-34.
- Derin, Z. (2012). İzmir'in Prehistorik Yerleşim Alanı Yeşilova Höyüğü-2010. *33.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 2, s. 39-56). içinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Derin, Z. (2020). İzmir-Yeşilova Höyüğü. *İzmir Araştırmaları Dergisi*(12), 1-10.
- Derin, Z., Ay, F., & Caymaz, T. (2009). İzmir'in Prehistorik Yerleşimi – Yeşilova Höyüğü 2005-2006 yılı Çalışmaları. *Arkeoloji Dergisi*(XIII), 7-58.
- Divarçı, F. (2007). *M.Ö. III. Binde Marmara Bölgesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğancı, K. (2005). Antik Prusa Kenti. *1. Bursa Turizm Sempozyumu: 30 Eylül-2 Ekim 2005 : bildiri kitabı* (s. 35-40). içinde Osmangazi Belediyesi.
- Durakoğlu, S. Ç., Dumlupınar, E., & Ovacık, G. (2022, Ocak 11). Hisar 2021 Yılı Kazı Sonuçları Raporu (8 Mart 2021-31 Aralık 2021). Bursa Müze Müdürlüğü.
- Dülgaroğlu, O., & Atay, L. (2019). Troya Ören Yeri'nin Destinasyon Kişiliği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(1), 147-161.
- Düring, B. S. (2016). *Kucuk Asya'nin Tarihöncesi: Karmasik Avcı-Toplayıcılardan Erken Kentsel Toplumlara*. (A. Keskin, Çev.) Koç Üniversitesi Yayınları.

- Efe, T. (2003). Pottery Distribution Within The Early Bronze Age of Western Anatolia And Its Implications Upon Cultural, Political (And Ethnic) Entities. M. Özbaşaran, O. Tanındı, & A. Boratav (Dü) içinde, *Archaeological essays in honour of Homo amatus : Güven Arsebük* (s. 87-103). Ege Yayınları.
- Efe, T. (2004). Kültür Gruplarından Krallıklara: Batı Anadolu'nun Tarihöncesi Kültürel ve Siyasal Gelişim Profili. *Colloquium Anatolicum*(III), 15-29.
- Efe, T. (2007). The Theories of the 'Great Caravan Route' between Cilicia and Troy: The Early Bronze Age III Period in Inland Western Anatolia. *Anatolian Studies*(57), 47-64.
- Efe, T., & Ay-Efe, D. Ş. (2001). Küllüoba: İç Kuzeybatı Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti 1996-2000 Yılları arasında Yapılan Kazı Çalışmalarının Genel Değerlendirmesi. *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, IV(4), 45-78.
- Efe, T., & Türkteki, M. (2005). The Stratigraphy and pottery of the period transitional into the Middle Bronze Age at Küllüoba (Seyitgazi-Eskişehir). *Anatolia Antiqua*(XIII), 119-144.
- Efendiler, R. (2019). *Bizans Döneminde Bursa (Siyasi, Fiziki, Dini ve Sosyo-Ekonomik Yapı)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eimermann, E. (2008). Soundings At Early Bronze Age Hacılartepe Stratigraphy, pottery tradition and chronology. *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations, Volume III With contributions on Hacılartepe and Menteşe* (s. 361-417). içinde Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten.

- Erarslan, A. (2004). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Kentleşme Sürecinin Başlangıç Evreleri*(M.Ö 5000-1900). (Yayımlanmamış doktora tezi).İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erarslan, A. (2008). The Anatolian Urban Model: Its Origin and Evolution 5200-2200 BC. *Colloquium Anatolicum*(7), 177-196.
- Erarslan, A., & Kolay, İ. (2005, Aralık). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin kentleşme sürecinin öncü kent döneminin ubaid ve uruk evreleri (M.Ö.5000-3100). *itüdergisi*, 2(1), 80-86.
- Erda, E. (2019). Su Kuşlu Fibulalar ve Aydın Arkeoloji Müzesi'nden Bir Örnek. *OLBA*(XXVII), 227-248.
- Erdem, A. Ü., Gürge Erdem, K., & Ongar, B. (2017). Bayraklı Höyüğü Erken Tunç Çağ Tabakalarına Dair İlk Bulgular. *Smyrna-İzmir Kazı ve Araştırmaları II* (s. 39-47). içinde Ege Yayınları.
- Erdoğu, B. (2011). A Preliminary Report from the 2009 and 2010 Field Seasons at Uğurlu on the Island of Gökçeada. *Anatolica*(XXXVII), 45-65.
- Erdoğu, B. (2015). 2013 Yılı Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Kazı Çalışmaları. 36. *Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1, s. 167-174). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erdoğu, B., & Çevik, Ö. (2020, December 15). *Kıyı Batı Anadolu Kronolojisi ve Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi*. December 28, 2022 tarihinde DergiPark:https://dergipark.org.tr/tr/pub/egearkeoloji/issue/58165/804432#article_cite adresinden alındı
- Erdoğu, B., & Çevik, Ö. (2020). Kıyı Batı Anadolu'nun Kronolojisi ve Terminolojisinin Yeniden Değerlendirilmesi. *Arkeoloji Dergisi*(25), 45-66.

- Erdoğu, B., & Yücel, N. (2022). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik 2019-2020 Yılı Çalışmaları: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Tabakaları. *2019-2020 Kazı Çalışmaları* (Cilt 1, s. 375-378). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayınları.
- Erkanal, A. (1986). Panaztepe Kazısının 1985 Yılı Sonuçları. *VIII.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1, s. 253-261). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Erkanal, A. (1997). 1995 Panaztepe Kazıları Sonuçları. *XVIII.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1, s. 281-290). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkanal, H. (2014). Klazomenai/Liman Tepe'nin Limanları. *,Harbors and Harbor Cities in the Eastern Mediterranean, BYZAS 19* (s. 295-303). içinde Ege Yayınları.
- Erkanal, H. (tarih yok). *Liman Tepe Kazıları 1992-2010*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclefindmkaj/https://izmir.ktb.gov.tr/Eklenti/9473,limantepe-kazisipdf.pdf?0. adresinden alındı
- Erkanal, H., & Özkan, T. (1996). 1995 Bakla Tepe Kazıları. *XVIII.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1, s. 261-279). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkanal, H., & Özkan, T. (1997). 1995 Bakla Tepe Kazıları. *XVIII.Kazı Sonuçları Toplantısı* (s. 261-279). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erkanal, H., & Şahoğlu, V. (2012a). Bakla Tepe(1995-2001). *Dtcf Arkeoloji Bölümü Tarihçesi ve Kazıları (1936-2011)* (s. 91-98). içinde Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Yayını.

- Erkanal, H., & Şahoğlu, V. (2012b). Liman Tepe (1992 –). (O. Bingöl, A. Öztan, & H. Taşkiran, Dü) *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü Dergisi*(III.2), 219-230.
- Erkanal, H., Aykurt, A., Büyükelusoy, K., Tuğcu, İ., & Şahoğlu, V. (2018). Liman Tepe 2016 Yılı Kara ve Sualtı Kazıları. *39. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1.Cilt, s. 431-451). içinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Erkanal, H., Şahoğlu, V., & Tuğcu, İ. (2020, Ağustos 28). Liman Tepe Kara ve Su Altı Kazıları. *İzmir Araştırmaları Dergisi*(12), 41-60.
- Erkanal, H., Şahoğlu, V., Tuncel, R., Kouka, O., Keskin, L., & Tuğcu, İ. (2011). Liman Tepe 2009 Yılı Kazıları. *32.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 4, s. 446-462). içinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Eroğlu, E. (2014). Ege Göçleri ve M.Ö I. Binde Anadolu. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 43-55.
- Eroğlu, G. S. (2014). *Neolitik Dönem'den Erken Tunç Çağ Sonuna Kadar Batı Anadolu'da İnsan Figürinleri ve Çevre Kültürleriyle Olan İlişkileri*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eroğlu, G., & Erdem, A. Ü. (2022). zmir-Bayraklı Höyüğü'nde Bulunan Antropomorfik Kap Parçaları ve Batı Anadolu Tunç Çağ Arkeolojisindeki Yeri. *Anadolu Araştırmaları*(27), 31-49.
- Ertüzün, B., & Akar Tanrıver, D. (2017, Ekim). Eski Smyrna (Bayraklı) Eğrisel Planlı Yapıları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 518-523.
- Eser, E., & Kılıç, Y. (2017, Aralık). Mezopotamya'nın İlk Kent Binaları (Tapınaklar) ve İşlevleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, IV(XIII), 412-438.

- Esin, U. (1985). Arkeolojide Kullanılan Arkeometrik Araştırmalara Genel Bir Bakış. *I.Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (s. 1-6). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Fidan, E. (2012). Küllüoba İlk Tunç Çağı Mimarisi. *MASROP E-DERGI*(7), 1-44.
- Fidan, E. (2013). Anadolu Yerleşim Planı Üzerine Yeni Bir Değerlendirme. *Arkeoloji Dergisi*(XVIII), 113-125.
- Fıratlı, N. (1953). Yalova'da Yeni Araştırmalar. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. Temmuz 28, 2023 tarihinde <https://core.ac.uk/download/pdf/38303881.pdf> adresinden alındı
- French, D. H. (1967). Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: I. The İznik Area. *Anatolian Studies* (s. 49-100). içinde The British Institute at Ankara.
- French, D. H. (1969, December). Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: II. The Balıkesir and Akhisar/Manisa Areas. *Anatolian Studies*, 19, 41-98.
- Gerritsen, F. A., Özbal, R., & Thissen, L. C. (2013). The Earliest Neolithic Levels at Barçın Höyük, Northwestern Turkey. *Anatolica*(XXXIX), 53-92.
- Gerritsen, F., Özbal, R., Thissen, L., Özbal, H., & Galik, A. (2010). The Late Chalcolithic Settlement Of Barçın Höyük. *Anatolica* (Cilt XXXVI, s. 197-223). içinde
- Girengir, F. (2020, Nisan-Kasım). Nif Dağı Balıcaoluk Yerleşiminde Bulunan Dokuma Tezgâhı Ağırlıkları. *Masrop E-Dergi*, 14(1-2), 33-46.
- Gölbaş, A. (2006, Ekim). Yerleşim Yerlerinin Seçiliş Biçimleri: Neolitik Kıyı Yerleşmelerine Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 317-326.

- Gölbaş, A. (2016, Ekim). Türk Arkeolojisinin Kuramı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 302-316.
- Güldoğan, E. (2007). *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a armağan.* (M. Alparslan, A. M. Dinçol, & M. Doğan-Alparslan, Dü) Ege Yayınları.
- Günel, S. (1999). *Panaztepe II MÖ.2 Bine Tarihlendirilen Panaztepe Seramiğinin Batı Anadolu ve Ege Arkeolojisindeki Yeri ve Önemi.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Günel, S. (2021). Çine-Tepecik'in Kültürel Gelişiminde Kentleşme Sürecini Anlamak. *Anadolu Araştırmaları*(24), 117-144.
- Günel, S., & Kıyak, T. K. (2022). Çine-Tepecik 2019-2020 Yılı Kazıları. *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları* (Cilt 4, s. 221-238). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Gürçal, E., & Erdoğan, B. (2020). Gökçeada Uğurlu-Zeytinlik Höyük Kazı Çalışmaları: Kalkolitik Çağ Tabakaları 2018-2019 Çalışmaları. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*(45), 46-50.
- Hızlı, S. (2018). *Bursa'nın Fethi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hüryılmaz, H. (2006). Gökçeada-Yenibademli Höyük'te Kent Organizasyonu ve Yönetim. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(18), 30-43.
- Hüryılmaz, H. (2007). Gökçeada-Yenibademli Höyük: 5000 Yıllık Bir Yerleşmede Sosyal Yaşam. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(17), 85-100.
- İlhan, R., Vardar, S., & Öner, E. (2020). Ekşi Höyük Çevresinde (Çal/Denizli) Paleocoğrafya Ve Jeoarkeoloji Araştırmaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(44), 661-665.

- İlkışık, O. M., Yazar, M., & Başaran, S. (2011). Bursa, Hisar Bölgesi'nde Yeraltı Radarı İle Arkeo-Jeofizik İncelemeler. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*(7), 12-19.
- İnalçık, H. (2023, June 13). . July 19, 2023 tarihinde . - YouTube: <https://islamansiklopedisi.org.tr/bursa> adresinden alındı
- Kandes, V. I. (2008). *Kuruluşundan XIX. Yüzyıl Sonlarına Kadar Bursa*. (D. Demirci, & İ. K. Ahmet, Çev.) Sır Yayıncılık.
- Kaprol, T. (2002). Cumhuriyet Sonrası 1930-1950 Yılları Arasında Bursa'da Mimari Gelişim. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 7(1), 171-184.
- Karabağ, N. E. (2008). *Kent Arkeolojisi Metoduyla Çok Katmanlı Kentlerdeki Tarihsel Sürekliliğin Çözümленerek Korunması (İzmir Örneği)*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karataş Yüksel, C. (2017). *Neolitik Dönemden Erken Tunç Çağı Sonuna Kadar Batı Anadolu'da Mühürlerin Gelişimi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karul, N. (2009). Kuzeybatı Anadolu'da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler. *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*(28), 1-7.
- Kayan, İ. (tarih yok). iznik Gölü Batısındaki Ilıpınar Höyüğü Çevresinde Jeomorfolojik ve Jeo-Arkeolojik Araştırmalar. *Ege Coğrafya Dergisi*, 9(9), 43-70.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Imge Kitabevi.
- Kılıç, Y. (2015). Anadolu'nun İlk Kentleri. *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresi Bidiriler* (s. 119-136). içinde Pamukkale Üniversitesi.

- Kınacı, M. (2016, Aralık). Kral I. Prusias'ın Yayılmacı Politikası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(39), 27-43.
- Kıvrak, H. U. (2019). *Arkeolojik Veriler Işığında Geç Tunç Çağı'nda Orta Anadolu-Batı Anadolu İlişkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Kolankaya Bostancı, N. (2008). Panaztepe Kazılarında Ele Geçen Yontmataş Buluntularının Teknolojik ve Tipolojik İncelemeleri. *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürleri Üzerine Yeni Araştırmalar* (s. 167-177). içinde Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kolankaya Bostancı, N., Carter, T., & Weir, E. (2020, Haziran). Çine-Tepecik Höyük Obsidiyen Tedarik ve Takas Sistemi. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 83-95.
- Korfmann, M. (1983). *Demircihüyük Die Ergebnisse Der Ausgrabungen 1975-1978 Band I, Architektur, Stragraphie und Befunde*. Mainz.
- Korfmann, M. (1995). 1993 Yılı Troia Çalışmaları. *XVI.Kazı Sonuçları Toplantısı* (s. 239-262). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kökten, İ. K. (1949). 1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor. *Belleten*, 13(52), 811-829.
- Kökten, İ. K. (1951, Ocak 1). Kuzeybatı Anadolu'nun Tarihöncesi Hakkında Yeni Gözlemler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9(3), 201-214.
- Köroğlu, K. (2012). *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*. İletişim Yayınları.

- Körpe, R. (2008). Troas Bölgesi Antik Kentleri. *Çanakkale Savaşları Tarihi* (Cilt 1, s. 349-411). içinde Değişim Yayınları.
- Körpe, R. (2016). 2014 Troia Kazı Çalışmaları. *37. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 3, s. 1-14). içinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kuru, A. (2016). İçbatı Anadolu'daki Seyitömer Höyüğü'nün Erken Tunç Çağ III Birleşik Kapları. *Uluslararası Amisos Dergisi*, 1(1), 135-146.
- Lloyd, S., & Mellaart, J. (1962). *Beycesultan Vol.I. The British Institute Of Archaeology At Ankara.*
- Lloyd, S., & Mellaart, J. (1965). *Beycesultan II Middle Bronze Age Architecture and Pottery.* The British Institute of Archaeology at Ankara.
- Mangaloğlu Votruba, S. (2012). *Geç Tunç Çağı'nda Liman Tepe ve Çevre Kültür Bölgeleri İle Olan Bağlantısı.* (Yayımlanmamış doktora tezi).Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mansel, A. M. (2004). *Ege ve Yunan Tarihi.* Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Memiş, E. (1986, Haziran 1). Anadolu'nun, Eski Şark ve Eski Garp Dünyaları Arasındaki Yeri. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*(1), 59-64.
- Memiş, E. (2015). *Eski Çağda Mezopotamya (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar).* Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Meriç, R., & Öz, A. K. (2002). Metropolis 2000 Yılı Kazı Raporu. *23.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1, s. 87-98). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Meriç, R., Öz, A. K., & Ekin Meriç, A. (2005). Metropolis Kazıları, 2003. 26.Kazı Sonuçları Toplantısı (Cilt 2, s. 137-146). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Meriç, R., Öz, A. K., Ekin Meriç, A., & Uluşans, G. (2004). Metropolis 2002 Yılı Kazı Raporu. 25.Kazı Sonuçları Toplantısı (Cilt 2, s. 293-302). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Muştu, D. (2019). *Yüzey Araştırmaları Işığında Eskişehir İli Alpu, Beylikova, Sivrihisar İlçeleri İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Naiboğlu, N. (2018). *Anadolu kent modelinin yayılımı: M.Ö 3. binyılda Batı Anadolu, Ege Adaları ve Balkanlar'da kentleşme*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Naiboğlu, N. (2019). Kentleşmenin Kökeni Mezopotamya’da İlk Kentler. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*(20), 211-224.
- Naumann, R. (2019). *Eski Anadolu mimarlığı*. (B. Madra, Çev.) Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Oral, E. (2020). Anadolu Kalkolitik Dönem Boyalı Seramik Geleneği. *International Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*, 6(34), 2073-2082.
- Ökse, A. T., Çalık Ross, A., & Konak, A. (2019). Kocaeli Yarımadası Tunç ve Demir Çağlarına Ait Arkeolojik Bulgular: Yüzey Araştırmaları ve Kocaeli Müzesinde Korunan Eserler. *Arkeoloji ve Sanat*(162), 17-40.
- Öner, E., İlhan, R., & Vardar, S. (2020). Tepecik Höyük 2018 Yılı Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları (Çine-Aydın). 35. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı* (s. 259-279). içinde . Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Özdoğan, E. (2016, Mayıs-Ağustos). 23. Yılında Kırklareli Projesi: Aşağı Pınar ve Kanlıgeçit Yerleşimleri. *Arkeoloji ve Sanat*(152), 1-30.
- Özdoğan, M. (1985). 1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları. *III.Araştırma Sonuçları Toplantısı* (s. 409-420). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Özdoğan, M. (1989). 1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması. *VI.Araştırma Sonuçları Toplantısı* (s. 571-590). içinde
- Özdoğan, M. (2002). Köyden Kente Kalkolitik Çağ. *Arkeo Atlas*(1), 110-130.
- Özdoğan, M. (2016, Mayıs-Ağustos). İstanbul Üniversitesi Trakya Tarihöncesi Araştırmaları Projesinin 36.Yılında Genel Bir Durum Değerlendirmesi. *Arkeoloji ve Sanat*(152), VII-XVIII.
- Özdoğan, M. (2018). Marmara Denizi ve Neolitik Yaşam Biçiminin Anadolu'dan Avrupa'ya Aktarımı. *Tina Denizcilik Arkeolojisi Dergisi Maritime Archaeology Periodical*(10), 9-30.
- Özdoğan, M., & Özdoğan, E. (2007, Kasım). Tarih Öncesi Dönemde Trakya. *Aktüel Arkeoloji*(3), 12-24.
- Özdoğan, M., Parzinger, H., Özdoğan, E., & Schwazberg, H. (2009). Kırklareli Höyüğü Aşağı Pınar Kazısı 2007 Yılı Çalışmaları. *30. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 2, s. 233-248). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Özgüç, T. (1946, Ekim). Anadolu'da Arkeoloji Araştırmaları I. *Belleten*, 10(40), 550-597.
- Özkan, E., & Ünal, F. (2003). Hisar İçi Sondaj Kazıları. *13.Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu* (s. 137-144). içinde Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Özkan, E., & Ünal, F. (2009). *Hisarkeoloji*. Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Öztürk, Y. (2019). Bursa ve Civarının İşgal ve Kurtuluş Sürecinde Askeri Harekâtlar. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*(65), 381-405.
- Parzinger, H., & Schwarzberg, H. (2005). *Aşağıpınar II. Die Mittel-und Spätneolithische Keramik Studien im Thrakien-Marmara-Raum. Band 2. Archäologie in Eurasien 18*. Verlag Philipp von Zabern.
- Razum, M. (2017). *Balkanlar ve Anadolu: M.Ö 6. Bin Ortasından 5. Bin Ortasına Kadar*. (Yayımlanmamış doktora tezi).İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Roodenberg, J. (1994). *1992 Ilıpınar Kazıları (XV.Kazı Sonuçları Toplantısı b., Cilt I)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Roodenberg, J. (1999). Investigations at Menteşe Höyük in the Yenişehir Basin (1996-97). *Anatolica*(25), 21-36.
- Roodenberg, J. (2002). 2000 Yılı Menteşe Kazı Sezonu. *23. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 2, s. 123-126). içinde Başbakanlık Basımevi.
- Roodenberg, J., & Alpaslan Roodenberg, S. (2008). Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations. *Paléorient*, 35(2), 144-146.
- Roodenberg, J., As, A. v., & Alpaslan Roodenberg, S. (2008). Barcın Hüyük in the Plain of Yenisehir (2005-2006) A preliminary note on the fieldwork, pottery and human remains of the prehistoric levels. *Anatolica*, 34, 53-66.

- Sağlamtimur, H. (2012). The Neolithic Settlement of Ege Gübre. *The Neolithic in Turkey : New excavations and new research* (s. 197-225). içinde Arkeoloji ve Sanat.
- Sarı, D. (2012, Mayıs). İlk Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'nun Kültürel ve Siyasal Gelişimi. *Masrop E-Dergi*(7), 112-249.
- Sazcı, G. (2015). Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2013 Sezonu Çalışmaları. *36. Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 1, s. 319-334). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sazcı, G., Çalış Sazcı, D., & Başaran Mutlu, M. (2022). Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazıları 2019- 2020 Sezonu Çalışmaları. *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları* (Cilt 2, s. 229-244). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayınları.
- Schwarzberg, H. (2009). Neolithic "Cult Tables"from Barcın Höyük. *Anatolica* (Cilt 35, s. 167-177). içinde Netherlands Institute in Turkey.
- Seeher, J. (1987). *Demircihüyük. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1978 Vol.III,I.Die Keramik A. neolitische und chalko litische Keramik. B. Die frühbronzezeitliche Keramik der alteren Phasen (bis Phase G).* Mainz.
- Sevin, V. (1976). Kroisos ve Pamphylia. *Belleten*, 40(158), 185-194.
- Sevin, V. (1997). *Anadolu Arkeolojisi*. Der Yayınları.
- Sevin, V. (1999). *Arkeolojik kazı sistemi el kitabı*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, (Kanaat Matbaası).
- Sınar, A. (2007). Bir Şehrin Edebiyata Yansıyan Acı Hikayesi: Milli Mücadelede Bursa. (13), 337-361.

Sölch, J. (1925). Bithynische Städte im Altertum. *Klio*(19), 140-188.

Söylemez, M. (2018). Şehirlerin Ruhu Üzerine. *Yakın Doğu Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 381-386.

Strabon Coğrafya, Antik Anadolu Coğrafyası : (Kitap: XII, XIII, XIV). (1991). (A. Pekman, Çev.) Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Süel, M. (1996). Antik Dönemde Bursa. *Bursa* (s. 29-34). içinde T.C. Kültür Bakanlığı, Yayınlar Dairesi Başkanlığı.

Sünnetçioğlu, S., Sünnetçioğlu, A., Özkök, F., & Çarbuğa, Ü. (2019). Dokuz Katmanlı Troya Mutfağı. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(1), 17-34.

Şahin, M. (2021). Hisar Kazıları ve Bey Sarayı. *Osmanlı Devleti'nin Yönetim Merkezi Bursa Bey Sarayı* (s. 40-75). içinde Bursa Kültür A.Ş Yayınları.

Şahoğlu, V. (2005). The Anatolian Trade Network And The İzmir Region During The Early Bronze Age. *Oxford Journal of Archaeology*, 24(4), 339-361.

Şahoğlu, V., Çayır, Ü., Gündoğan, Ü., & Tuğcu, İ. (2018). Çeşme – Bağlararası: Batı Anadolu Sahil Kesiminde Bir Tunç Çağı Yerleşimi. *Anadolu*(44), 371-389.

Şahoğlu, V., Erkanal, H., Büyükkulusoy, Ü. Ç., & Erbil, Y. (2012). Çeşme – Bağlararası 2010 Yılı Kazıları. *33.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 4, s. 489-508). içinde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.

Şahoğlu, V., Erkanal, H., Çayır, Ü., Gündoğan, Ü., İncirlili, M., Tuğcu, İ., & Güler, R. (2020). Çeşme-Bağlararası 2018 Yılı Kazı ve Araştırmaları. *41.Kazı Sonuçları Toplantısı* (Cilt 4, s. 357-374). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Şimşek, A. (2011). Geçmişin Nesnesini Arayan Bilim Arkeoloji: Türkiye’de Tarih Öğretimindeki Durumu. *Turkish Studies*(6/2), 919-934.
- Tabanlı, D. (2007). *Roma Dönemi Mozaiklerinin Efes Örneğinde İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Tanrıver, C., Ertüzün, B., Erdem Otman, A. Ü., & Akar Tanrıver, D. S. (2022). Eski Smyrna (Bayraklı Ören Yeri) Kazısı 2019-2020. *2019-2020 Yılı Kazı Çalışmaları* (Cilt 1, s. 495-512). içinde Kültür ve Turizm Bakanlığı Ana Yayınları.
- Taşdöner, K. (2012). Eski Çağ’da Anadolu’nun Siyasi ve Demografik Yapısını Değiştiren Kitleli Göçler. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*(13), 85-103.
- Tekeli, İ. (1999). Bursa'nın Tarihinde Üç Ayrı Dönüşüm Dönemi. *Osmanlı Devletinin Kuruluşunun 700.Yıl Dönümünde Bursa ve Yöresi* (s. 7-30). içinde
- Temel Neumann, A. (2019). *Güvercinkaya Savunma Sistemi Ve Tarihöncesi Savunma Sistemleri İçindeki Yeri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).istanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Thissen, L. (2008). The Pottery of Phase VB. *Life and Death in a Prehistoric Settlement in Northwest Anatolia The Ilıpınar Excavations, Volume III With contributions on Hacılartepe and Menteşe* (s. 91-115). içinde Netherlands Instituut Voor Het Nabije Oosten.
- Tuğcu, İ. (2012). *İzmir İli Orta Tunç Çağı Mimarisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tuik Kurumsal. (2023, Şubat 06). Temmuz 19, 2023 tarihinde Tuik Kurumsal: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=49685> adresinden alındı

- Türkteki, M., Sarı, D., Şahin, F., Türkteki, S., & Tuna, Y. (2021, Haziran). Anadolu'da Bir İlk Tunç Çağı Kenti: Küllüoba, Genel Değerlendirme ve 2020 Yılı Çalışmaları. *Lycus Dergisi*(3), 105-128.
- Uğur, Y. (2005). Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3(6), 9-26.
- Ünlüsoy, S. (2018). İlk Tunç Çağları Boyunca Batı Anadolu'da Toplumsal Değişim. *CEDRUS*(VI), 105-124.
- Yahşi, T. (1998). *Bursa'nın Tarihi Coğrafyası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.
- Yalçıklı, D. (2023). Havran-İnboğazı Vadisi'nde Prehistorik Mağaralar: Andık, Aydınlık ve Karatepe Mağaraları. *Arkeoloji Dergisi*, XXX, 11-37.
- Yıldız, S. Z. (2019). *Arkeolojik Veriler Işığında Geç Tunç Çağı'nda Güneybatı Anadolu'nun Kültürel Gelişimi*. (Yayımlanmamış doktora tezi).Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, D. (2010). Erken Tunç Çağı'nda Batı Ve Orta Anadolu Kültürel İlişkileri Işığında Depas Ve Tankard Türü Kaplar. *Anadolu*(36), 45-64.
- Yılmaz, D. (2016). Geç Tunç Çağı'nda Batı Anadolu'da Tekstil Üretimi: Çine-Tepecik Höyüğü Tezgah Ağırlıkları. *TÜBA-AR Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, 19(19), 93-111.
- Yılmaz, D. (2019). *Çağlar Boyunca Üretim ve Ticaret: Prehistorya'dan Bizans Dönemi'ne*. (O. Dumankaya, Dü.) Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Yılmazer Çorbacı, H. (2007). Mersin Müzesi'nde Bulunan Megara Kaseleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 169-186.

Yılmazer Çorbacı, H. (2007). Mersin Müzesi'nde Bulunan Megara Kaseleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 169-185.

Zangger, E., & Mutlu, S. (2016). Luviler: Bir Anadolu Uygarlığı İle İlgili Çalışmalar. *İdil*, 5(24), 1037-1078.

